

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

המערכת:

משה טשרנוביץ — עורך אחראי

חיים ליק — עורך, גבריאל פרייל — עורך מיוחד

מועצת המערכת:

צבי אורלינסקי, נחום גלאצר, שמעון הלקין, אברהם י. כ"ץ, ש"ז צייטלין

(327)

כסלו-טבת, תשל"ז

שנה ל"ח (כרך ס"ח)

חוברת בקורת

ה ת ו כ ן

- 51 הרעיון והמעשה אליהו אילת
- 61 אורי צבי גרינברג — פיימן הציונות המשיחית משה שטיינר
- 64 הרב פרופ' ח"ז הלוי הירשברג ומפעל חייו אריה בן-יוסף
- 69 על שני שירים מאת גבריאל פרייל אביבה ברזל
- 74 משירי ירושלים: בימי חיי ראובן בן-יוסף
- 75 אגרת מישראל: לקראת בחירות חדשות בכנסת י. ארג
- 78 על עולמנו המשתנה ישראל נעמני
- 81 מסע ארוך אל תוך הנפש צ. ישי
- 83 תלמוד — מהדורת הרב עדין שטיינזליץ י. זמורה
- 86 ד"ר ישראל גולדשטיין בהגיעו לגבורות יצחק איזנברג
- 88 גלויות אויר מישראל ד. אברמסקי
- 91 הדים ובני הדים: "ישראל אקספרס" ה. ל.
- 93 פרופ' שניאור זלמן צייטלין ז"ל אבשלום
- 94 ידיעות

„ בצרון ”
1141 ברדוויי
ניו-יורק

מפתח ותוכן הענינים לכרך ס"ז (תשל"ו)

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

MAURICE E. CHERNOWITZ, Executive Editor

HAYIM LEAF, Editor; GABRIEL PREIL, Special Editor

Editorial Board: Nahum Glatzer, Simon Halkin, Abraham I. Katsh,

Harry M. Orlinsky, Solomon Zeitlin

Thirty-Eighth Year of Publication

Vol. LXVIII KISLEV - TEVET, 5737 (December, 1976) (327)

CONTENTS:

The "Hechaluz" Movement in Russia	<i>Eliyahu Eilat</i>	51
Uri Z'vi Greenberg — Poet of Messianic Zionism	<i>M. Steiner</i>	61
Prof. Ch. Z. Hirshberg — Scholar and Historian	<i>A. Ben-Yosef</i>	64
The Poetry of Gabriel Preil	<i>Aviva Barzel</i>	69
Jerusalem Poem: In the Days of My Life	<i>R. Ben-Yosef</i>	74
Israel Letter: On the Eve of the Elections to the Kneset	<i>I. Ereg</i>	75
On Our Changing World	<i>Israel T. Naamani</i>	78
A Long Journey to Ones Soul (On "Travel" by I. Eliraz)	<i>Z. Yishai</i>	81
A Modern Edition of the Talmud	<i>I. Zemora</i>	83
Dr. Israel Goldstein at Eighty	<i>I. Eisenberg</i>	86
Air Letters from Jerusalem	<i>I. D. Abramsky</i>	88
Echoes: "Israel Express"	<i>H.L.</i>	91
Prof. Solomon Zeitlin — In Memoriam	<i>Avshalom</i>	93
News and Events		94
Index to Volume LXVIII		

BITZARON
1141 Broadway
N.Y., N.Y. 10001
MU 6-7680

בְּצֵרוֹן

נוסד על־ידי היום טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

(327)

כסלו-טבת, תשל"ז

שנה ל"ח (כרך ס"ח)

הרעיון והמעשה

מאת אליהו אילת

„בראשית היה המעשה”
(גיתא, „פאוסטי”)
ירושלים

א. מביל"ו עד חלוצי העליה השנייה

חוקר התנועות החברתיות בחיי עמים ומדינות, שחוללו תמורות מרחיקות לכת בחייהם הרוחניים והחמריים ופתחו תקופות חדשות בתולדותיהם, וכן מהפכות ששינו את דמות החברה ודרכי התפתחותה, שומה עליו לעמוד על הקשר בין הסיבות והגורמים שהולידו תנועות ומהפכות אלה ואת המאבקים עליהן. וכן חייב החוקר להתחקות על דרך-חייהם של ראשיה ועל הנכונות של דוגליהן לזוהות את עצמם עם המטרות של אותן התנועות והמהפכות — אם היו אלה גם נושאי ההגשמה האישית-העצמית, החותרת להשגת השלמות בין הרעיון והמעשה ובין השאיפה והביצוע בתהליכים המוליכים למטרות והפעלתן. אכן, תנועת חברתיות ומהפכות רבות נכשלו וגורלן הוכרע, במוקדם או במאוחר, על רקע הסתירות או אי-ההתאמה שהתגלו בין התורה וההלכה ובין החזון והמציאות. ככל שהעמיקו הסתירות כן גדלו ורחבו ממדי הכשלון.

בתולדות העם היהודי היוה הרעיון של שיבת-ציון מקור אמונה, נחמה ותקוה — ערכים, שמאו גלה מארצו לא חדלו מלעורר ולטפח בקרב יזמה אישית וקיבוצית לעליה לארץ-ישראל, ולא כמעשה של עליית-רגל בלבד למקומות הקדושים אלא לשם תקיעת יתד לישיבת קבע. יהודי דתי, שלא חדל מלהאמין בביאת המשיח, ראה בעליה לארץ-ישראל כדי להשתקע בה מצוה מן התורה, ובכל הדורות העפילו לעלות לארץ, למרות הקשיים והסכנות שהיו כרוכים בנסיעה אליה. ועל אף גזירות ורדיפות, חוסר יציבות ובטחון החיים תחת משטרים מושחתים ורודפי-בצע, לא פסק מלהתקיים בארץ-ישראל ישוב יהודי, גם כשהיה דל במספרו וצפוי ללחצים של שליטים ושכנים שחרשו רעה עליו. עולים אלה מילאו שליחות היסטורית חשובה בשמירה על רעיון שיבת-ציון שלא יתרוקן מתכנו הגשמי והיוו אתגר לתפוצות ישראל בגולה לחזק את הישוב ולטפחו. הם גם הזכירו לגויים, שלא פסק הקשר החי בין העם היהודי ובין מולדתו, שהיא מרכז אמונתו ותרבותו.

לפני מאה שנה בקירוב נפתח בתולדות הישוב היהודי בארץ-ישראל פרק חדש שהביא במרוצת הזמן לא רק לידי גידול מספרי מרשים של הישוב אלא גם לידי תמורות מרחיקות-לכת במבנה החברתי והכלכלי שלו: צמחו וגדלו יגומות פוריות ומעשים שחרגו מהמסגרת השמרנית של מפעלי „הישוב הישן”. נסיונותיו

של משה מונטיפיורי ביצירת מקורות-קיום פרודוקטיביים בקרב בני הישוב הישן, הקמת בית-ספר החקלאי מקוה-ישראל, ייסוד המושבות העבריות הראשונות ביהודה ובגליל, תחילת החינוך החילוני, הפיכת "לשון קודש" לשפת הדיבור במשפחה ובמשא-ומתן בין אדם לחברו והתפשטותה מחוץ לעיני קדושה — חידושים אלה, לכולם יחד ולכל אחד בנפרד, היה ערך סגולי רב, שציין פתיחת תהליכים גורליים לקידום הישוב היהודי בארץ-ישראל, מבחינת תכנון הלאומי, מבנהו החברתי והכלכלי ומהות היחסים בין הישוב בארץ ותפוצות הגולה.

תופעה מיוחדת בתהליכים אלה היתה קבוצת הבי"לי"ויים ב-1882, שהביאה עמה לארץ-ישראל סוג חדש של עולים: לא יהודים שבאו להשתטח על קברי אבות ולבכות חורבן ירושלים, אלא נוער יהודי מרוסיה, רובו סטודנטים, שנשאו נפשם לקדם את רעיון שיבת-ציון עליידי יצירת תשתית משקית-כלכלית לישוב והגשמה עצמית כעובדי אדמה ועבודה פרודוקטיבית אחרת. חשיבותה ההיסטורית המיוחדת של עליית הבי"לי"ויים נעוצה בעובדה, שלא העליה בלבד, כי אם גם המטרות שהעמידו לעצמם הצביעו על מפנה קיבוצי מאורגן בקרב הנוער היהודי בגולה, שפירש את הרעיון של חיבת-ציון כאתגר אישי לנמנים עם המחזיקים בו וכחובה המוטלת על כל פרט. בעצם הופעת הבי"לי"ויים בחיי יהדות רוסיה, שעמדה באותם ימים על פרשת דרכים לאחר הפוגרומים של שנות השמונים של המאה שעברה, ניתן ביטוי נמרץ, שעתידי של "עם עולם" לא ימצא את פתרונו עליידי הגירת המונים לאמריקה, כי אם בהפיכת רעיון שיבת-ציון לתנועה שתקדם את הבראת העם היהודי ותבטיח את קיומו הלאומי בארץ אבותיו. אולם מספר הבי"לי"ויים היה קטן וסיסמאותיהם ומטרותיהם לא חוללו שינויים מהותיים בחיי הישוב עצמו ולא עוררו המשך למעשים החלוצי בקרב הנוער היהודי בגולה. עם זאת הפכה עם הזמן עליית הבי"לי"ויים לסמל ולמקור-השראה לדורות הבאים של החלוצים, שלא קיבלו את רעיון שיבת-ציון כענין של אמונה בלבד אלא כמעשה המטיל חובות על הפרט בהתאם לצרכי הארץ ובנינה ומתוך הזדהות אישית של העולה עם הצרכים הללו ודרכי הגשמתם.

הגדילו עשות בזה אנשי העליה השנייה, שהמשיכו בדרך הבי"לי"ויים, תוך הרחבת הממדים, ריבוי התפקידים ושילובם במסגרות חברתיות שהקימו, שהפכו אותה לתנועה מחנכת, משפיעה, שהורשה כלים ארגוניים וערכים לדור הבא ולא היו כאפיזודה בת-חלוף. הם חוללו תמורות מרחיקות-לכת בישוב, הן בשטח הרוחני והרעיוני והן בשטח החברתי והארגוני. למפעלם היתה השפעה רבה על תהליכי המחשבה הציונית בקביעת היעדים האנושיים והלאומיים, בהעמידם את העובד היהודי בארץ-ישראל כנושא הרעיון הציוני ומגשימו. הם מרדו בהנחה שרווחה אצל רוב מנהיגי התנועה הציונית הפוליטית בימים ההם, ולא בתורתם בלבד אלא גם במעשיהם, שקידום המפעל הציוני בארץ-ישראל מתנה בתנאים מדיניים ובזכויות (צ'רט) שיעניק לו המשטר העותמאני ודרשו יזמה משקית-התישבותית כמצע לפעולה המדינית. כן שללו כל תכנאי טריטוריאליסטית של ההסתדרות הציונית מחוץ לארץ-ישראל. הצעת אוגנדה היא שעוררה אצל רבים לנטות את הקו של הגשמה עצמית בעליה ובעבודה. עליהם ניתן לומר כדברי צ'רצ'יל: "מעטים, שלהם חייבים רבים". בתקופה של שפל שפקדה את התנועה הציונית העלו את גס ציון לא בהכרזות, כי אם במעשה של הזדהות אישית.

יוסף חיים ברנר הגדיר את העליה השנייה ואנשיה במלים אלה: " . . . המחזאות העברית אינה מחכה למהפכה: היא מהפכה ובטלה מתוכה. צריך להתחיל מחדש, מאלף . . . בודדים הם העברים הפשוטים האלה, ספורים אבל ישנם. חדשים הם. סוג חדש בקרב בני-ישראל . . . תתברך האומה הדוויה, החולה, המקוללה, אם בנים אלה, ולו אך אחדים, נולדו לה לעת זקנתה. גס גדול יש פה, ומי יודע, אפשר באמת עוד לא אבדה".

אכן, ה"בודדים" וה"פשוטים" האלה, ביניהם אנשי שאר-רוח וכושר מנהיגות רוחנית וציבורית מקורית ופוריה, פיתחו רעיונות ותכניות ליצירה עצמית של הפועל העברי בקידום בנין הארץ על יסודות חברתיים צודקים ובריאים והקימו את הכלים הראשונים להוצאת תכניותיהם אל הפועל. המטרות הלאומיות הכלליות של הציונות הם הם שעמדו במרכז דאגתם, כאשר לחמו לעבודה עברית, יסדו את הקבוצה, את ארגון "השומר" ויזמו פעולות להרחבת אזורי התישבות היהודית בארץ-ישראל. בתקופת העליה השנייה ובהשפעתה גובשה הציונות להלכה ולמעשה כתנועה רחבת-אפקים בעלת עקרונות ושאיפות מתקדמות בתכנון

האנושי והלאומי. למפעל הציוני בארץ־ישראל הוקנתה משמעות חברתית שונה מאפיו השמרני הישן מבחינה ארגונית וכלכלית. במרכז ההגשמה הציונית הועמדה העליה — אתגר שנשא את פרו בתקופה מאוחרת יותר, כתוצאה של השינויים הרבים והיסודיים שחלו בחיי העם היהודי בתפוצות ובמעמדה של הציונות עם פרסום הכרזת בלפור.

ב. כשלונה של התנועה הציונית והישגיה של העליה השלישית

כשלונה של התנועה הציונית טמון בעובדה שהיא דגלה ברעיון שיבת־ציון בלי שהעמידה במרכז פעולתה החינוכית וההסברתית ולא הציגה בראש דאגותיה את עקרון העליה כצו לאומי ראשון־במעלה וכחובה המוטלת על כל דורשי ציון. שלון המור זה, על תוצאותיו הגורליות הטרגיות, התבקש אחר־כך ברבות מתפוצות ישראל בגולה, ובו בזמן גרע הרבה ממשקלן הריאלי של הדרישות והטענות השונות ופגע במעמדה ויוקרתה של ההסתדרות הציונית, כמבטאה ומייצגת את השאיפה ההיסטורית של העם היהודי לשוב למולדתו. זרימת המוני יהודים לארץ־ישראל היתה משפיעה יותר מכל גורם אחר על ההתפתחות בהגשמת ההבטחות שכללה הכרזת בלפור והיתה מקצרת את התהליך לקראת עצמאות יהודית בארץ־ישראל. קריאתו הדרמטית של ד"ר חיים וייצמן בשעתו: „עם יהודי — איך? — נשארה בלי המענה הצפוי והדרוש כדי להוכיח ליהודים ולאויבים גם יחד, שמאחורי ההסתדרות הציונית עומדים המוני העם היהודי, שלמענם אין רעיון שיבת־ציון מקור אמונה ותקווה בלבד, כי אם דרישה אנושית ולאומית יסודית לצרכי קיום חיוניים ולמענו נכונים הם לחולל מהפכה במשטר חייהם בגולה כדי לממש בכל התנאים את האפשרויות שנפתחו בפניהם על־ידי הכרזת בלפור.

הכרזת בלפור, עם פרסומה, נתקבלה על־ידי דעת הקהל בעולם כהבטחה מטעם ממשלת בריטניה לאפשר לעם היהודי לבנות ולפתח את ארץ־ישראל משני עברי־הירדן ולהפכה למדינה יהודית על־ידי עליה והתישבות על אדמתה. כך פירשו את התהליך של הקמת הבית הלאומי היהודי ומטרותיו לא רק ד"ר וייצמן, כאשר דיבר על „ארץ־ישראל יהודית כאנגליה אנגלית וכצרפת צרפתית“, אלא גם לויד־ג'ורג', ראש ממשלת בריטניה שפירסמה את הכרזת בלפור, ולימים גם נשיא ארצות־הברית, פרנקלין ד. רוזבלט, במכתבו מ־17 במאי 1939 למוזכיר המדינה שלו בקשר לפרסום הספר הלבן על־ידי ממשלת צ'מברלין, בו נאמר: „... המנדט על ארץ־ישראל... התכוון לעשות את ארץ־ישראל לבית יהודי אשר יתכן מאוד שהיה נעשה יהודי ברובו המכריע בזמן קצר יחסית“. אכן, זה היה הרשום שהיה קיים בעולם בזמן אישור המנדט ובידי היהודים עצמם היה להוכיח על־ידי מעשים גדולים ונמרצים, שאמנם רוצים הם לממש את האפשרויות שפתחה בפניהם הכרזת בלפור ומוכנים הם לעמוד באתגר ההיסטורי שהועמד לפני העם היהודי.

מתקבל על הדעת, שבתקופה הראשונה לאחר פרסום הכרזת בלפור השפיע רפיון ידיה של הציונות על המדיניות הבריטית האנטי־ציונית יותר מאשר ההתנגדות הקולנית ומעשי העימות הספורדיים מצד הערבים. אילו הצליחה הציונות להביא את העם היהודי לידי מעשים דרמטיים — לעלות בהמוניו לארץ־ישראל ולשוות לה בזמן קצר דמות ותוכן כארץ יהודית, היו השלטונות הבריטיים מתיחסים אחרת להבטחותיהם ליהודים. במסמכים בריטיים רשמיים מאותם הימים ימצא המעוניין הדים להערכה זו של המצב בקרב חברי הממשלה והפקידות הבריטית ופקפוקים בדבר עתידו של הבית הלאומי להיותו יותר מאשר מרכז רוחני של העם היהודי. במשך הזמן גובשה ברוח זו ההערכה הכללית בקרב השלטון הבריטי בפירוש המונח „בית לאומי“ ובדבר משמעות ההבטחות הכלולות בהכרזת בלפור והחובות שמטיל המנדט מטעם חבר־הלאומים של ממשלת בריטניה. הערכה זו קיבלה אישור רשמי בספר הלבן של 1939 אשר נועד להקפיא את הישגיה היהודי בארץ־ישראל ולדון אותו לצמיחות לא לעלות על שליש מכל תושבי הארץ. הערבים, בהכירם את חולשת התנועה הציונית לחולל שינויים מכריעים בגורלה של ארץ־ישראל בתנופה רבה שאיפשרה הכרזת בלפור, ריכזו את מאמציהם למנוע ממנה האפשרות לקדם את מטרותיה בכל קצב שהוא ולאליץ באמצעים מדיניים ובמעשי מרד ואלימות את ממשלת בריטניה לחזור בה מהבטחותיה לעם היהודי, הכלולות בהכרזת בלפור ובמנדט על ארץ־ישראל. אף

קריעת עבר־הירדן (כ־70 אחוז משטחה הכללי של ארץ־ישראל המנדטורית) וסגירתו בפני עליה והתיישבות יהודית, בהכרזה שתקנות המנדט הדנות בבית הלאומי אינן חלות על עבר־הירדן, נעשתה קלה יותר לממשלת בריטניה נוכח הקצב האיטי בהתפתחות המפעל הציוני, שטרם ניצל את האפשרויות המרובות שהיו פתוחות בפניו בחלקה המערבי של ארץ־ישראל.

ההיסטוריון שחקור את הסיבות שמנעו מהמפעל הציוני, בתקופה שבין פרסום הכרזת בלפור ב־1917 והספר הלבן של 1939, להשיג יותר משהושג בתנאים הקשים בעטיין של הגזירות המדיניות של ממשלת המנדט, לא יוכל שלא לעמוד על הכשלון שנחלה מבחינה רעיונית ומוסרית התנועה הציונית שחבריה לא ראו בהכרזת בלפור חובה לעצמם להיות ראשונים לעליה לארץ־ישראל כדי לשמש דוגמה ואתגר לשאר בני־ישראל ללכת בדרכם. לכשלון זה של התנועה הציונית על כל פלגיה, מפלגותיה וארגוניה היו השלכות בחיי הקהילות היהודיות בתפוצות, שהכירו את הציונות לא כתנועה מהפכנית השואפת לשידוד מערכות העם היהודי בתפוצות על־ידי עליית המונים לארץ־ישראל, אלא כחלק אורגני של המשטר היהודי בגולה, ואת הציונים — כבעלי חזון שאינו מטיל עליהם חובות נוספות (בענין העליה) משמוטל על שאר היהודים.

על רקע זה יובן יותר התפקיד ההיסטורי במשמעותו המוסרית והמעשית לעתידו של המפעל הציוני בארץ־ישראל, שמילאו תנועות־הנוער החלוציות, שחבריהן נחלצו לעלות לארץ בגמר מלחמת־העולם הראשונה. שרשי העליה הזאת, העליה השלישית, אשר המשיכה בדרך שפתחו הבייל"ויים והעמיקה את תכנון הרעיוני והחברתי של מפעל העליה השנייה, היו נעוצים במרד הנוער החלוצי נגד הדפוסים המקובלים בתנועה הציונית לגבי החובות המוטלות על חברה ובשאיפה להקנות למפעל הציוני אופי אנושי וחברתי שיישען על עקרונות של שוויון וצדק חברתי ויחתור להגשימם מתוך מאמץ קולקטיבי לתנופה חלוצית רחבה ומאורגנת לקידום מטרות הציונות בארץ־ישראל. שלא כאנשי העליה השנייה לא היו אנשי העליה השלישית, ממשיכי משנתם הרחנית והחברתית, מעטים ובודדים, אף שגם מספרם לא היה גדול בהשוואה לתפקידים הגדולים והרחופים והאפשרויות והאתגרים המרובים שהעלתה הכרזת בלפור. עליית הנוער החלוצי לארץ־ישראל הפגינה את מהותה של הציונות כתנועה שתכניותיה מבוצעות בכוחות היהודים עצמם — בידי נוער יהודי המוכן לכל מאמץ וקרבן אישי וקיבוצי למען בנין הארץ ופיתוחה, וכדי שהבית הלאומי יישען על יסודות לאומיים וחברתיים בריאים ויציבים. העליה החלוצית פתחה פרק חדש בתולדות ההתיישבות היהודית בארץ־ישראל והפכה את המפעל הציוני, המוקם בחלק עולם שהוא בעל משטרים חברתיים מפגרים ומסורת קולוניאלית כושלת, לאחד המקוריים והנועזים במטרותיו והפורה בתכנון הרעיוני והחברתי ובהישגיו המעשיים. עליה זו שללה צורות התיישבות שאין העובד עומד במרכזו ונושא באחריות עליה בכל שלבי הקמתה וניהולה: מכיבוש השממה וייבוש ביצות והפיכתן למקומות ישוב ועד ליצירה משקית וחברתית בהתאם לשאיפות והשקפות של העובדים עצמם. ההתיישבות העובדת הרחיבה את גבולות ההתיישבות היהודית, פתחה לפניה ופיתחה שטחים שוממים ובלתי־מעובדים ותקעה יתדות של אחיזה יהודית באזורי הארץ בעלי חשיבות רבה לבטחוננו של הישוב כולו ולשגשוגו המדיני והכלכלי. תדמיתה הרחנית והחברתית של עליה זו שימשה מקור השראה ועידוד לבחירי הנוער בגולה וכאתגר להצטרף לשורות מקיימי הצו הרעיוני והמוסרי של הציונות. היא רכשה למפעל הציוני אוהדים וידידים רבים בקרב חוגים רחבים בעולם כולו והגדילה את התמיכה במטרות הציונות ודרשותיה במאבקים שהיו לתנועה הציונית על זכותיו של העם היהודי לבית לאומי בארץ־ישראל. עליה זו העניקה משמעות היסטורית חדשה לרעיון שיבת־ציון לא רק כקיבוץ גלויות אלא כתנועה הבונה את הארץ והעם גם יחד על יסודות של חופש וצדק חברתי תוך הקניית ערכים לחבריה, ערכי התנדבות אישית וקיבוצית בשירות העם והישוב בכל המאבקים שהיה בהם כדי לקדש את הגשמת הרעיון הציוני וביסוסו.

ג. תנועת "החלוץ" הרוסי וחבלי העליה לאחר המהפכה

ליהדות רוסיה היסטוריה ארוכה ועשירה של דקות ברעיון של שיבת־ציון ושל קשרי חומר ורוח רבים עם ארץ־ישראל. בכל העליות לארץ־ישראל,

בין שמקורן היה דתי, או תוצאה של חיבת הארץ, שהגיעה את החובב להפוך את חיבתו למעשה של הגשמה עצמית על-ידי עליה לארץ, היה רב חלקם של יהודי רוסיה. מעולם לא פסק המגע החי בין יהדות רוסיה וארץ-ישראל, קשר שמצא את ביטוייו בדרכים שונות, כולל עליה. כבר הוזכרה עליית הבילוי"נים שכולם היו יוצאי רוסיה. בקרב אנשי העליה השנייה נמנה הרוב עם יוצאי קיסרות רוסיה (שכללה בתקופה היא את פולין, ליטא, לטביה, אסטוניה ובסרביה). לעולים מרוסיה היה חלק נכבד ביותר בפיתוח הישוב החדש בשטחים שונים: בייסוד המושבות, במפעלי ההשכלה, החינוך והאמנות, בהגנה עצמית ובהקמת מפעלי התעשייה הראשונים. אגודות "חובבי ציון" ברוסיה סייעו למפעלי תרבות שונים בארץ, ובקרב המורים, שבנו את בתי-הספר העבריים הראשונים, בהם הקנו לתלמידיהם את השפה העברית וערכי תרבות כלליים ולאומיים, גדול היה מספר העולים מרוסיה. וניכר ביותר היה מספרם של עולי רוסיה בין מארגני הישוב החדש ומנהלי מוסדותיו השונים, כולל ארגוני הפועלים, הסתדרויותיהם, מפלגותיהם, מוסדותיהם וכתבי-העת שהוציאו לאור. במשבר הרוחני והארגוני, שפקד את ההסתדרות הציונית בתקופת תכנית אוגנדה, עמד רובם הגדול של ציוני רוסיה לימין המתנגדים להצעת הרצל, ולרבים מבין אנשי העליה השנייה שימש משבר זה, כאמור, דחיפה, לעלייתם לארץ, שהוכיח יותר מכל דבר אחר את הנאמנות לארץ-ישראל ולרעיון שיבת-ציון.

אמנם, רוב המהגרים פנו למדינות שמעבר לאוקיאנוס, בהן ראו יותר סיכויים למצוא "מקלט בטוח" ופרנסה סבירה מאשר העליה לארץ-ישראל הקטנה והעניה שנמצאת בחבל-ארץ, שם שולט משטר מושחת ורעוע של הסולטאן התורכי. התנועה הציונית ברוסיה, כבשאר הארצות, שלא טיפחה בקרב חבריה את חובת העליה לארץ-ישראל, לא שימשה גורם מוסרי מסייע לעליית חבריה לארץ-ישראל. רעיון העליה לארץ היה לרוב פרי יזמה אישית או של קבוצות שאורגנו במקומות מושבם בחלקים שונים ברחבי רוסיה.

התקופה החדשה, שפתחה בחיי היהדות הרוסית מהפכת פברואר 1917, אשר הקנתה לה, כלשאר עמי רוסיה המשוחררים, זכויות אזרחיות ולאומיות מלאות — הפגינה בצורה חד-משמעית את עומק הרגש הלאומי של ההמונים היהודים ואת נאמנותם לרעיון שיבת-ציון. הסיסמאות שהציפו את הרחוב בדבר החופש והשוויון, שהביאה עמה המהפכה לכל עמי רוסיה, לא הקהו את חוש הזהירות ולא השכיחו את הזכרונות המרים מהקורות שלאחר המהפכה הראשונה ב-1905. אכן, רבים וקשים היו הזכרונות מן העבר הקרוב: עלילת-הדם נגד מנדל בייליס במטרה להטיל דופי ביסודות הדת היהודית ולהשפיל את אפיו המוסרי של העם היהודי; האשמות בבגידה במלכות ובריגול למען האויב, וגירוש, עם פרוץ מלחמת-העולם ב-1914, קהילות שלמות ממקום מושבן באזורי החזית ופיוזון על פני רוסיה; נאומי הקטרוג וההסתה ב"דומה" (הפרלמנט הרוסי) נגד העם היהודי, שבניו נלחמו שכם אחד עם שאר עמי רוסיה בחזיתות המלחמה ונפלו כמוהם על הגנת המדינה. למעשים אלה של המשטר הישן היתה השפעה עמוקה על הרגשת האפליה והבדידות של יהדות רוסיה בקרב שאר עמי המדינה, הרגשה של שער לעזאזל בכל מקרה של כשלון לשלטון ולתומכיו בכל שדרות העם הרוסי. ועל כן, גם השינויים המהפכניים במשטר לא יכלו לטשטש הרגשה זו בנקל ובמהרה. אך לא הנסיון המר בלבד מן העבר הוא שגרם לרגש מעורב של שמחה וזהירות למחרת המהפכה. המבחנים הקשים שבהם עמדה יהדות רוסיה במשך דורות רבים של ישיבתה על אדמת רוסיה חיזקו והעמיקו את הכרתה הלאומית ואת נאמנותה לערכים שמהם שאבה את כוחה המוסרי להתגבר על מזימות אויבים ולטפח את תקות הגאולה. לחזיונותה הלאומית היו שרשים עמוקים במשטר החברתי הפנימי של יהדות רוסיה, שהקיף את מרבית חיי הכלל היהודי ומילא את צרכי הרוחניים החמריים. המשטר שימש משענת פנימית ומגן על נכסי העם היהודי בפני המתנכלים בהם, מבפנים ומבחוץ. המסורת של המוני העם היהודי היתה חדרה אהבה לארץ-ישראל, ורעיון שיבת-ציון הוה מקור השראה ועידוד להם בכל צרותיהם ותלאותיהם.

המהפכה נתנה פומבי להרגשות שבעבר נבצר להביען בגלוי והן הצביעו על הזדהות העם היהודי ברוסיה עם הרעיון הציוני ומטרותיו. כך, למשל, בבחירות לועידה היהודית הכל-רוסית קיבלה רשימת הציונים 68 אחוז מכלל הקולות. ולנצחון דומה זכו הציונים גם בבחירות לאסיפות המכוונות של רוסיה ואוקראינה.

כדאי לציין, שבנאום הפתיחה שנשא ב-5 בינואר 1918 ויקטור צ'רנוב, יושב-ראש האסיפה המכוננת הכל-רוסית, הוא הזכיר את הנצחון של הרשימה הציונית בבחירות לאסיפה והעיר שאין לחלוק על זכותה של היהדות הרוסית להביע באופן חפשי ודמוקרטי את שאיפותיה הלאומיות ולארגן את חייה בהתאם להן. כידוע, פחרה האסיפה על-ידי הבולשביקים שתפסו בינתיים את השלטון, ועם ההפיכה הזאת נסתם הגולל גם על העתידות שטמן בחובו נצחון הציונים לא רק בחיי יהדות רוסיה כי אם גם בחיי העם היהודי כולו בקשר למפעל הציוני בארץ-ישראל.

אכן, בתקופה הקצרה שבין שתי המהפכות — זו של פברואר וזו של אוקטובר 1917 — הצליחה התנועה הציונית, על כל מפלגותיה, ארגוניה ומוסדותיה, לפתח פעולה ענפה, כולל מפעלי תרבות וחינוך נרחבים, שבמרכז דאגתם היתה החיאת השפה העברית ובנין ארץ-ישראל. התכנון של מוסדות החינוך היהודיים ראה את מטרתו העיקרית להקנות לנוער היהודי הגדל בתנאי החופש והאפקים החדשים שנפתחו בפניו, בתנאי השוויון האזרחי והלאומי ברוסיה שלאחר מפלת המשטר הצארי, את הערכים שיעמיקו את זיקתו לעמו, לתרבותו ולרעיון הציוני. אף התכניות הקשורות בארץ-ישראל לא אחרו לבוא. כבר בחדשי הקיץ של 1917 נעשו בשורות הפרקציה העממית „צעירי ציון“ שמנתה רבבות חברים, בירורים ראשונים במטרה לתת משמעות מעשית לרעיון העליה לארץ-ישראל ברגע שיתבררו הסיכויים והאפשרויות לבצעו. הצעדים האלה התבטאו ביצירת אפשרויות הכשרה שונות, אישיות וקיבוציות, בחלקי רוסיה השונים, לרוב מתוך יזמה מקומית. נסיונות אלה שימשו הקדמה לתנועת „החלוץ“, שהתחילה להתארגן ולגבש תכנה ולהופיע על הבמה הציונית כארגון עצמאי.

* * *

בספר זה מסופר על חבלי הלידה של „החלוץ“ הרוסי, על תרומתו של טרומפלדור, שבאישיותו הסגולה הלהיב את הדמיון, היריבה יזמה והיפנה את חזון בנין הארץ לאפקים נרחבים של אידיאות ומעשים נועזים בתכנם הציוני והיקפם האנושי הרחב; על תודעת העליה שהקיפה המוני נוער ציוני, גם לאחר שנאסרו קיומם של מפלגות וארגונים ציוניים וחבריהם נרדפו, נאסרו וגורשו לירכתי הצפון ולשאר מקומות מרוחקים, מהם שאבדו עקבותיהם; על עלילות משקי-הכשרה, שהיו בתכנם ורוחם כאיים של „ארץ-ישראל עובדת בנכר“; על הלבטים המשברים והפילוגים במחנה החלוצי ועל הנזקים שגרמו אלה לתנועה ולפעולותיה; ואחרון אחרון — על חבלי העליה של חלוצי רוסיה ואוקראינה, שסיכנו לעתים גם את חייהם בכדי להגיע למחוז חפצם — מעבר לגבול הסוביטי, כדי להמשיך משם את דרכם לארץ-ישראל, וגם פה בארצות המעבר, לרוב מתוך קשיים וסבל של ציפי ארוכה לרשיון-העליה הנכסף.

חשיבותו של הספר כמסמך היסטורי ואנושי רב-ערך להבנת אחד השלבים הקריטיים ביותר בתולדות הציונות הרוסית, כאשר הועמדה על פרשת הדרכים לאחר האפקים הנרחבים שנפתחו בפניה בתקופה הקצרה שלאחר מהפכת פברואר, והמשבר שבא אחר-כך שהעמיד את הישגיה ועצם קיומה בפני סכנת החיסול עם שינוי המערכה המדינית בעקבות מהפכת אוקטובר.

עם כינונו של המשטר הסוביטי ברחבי המדינה הלכו ובוטלו המוסדות שקמו ליהדות רוסיה, תודות למהפכת פברואר, שהביאו לידי ביטוי את התארגנותה כחטיבה לאומית המוכרת על-ידי השלטון. הועד המרכזי של הקהילות היהודיות ברוסיה הגדולה (ר.ס.פ.ס.ר.), בו היה לציונים רוב מכריע והשפעה קובעת את מדיניותו בניהול עניניו, פוזר זמן קצר לאחר התארגנותו. נסגרו כל מוסדות החינוך הרבים של חברת „תרבות“ הציונית ונאסר למעשה לימוד השפה העברית. חוסלו המוסדות הסוציאליים היהודיים למיניהם, כולל המוסדות לעזרה הדדית, מהם שהיו קיימים עשרות בשנים עוד בתקופת המשטר הצארי הישן. יהדות רוסיה נשארה בלי מוסדות שהיו מיצגים את האינטרסים של הציבור היהודי, מגינים עליו ודואגים לצרכיו האזרחיים והלאומיים. בו בזמן זיעזעה המדיניות הכלכלית של המשטר החדש את המבנה הכלכלי המיוחד של יהודי תחום המושב; סוחרים ומתווכים למיניהם, בעלי-מלאכה ועירים ובעלי פרנסות ארעיות. מרבית היהודים הושמטה מתחת רגליהם הקרקע של קיומם החמרי. ולא זו בלבד.

לחורבן בענפי הרוח והכלכלה נוספה הסכנה לעצם קיומם הפיסי של היהודים באזורים שהפכו למערכות מלחמת האזרחים בין הבולשביקים ואויביהם מכל המינים. באוקראינה, בה היתה אוכלוסייה יהודית גדולה, היו לאנטישמיות שרשים עמוקים מדורי דורות ומסורת של פרעות ביהודים. רבבות רבות של יהודים — גברים, נשים וטף — נרצחו ורכושם נשדד בתקופות של חילופי המשטרים שחזרו ונשנו, עד שהתגבר השלטון הסובייטי ושם קץ לאויביו — חילות הגנרלים הלבנים והכנופיות השונות.

ד. התנועה הציונית והחלוצית במחתרת

בתנאים החדשים במדינה שומה היה על התנועה הציונית להחליט אם ללכת בדרך כל התנועות והמפלגות ברוסיה הסובייטית ולהתחיל מרצון מתוך גסיסה קצרה או ממושכת לאחר איסור קיומן על-ידי השלטון, שהכיר בקיומה של מפלגה אחת בלבד במדינה — המפלגה הקומוניסטית, או להפר את צו המשטר החדש ולהמשיך בפעולה במחתרת, על אף כל הקשיים והסכנות הכרוכות בדבר. הנוער הציוני ו"החלוץ" בחנו את תשובתם לשאלה לא רק מתוך שיקולים הקשורים בעתידה של הציונות בברית-המועצות בלבד, כי אם מתוך רגש החובה המוטלת על הציונות בגולה כלפי הבית הלאומי בארץ-ישראל בשנים הקשות לקיומו. בוועידות המפלגות וארגוני הנוער הציוניים, שכונסו בחשאי זמן קצר לאחר ביסוסו של המשטר הסובייטי, נתקבלו החלטות על המשך קיומם בתנאי המחתרת, כדי למנוע את טמיעת הנוער היהודי בתוך הזרם הכללי, שבסיסמאות המהפכה והבטחותיה גרף רבים, ולדאוג לעליית חבריהם לארץ-ישראל. עם ביסוס שלטונה פרשה המפלגה הקומוניסטית רשת ענפה של פעולות בקרב הנוער, כולל הנוער היהודי. בתקופה ההיא עדיין היו פתוחות לפני הנוער היהודי אפשרויות רבות לניצול כשרונותיהם בשטחים ובמקצועות, שהיו סגורים לפני היהודים בעבר וטרם נסגרו מחדש בתקופת שלטונו של סטאלין וירושיו. נדרש אפוא מהצעיר היהודי מאמץ נפשי רב ונאמנות בלתי-מסויגת לעמו, לערכיו ולצרכיו הלאומיים כדי לסטות מהדרך שיעדה לו החברה הסובייטית, שהבטיחה לו סיכויים למעמד איתן ויציבות חמרית וציבורית, ולבחור בחיי מחתרת מתוך הקרבת עתידו וחופשו האישי ולעתים גם של משפחתו וקרוביו, ואמנם, בעקבות ההחלטות שקיבלו המפלגות וארגוני הנוער הציוניים, ועל אף הרדיפות והמאסרים שגברו והלכו באו לתנועה הציונית ברוסיה הסובייטית באותה תקופה ימים של התעוררות רבה. קמה תנועה המונית מחתרית של נוער יהודי מלא להט לאומי ומוכן לכל קרבן למען עמו וארץ-ישראל, אשר הוסיפה פרקים מזהירים לא רק בתולדות הציונות הרוסית, כי אם בתולדות התנועה הציונית בכל הזמנים ובכל ארצות קיומה.

תנועת "החלוץ" הרוסית שאבה את השראתה הציונית מאותם המקורות ששאבו שאר תנועות הנוער הציוני והיוותה חלק אורגני מהם. בחלקם הגדול נמנו חברי "החלוץ" עם מפלגות וארגוני-נוער ציוניים שונים. הצטרפותם ל"החלוץ" הטילה עליהם חובת הכשרה מקצועית וחברתית לקראת היום שבו יותן להם לעלות לארץ-ישראל. חשוב להדגיש, שנושא העליה עמד במרכז החינוך הציוני בכל ארגוני הנוער לא כמטרה מופשטת, אלא כחובה המוטלת על כל ציוני להגשימה. אולם, לא רק הגבולות הסגורים של ברית-המועצות, שחסמו דרכי היציאה של אזרחיה, מנעו את האפשרות לתכנן תכניות עליה רבתות של חברי "החלוץ" לארץ-ישראל, היו גם שיקולים בצמרת המפלגות והארגונים הציוניים, שחששו פן תחליש, או אפילו תסכן החלטת המחתרת הציונית, על-ידי יציאת רבים מפעיליה, את הסיכויים לטפח עתודה ציונית בקרב הנוער היהודי, פעולה שתדרוש זמן ומאמצים רבים וקשים להשגת משימותיה. אף במחנה "החלוץ" עלו לעתים שיקולים מאותו הסוג. די להזכיר את מקרה שמואל שניאורסון, ממנהיגי "החלוץ" הרוסי, אשר לאחר עלייתו ארצה ראה חובה לעצמו לשוב לברית-המועצות כדי להמשיך בפעולתו במחתרת ולדאוג להמשך קיומה של תנועת "החלוץ" וקרוב לאחר שובו לשם נאסר ועקבותיו נעלמו. כן קרה למישה וייסביין ("מיקיטה"), מפעיליה המרכזיים של צ"ס, שחזר לרוסיה לפעולה בתנועה, אף כי גם לו לא היו אשליות על אפשרויות הפעולה במחתרת. היו גם אחרים שעשו כמותם.

בזכרונות חברי "החלוץ" הרוסי בספר הזה כלול לא רק חומר היסטורי רב-חשיבות על תולדות התנועה, פעולותיה, הישגיה, כשלונותיה והתנאים בהם פעלו בתנאי מחתרת או מחתרת-למחצה. הספר מכיל גם תיאורי התרחשויות בטרגדיה שידעה יהדות רוסיה, וביחוד יהדות אוקראינה, בתקופת מלחמת האזרחים שנלוותה, כאמור, בפרעות ביהודים — רצח, אונס, הרס ושוד של קהילות שלמות. בתוך אנדרלמוסיה זו של סכנה מתמדת ודאגה למה ילד יום היה הנוער החלוצי בעיירות אוקראינה בין היוזמים והפעילים ביותר בארגון ההגנה. בוועידת מפלגת "צעירי-ציון" השלישית, שהתקיימה בקיוב במאי 1922 ונאסרה על-ידי השלטונות, הוטל עלי להרצות על ארגון ההגנה העצמית בתקופת המהפכה ומלחמת האזרחים באוקראינה. מתוך החומר שאספתי או בנושא זה למדתי על חלקו החשוב של הנוער הציוני בכלל ושל חברי "החלוץ" בפרט בארגון ההגנה, ועל רוח העוז והגבורה שגילו במילוי תפקידם האנושי והלאומי. אך יותר מכל מהווה ספר זה מסמך מקיף ומהימן על חבלי העליה של חברי "החלוץ" הרוסי בתקופה של פריצת גבולות רוסיה, במטרה להגיע לארץ-ישראל. היתה זו תקופה שבחלקי אוקראינה שונים טרם התבסס המשטר הסובייטי וכנפיות שונות אימו עדיין על בטחון היהודים תושבי העיירות, שטרם הספיקו להתאושש מפרעות 1919-1920. ההרס החמרי והחברתי הורגש בכל וקיומן של קהילות שונות היה תלוי על בלימה עוד לפני שהגזירות הכלכליות של המשטר הסובייטי נכנסו לתקפן והשלימו במקרים רבים מה שעוללו הפרעות ליהודים חסרי פרנסה.

תנועת העליה מברית-המועצות ראשיתה במחצית השניה של שנת 1918. למטרה זו השתמשו בכל הדרכים והאמצעים שניתן היה להשיגם: בסירות מבריהים בים השחור, בדרך-לא-דרך בהרי קאווקאז במטרה להגיע לתורכיה ומשם לארץ-ישראל; ביערות ונהרות וביצות שבגבולות ברית-המועצות, רומניה, פולין ולטביה. היו שאבדו ביערות אלה, או טבעו בנהרות, והיו גם רבים שהמבריהים בזזו את רכושם הדל, ולא הביאום למחוז חפצם.

אולם לא הבריחה מהמציאות המרה ולא הרצון להשתחרר מהאחריות על בטחון בני קהילתם הם שהניעו את טובי הנוער היהודי באוקראינה ובאזורים השונים של רוסיה, שטרם התאוששו מלחמת-האזרחים, לצאת לדרכם לארץ-ישראל. הרוב יצא לדרך בלי לדעת איך יגיע למחוז חפצו. מה יעשה בארץ-ישראל ואם ימצא אחיזה בה. אך מעשה שריפת הגשרים אחריו מנע ממנו גורלו, שהיה צפוי לו — טמיעה וניוון לאומי, שארבו לו. היציאה היתה מתוך דחף רוחני ומוסרי להגשים את יעודו הציוני והחלוצי שלקראתו חונך. רבים המקרים שהורים הבינו את מניעי ילדיהם והם אימצו את ידיהם למלא את חובתם הציונית. הקורא יעמוד בפני מקרים של מסירות-נפש מצד אמהות, שליוו את בניהם ובנותיהם לדרך, ללא כל בטחון אם יגיעו למחוז חפצם ואם הן תזכינה לראותם שוב.

אכן, חבלי העליה של חלוצי רוסיה לא הסתיימו גם לאחר שהצליחו להגיע לארץ השכנה. עדיין נשקפה להם הסכנה ששלטונות הארץ יחזירו לרוסיה, דבר שהיה מסכן את חייהם. כן נזקקו למצוא לעצמם מקור פרנסה, עד שיגיע תורם לקבל את ה"סרטיפיקט" המיוחל. רובם העדיפו להתפרנס מיגיע כפם, מבלי להיזקק לעזרת המוסדות. אך כל התלאות הקשיים לא פגעו ברוח העולים ובכונותם הנחושה להמשיך ולשאת במחסור ובסבל לקראת היום שתדרוך רגלם על אדמת ארץ-ישראל.

ה. העליה מארצות הרווחה — שאלת חיים לישראל ולעם היהודי בתפוצות מדינת ישראל קמה בנסיבות בינלאומיות נוחות לעם היהודי, כאשר העולם היה רגיש לשואה שעברה על היהודים תחת השלטון הנאצי וכאשר המדיניות הבריטית בארץ-ישראל נראתה לו כשריד של שיטת הפיוס של צ'מברלין כלפי שלטון הנאצים, שסללה את הדרך למלחמת-העולם השניה. תמיכתן של ארצות-הברית וברית-המועצות בתכנית חלוקת הארץ, בתקופה שהיחסים בין שתי המעצמות האלה כבר הלכו והחמירו בזירה הבינלאומית, איפשרה להשיג את הרוב הדרוש בעצרת ארגון האומות המאוחדות ואת המלצתה בעד תכנית החלוקה, שהביאה להקמת המדינה היהודית ולהכרתה על-ידי רוב מדינות העולם. מפלתם של צבאות המדינות הערביות השכנות, בנסיגתם למנוע הקמת

המדינה היהודית ולהשמידה לאחר שבאה לעולם, הקנתה לה מעמד ויוקרה בזירה הבינלאומית וביחסיה עם מדינות העולם השונות.

אולם לא פחות מאשר יכלתה הצבאית של מדינת ישראל תרמה להרמת קרנה ולהערכתה בעיני דעת הקהל בעולם פתיחת שעריה לעליה יהודית בלתי-מוגבלת ונכונות לקבל את העולים ולקלטם בכל התנאים. במעשה זה של המדינה היהודית הנאבקת על קיומה והסובלת ממחסור וקשיים, שהוריש לה המנדט הבריטי במתכוון, היה ביטוי מובהק לעובדה שהיא לא נוצרה אלא כדי לקדם הגשמת חלום הדורות של שיבת-ציון, ואמנם חוק השבות קבע את יעוד המדינה ואת תפקידה בחיי העם היהודי. לראשונה אחרי אלפיים שנות גלות נוצרו התנאים לתהליך חיובי שיש בו לענות הן לצרכי היהודים בארצות פיזורם שבטחונם מעורער וקיומם התמרי-הרוחני נתון בסכנה והן כאתגר שיעורר את שיבת-ציון בלבבות המוני יהודים בכל קצוי העולם ויניעם לעלות לישראל מתוך הזדהות אישית עם המפנה ההיסטורי שחל בתולדות העם היהודי.

אכן, בתקופה קצרה לאחר הקמת המדינה מצאו את ביתם בישראל רבבות יהודים — שארית הפליטה של השואה באירופה וקהילות יהודיות מארצות האיסלאם, שגלותן שם לא היתה קלה מגלויות אחרות וזיקתן לרעיון שיבת-ציון היתה עמוקה ומושרשת במסורת הדתית והחברתית שלהן לא פחות מאשר בקהילות היהודים באירופה. התגשם חלומה של הרצל על מדינה יהודית שתפתור את בעיית „צרת היהודים“. ספק אם מדינה כלשהי בעולם, ובתנאי מדינת ישראל בשנים הראשונות לקיומה, היתה מסוגלת לקלוט בומה כה קצר מספר כה גדול של מהגרים, שעלו על מספר תושביה, כפי שעשתה מדינת ישראל. התקופה היא תישאר לדורות כאחת המפוארות ביותר בתולדות מדינת ישראל.

אולם אותה התקופה הבליטה שוב — ובמידה גדולה ואכזרית במשמעותה המוסרית והמעשית מאשר לאחר הכרות בלפור — את אזלת-היד של התנועה הציונית ועורר תנועה גדולה של עליה לישראל בקרב יהודי ארצות הרווחה, וקודם כל — של חברים, אמנם, צעירים יהודים רבים מהתפוצות הצטרפו למחנה הלוחמים על הגנת המדינה ומהם שנפלו בקרבות, אך רובם חזרו לארצות מושבם. אכן, אין ערוך לחשיבות העזרה החמרית והציבורית שיהדות הגולה, ובראש וראשונה הציונים, העניקו לשוב במאבקיו ולמדינה עם הקמתה. תרומות יהדות ארצות-הברית והתנועה הציונית בזמנים הקשים ביותר של המאבק הציוני בזירה האמריקנית, מילאו בעבר וממשיכות למלא גם היום תפקיד ראשון-במעלה בחשיבותו למדינת ישראל ופיתוחה. אולם על כל אלה פרוש צל כבד, העובדה שהציונים בגולה אינם רואים חובה רעיונית ומוסרית המוטלת על כל אחד מהם אישית לעלות לישראל, לו זו בלבד שהיא מחלישה את יכלתה של המדינה להגדיל את אוכלוסייתה היהודית ולקדם את פיתוחה בענפי קיומה השונים, אלא שיש לה לעובדה זו השלכות שליליות בציבור היהודי כולו, שאינן מוצא בציונים דוגמה ואתגר לצעד, בו תלוי עתידה של מדינת ישראל הזקוקה למבצר של כוח לעמוד נגד הנחשולים העומדים להציפה, עד שתגיע למי מנוחות, לחיי בטחון ויציבות.

לא בכדי מכוונת מלחמת הקודש של הערבים בציונות קודם כל לכריתת השרשים של מדינת ישראל — סתימת המקור ממנו שואבת המדינה היהודית את חזונה ואת תודעתה ההיסטורית של שיבת-ציון. אין דבר המדאיג את הערבים במלחמתם במדינת ישראל מאשר הקשרים ההדוקים בין ישראל והתפוצות ותנועה ציונית ערה ופעילה בנושא העליה. אין, איפוא, סכנה גדולה יותר לציונות כתנועה של שיבת-ציון ולמדינת ישראל כמכשיר המקדם את החזון לקראת הגשמתו, מאשר היווצרות — למעשה, גם אם לא להלכה — חלוקת תפקידים ביניהן: מדינת ישראל קולטת יהודים הזקוקים למקלט, והציונים בגולה, הממציאים למדינה את האמצעים לאותה המטרה, ואפילו כחוספת לעזרתו המוסרית. נטיה כזו בקרב מנהיגים ועסקנים ציוניים חשובים ניתן היה לגלות כבר בימים הראשונים לאחר הקמת המדינה והיא העמיקה במרוצת הזמן. השלמה עם מצב כזה פירושו ערעור מהותו המהפכנית של הרעיון הציוני ותנאי הגשמתו — הפיכת היהודים לבעלים לגורלם. מדינת ישראל פתחה אפשרות לכך ובאופן טבעי, כדבר מובן מאליה, היו הציונים חייבים להיות

ראשונים לעליה. שום תחליף לא יוכל לבוא במקום העיקר — העליה, שבה תלויים עתידה של הציונות וגורלה של מדינת ישראל כאחת. שאלת חיים היא לישראל ולעם היהודי בגולה להעמיד את הנושא העליה במרכז דאגתם המשותפת לקידום מימוש החזון של שיבת-ציון.

אך שינוי כזה דורש שהעם היושב בציון יחשוב וינהג גם הוא לפי עקרונות הציונות והחובות שהיא מטילה על יהודי ישראל. לשם כך יש לחדש את מעשה הישוב בשנים הראשונות לקיום המדינה, שתוך תקופה קצרה קלט מספר עולים כפול ממספרו. הדבר התאפשר בגין הרוח הציונית שפעמה בלב כל ישראלי, שזיהה את עצמו עם חובות הכלל לדאוג לעולים החדשים ולהקל על קליטתם. שינויי-ערכים בהגדרת חובות הציוני בגולה לא יושגו בלי שינויים דומים בקרב יהודי ישראל.

בעיה מיוחדת מהווה העליה מברית-המועצות. טרגדיה לאומית בממדים שאין דוגמתם בתולדות עמנו מתחוללות בחיי יהדות ברית-המועצות. חיסול התרבות היהודית על כל הופעותיה וצורותיה, רדיפת הדת היהודית ומוסדותיה, הסגר המונע מגע עם התפוצות שמחוץ לברית-המועצות — כל אלה השמיטו מתחת רגלי היהודים בברית-המועצות את הקרקע הרוחני והחברתי ודילדלו את המקורות מהם אבנו אבותיהם את הכרתם הלאומית ואת נאמנותם לערכי הדת והמסורת היהודית. בו בזמן עוררה האנטישמיות של המשטר הסובייטי בלב יהודים רבים את רגש הגאווה הלאומית ומרד נגד אפליה. נראה לי, שתופעה זו היא תולדה של אוטואמנסיפציה יהודית מאשר תוצאה של הכרה ציונית בעלת פרשים רעיוניים השאובה ממקורות התרבות וההיסטוריה של העם היהודי, החסרים לרוב אצל הדור הצעיר שגדל בתקופת המשטר הסובייטי. אף עלייתם לישראל כשלעצמה אינה הופכת אותם לציונים אלא אם חיהם כאן יקנו להם ערכים שלא ניתן היה לרכושם בתנאי המשטר הסובייטי. דאגה לקליטה חמרית בלבד של העולים מברית-המועצות תחטיא את המטרה עוד יותר מאשר בקליטת עולים מארצות בהן חיי היהודים שלמים ועשירים יותר מבחינה רוחנית ותרבותית ומהותה הלאומית של מדינת ישראל ברורה ומובנת להם יותר.

אכן, כדי לחולל תמורות מרחיקות-לכת בקרב התנועה הציונית יש להעמיד במרכז דאגתה את נושא העליה והשקעת מיטב משאביה ומאמציה להשגתה. עליידי קידום פעולות שונות בעומק ולא בשטח בלבד, וקודם כל — בטיפוח החינוך היהודי והציוני בתפוצות, וכחלק אורגני מזה החינוך לעליה לארץ. תהיה זו אחת הפעולות החשובות ביותר שתעניק ברכה רבה לתנועה הציונית ותסייע למשוך לשורותיה נוער יהודי שאינו מחפש תועלת אישית ומוכן לשרת מטרות שיש בהן חזון. משימה זו קשורה בהחייאת תנועת "החלוץ". רבות הזירות בחיי המדינה, הדורשות רוח של התנדבות ושירות הכלל ומסירות נפש בעורף המדינה לא פחות מאשר בחזית המלחמה מפני אויביה מבחוץ. רבות הבעיות בחיי החברה בישראל שלא תמצאנה את פתרונן באמצעים ממלכתיים בלבד, וגדלים ודחופים הצרכים הרוחניים והחברתיים הזקוקים ליוזמה חלוצית כנה ונאמנה לעקרונות שדגלו בהם מחוללי "החלוץ" ומקימיו.

נראה לי, ששום דבר לא יעודד ויגרום נחת-רוח וסיפוק לאלה שתרמו מדבריהם לספר זה, מאשר ההכרה שהקוראים בו מקרב הנוער בישראל ובגולה יגלו בו מקור של השראה ואתגר לעצמם במעשי העוז, האמונה ורוח ההתנדבות שהנחו את דור החלוצים עולי רוסיה בתקופה הגורלית לציונות ולבית הלאומי בארץ-ישראל ולעתידו.

ירושלים

אורי צבי גרינברג —

פייטן הציונות המשיחית

מאת משה שטיינר

יחודו של אצ"ג

משדרכו רגליו של אצ"ג על אדמת המולדת (חנוכה, תרפ"ד), אפפה אותו התחושה כי אכן הוטלה עליו שליחות פיוטית לבשר לעמו את בוא הגאולה. אמנם השממה היתה רבה ב"בית הלאומי" ואולם המשורר הצעיר כבר שמע או בארץ נבואית זו את פעמי המשית. בפואמה "ירושלים של מטה" (תרפ"ד) הביע זאת בדברים אלה: "יש בבטנה של השמה עובר נפלא, כי הוא הרה למלכות עולה מני מדבר אל-עריש ועד דמשק — עודו שמור שטר-הזהב: כיבוש דויד עוד שמה כיבוש!". כבר אז היה ברור לו, כי החזון הציוני מחייב תקומתה של מלכות-ישראל בדורו. בחלוצים של העלייה השלישית, שבאו להפריח את השממה, ראה, או רצה לראות, לא סתם-חלוצים אלא חיילי בריג'ורא ובריכוכבא, כלומר, לוחמים לחירות ישראל.

אין תימה, איפוא, כי מאז והלאה היה מפעם בשירתו הדופק הציבורי, שהרי ראה עצמו כשליח-ציבור, כבא-כוח של "עדת יהודים המצפה למשיח". אמת, כי בתקופה ההיא (תרפ"ט) פירסם ספר שירים "אנקראון על קוטב העצבון", שבו מובע יגון היחיד, גורל האדם הסובל עלי אדמות, אך ביסודה נשאה שירתו אופי לאומי מובהק, ספוגת כיסופים עזים לגאולה. נימה משיחית וחזון נבואי הם השתי והערב בריקמתו הפיוטית. ובנוסף לכך מיחד אותה נוסח לשוני מקורי שאין דומה לו בשירתנו החדשה. אין כמוהו שהשכיל לשאוב ממכמני העברית של כל הדורות, ניבים מגוונים מן המיקרא, מן המישנה והאגדה, משירת ימי הביניים, מן הזוהר, מן הסיפור ומסיפורי החסידים — כל אלה הותכו במצרפתו הלשונית עד כדי יצירת נוסח ייחודי, שונה לחלוטין מן האידיום הפיוטי של בני דורו. גם בזה הוא "כלפי תשעים ותשעה".

החזון והמציאות

כבעל חזון לוחט נתקל במולדתו המחודשת במציאות של שנות-העשרים שלא נשאה חן בעיניו. יתר על כן: היא העכירה את רוחו, הסעירה את נפשו עד כדי כך, שהפך לנביא-זעם, למוכיח מר, למקטרג נשכני. אין הוא יכול לשיר דוגמת עמיתו. המציאות מחייבת זעקה ולא זמירות. מכאן הלהט האקסטרמלי-ניסטי בשירתו. מראה "ירושלים של מטה" גורם לו כאב עד צפרני הרגל, כי נזכרים משלו בה. "ראשך אין... ראשך הותו. על צווארך חובר מסגד... ומנזרים פתוחי פיות על כתפין: מכות טריות". אדמת ארץ-ישראל שהיא כולה אדמת חזון ומהפכה מתגלית לפניו כחנות רוכלים המוכרים שברירי חזון מת בפרוטות של הקרנות. אין חזון, אין מצפון ואין מצפן. אין שאיפה לגדולה, לאדנות, לגברות, לגאולה. "החלוצים אינם מסוגלים לשאת דגלים ומגנים למערכה הלוהטת". כעם ככהן, ריב לו עם העם הזה ועם מנהיגיו. שבי ציון אינם מאמינים באידיאל שבגללו באו לכאן, כלומר ברעיון של "מלכות ישראל", של מדינת-יהודים ריבונית. ארץ-ישראל אינה בעיניהם אלא תחנת-שלווה שאפשר להירדם בה "בין פוגרום לפוגרום". הפייטנים משמיעים צלילי אהבה ושלום, המנהיגים מקשקשים בלגינא — וכך חי היישוב חי שלום מדומה, חי תרמית ואשליה. אין הוא מרגיש את המציאות הבווערת, את המתרחש סביבו. הוא חי בגן-עדן של טפשים ונישא על גל של פציפוזם מסולף.

ואולם אצ"ג אינו יכול ואינו רוצה להיות שותף למציאות אשלייתית זו. הוא חווה שחרות, הוא מוכיח, מייסר, מקטרג ומזעיק להצלה. הוא מרגיז את מנוחת השאננים בציון והורס את ההרמוניה הכללית. הוא האחד שאינו הולך בשביל הסלול, "שביל המשיח המת" — כדבריו. אם כן — כלום אפשר שיהא אהוב על היישוב, השאנן על משורריו ה"פאנגירוסטיים" ועל מנהיגיו הדוגלים בתורת הבניין והמסיחים את דעתם מן האסונות האורבים בשער?

עימות עם עמו ועם דורו

אצ"ג היה מודע לעובדה כי לא היה חביב על דורו ועל מנהיגיו, אם להשתמש בלשון המעטה. וכך אמר:

שטמוני, אחי, שטמוני — פייטן האבדן כי הנני בזמנכם כעמוד האש וכעמוד הענן בבגדים כל איש בשבטי מכירני בשמי: השורף ונשרף — מרגיז ומכאיב רב.

(ספר הקטרוג והאמונה, עמ' מ"ט)

מתוך ההנחה כי הנבואה לא פסקה מאז חורבן הבית השני, ראה עצמו לפעמים כ"פייטן-נביא" ולפעמים כ"כלב-נבואי המריח לאסון והנובח בזמן". לא פעם התריע על מזימות-דמים החורשים עלינו שכנינו הערבים. את חזות השמדת אחינו באירופה חזה שנים לפני השואה (חוון ליל קי, תרצ"א). מאזניים ג', י"א, תרצ"א). טבע האדם בכלל וזה של היהודי בפרט אינו סובל מרגיזי מנוחה. ובנוגע לעמנו הרי זו פסיכוזה לאומית:

מאז ומעולם לא אהב זה העם
את הבא וקורא לו: עלות אל ההר
לסיני המשיח שכלו באש.
כי בגיא בחר עם, שבת שקט בגי;
ותמיד היה מי אשר שר לו שיר-גי
וברק גורל קל, כקלות רסיס טל.

(כלב בית, עמ' עה, תרצ"ט)

בכל חזונותיו על אסון קרב פנה אל דורו "לאגור ברזל לכלי זין, להכין מגן". ובפשטות אמר: "אמצו רובים, בחורים, והכוננו לקרב!". אך הדור שראה בעיני בשר, היה "דור גיא" קטן-אמנה, "נבוך ועזוב אחרי שסגד לכל אליל". ואולם שליחותו אינה בתוכחה בלבד. הוא מנסה ללמד את דורו זה קשת, לחנכו לקראת הבאות, לשנות את המנטליות שלו, לרפא את רככותו, לדחוק את הקץ ולקדם את המשיח במלחמת מצווה לשיחורור עמו וארצו. ובתהליך זה לגאולה יש "אמת אחת ולא שתיים":

אבותיכם לימדו: ארץ בכסף נקנית.
קונים את הניר ותוקעים בו מעדר.
ואנכי אומר: אין ארץ בכסף נקנית
ובמעדר גם חופרים וקוברים את המת.
ואנכי אומר: ארץ נכבשת בדס,
ורק הנכבשת בדס, מקודשת לעם
קדושת הדס.

(ספר הקטרוג והאמונה, עמ' קס"ג)

המשיח על סף — מי מעכבו?

ברם, הדור אינו שומע מה ששומע המשורר ואינו רואה את אשר חזה הפייטן-הנביא. לחוהה ברי, כי פעמי המשיח קרובות כליכך. יתר על כן: המשיח ישנו:

אלהינו רוצה גם המשיח ישנו,
יש ניר למולדת, ריבוא בחורים לצבא
ויש הזהב ויש הצורך המחכה
ליציקת המטבע לחרות ישראל;
אך מי לא רוצה? — השטן-הגורל
הסוחבנו לנצח באש ובדס
משיני הנצרות עד שיני האישלם.

(אזור מגן ונאום בן-הדם, תרפ"ט)

אמנם הניסוח הוא קבלי, אך לא בתכונתו ובמשמעותו. המקובלים רואים ב"סיטרא אחרא" את העיכוב לגאולה, ו"סיטרא אחרא" גיתן לפירושים רבים. נראה, כי בתפיסתו של אצ"ג הגורל-השטן אינו אלא איזה כוח חיצוני, מין אסון

היסטורי המלווה אותנו בדרך גלותנו הארוכה. ואולם יש בכוחנו לעצור את האסון הזה ולא ע"י צומות וצירופי-אותיות. בשירים אחרים מעביר אצ"ג את העיכוב מן החוץ אל הפנים. אפשרות הגאולה חיה וקיימת בדרנו, אבל המנהיגים, המאשרים המתעים" הם המעכבים. עליהם שופך המשורר קיתון של רותחים: סגבלטים, פלאוויוסים, בוגדים וכו'. "באזני ילד אספר" (ספר הקיטרוג והאמונה, עמ' ל"ז-ל"ח) מסופר כיצד הופיע המשיח על סף המלכות («אך אל הור הר" הבית לא בא») ושם מצאווה הרוכלים ודקרהו בלעג. המשיח המאוכזב הפך לנשר שעף "על פני הר"הבית ויבך". בבכי עזב את הר"הבית והגאולה הוחמצה. את הסמליות ירש אצ"ג מן המקובלים, אך לא את מהותה, שהרי הגאולה בשירתו אינה ניסית אלא ארצית וממשית וניתנת להתבצע ע"י מעשים, ע"י בנין ערים וכפרים ובסופה ע"י אקט מלחמתי.

ב"כלפי תשעים ותשעה" ניסח את דבריו כך:

רוח הקודש, לפי שעה, בעובי המאורעות מקננת. היא מרכינה את ראשה הזורה בברכה בפני גשמיותנו העולה על קרקע העניות הכללית שבכנען. השכינה מוצאת תיקונה דווקא כאן: בחיי החולין שלנו ועבודת הפרך בארץ הקדושה... אם עוד יולד איזה משיח — מקווים אנו לא בפרימיטיב הגליל יעלה אלא במחוז הגליל, שיש בו חשמל, מכוניות, בתים היגיניים וסירות-מוטורים על הכנרת.

הוא גם הרבה לדבר על ברזל ובטון כאחד האמצעים הממשיים להבאת המשיח. אבל הזהיר לבל נתעלם מן המטרה, מן היעד. לזרא היה לו פולחן הבניה: אם נסיה את דעתנו מן היעד של מלכות-ישראל, הרי שהבתים שנבנה יהיו כ"צוקים מדונג וחמאה" באין להם מגן. לפיכך סבר כי יש לדחוק את הקץ במרד, במאבק מזוין לחירות ישראל:

אם דורכם יפגר
ולא ידחוק בידיו ודפקו את הקץ
ובאש לא יבוא עם מגן של דויד
ובדם לא תבואנה ארכובות טוסיו —
לא יבוא המשיח בדור גס רחוק —
לא תקום יהודה.
(ספר הקטרוג והאמונה, עמ' קס"ג)

נבואה שנתקיימה

העם לא האזין לו, הדור לא שעה אליו והמנהיגים לעגו לו והתנערו ממנו ומשירתו. שירתו הלוהמת, קריאתו לאחוז בנשק, לא נעמו לאזניהם במיוחד בתקופת ה"הבלגה". וזה העכיר את נפשו עוד יותר, הגביר את זעמו והעמיק את בדידותו. "גלמוד בדורי ומבוער כמו סנה" — כך התאונן המשורר בימים ההם, בזמן מאורעות-הדמים בארץ-ישראל וערב מלחמת-העולם השנייה. ומכיוון שהאמין בשליחותו לא פסק מלהזכיר את עמו. ואף שקיטרוגו המשיך להיות עז ונוקב ביותר, לא פסו אמוניו בתקומתה של "מלכות-ישראל". המקטרג היה גם מאמין. ואמונתו במימוש הציונות המשיחית היא בחינת המתוק שיצא מעוז הקיטרוג. עוד בשנת תרצ"ז חזה הפצצת לונדון ע"י מטוסים נאציים, ניבא להתפוררותה של האימפריה הבריטית ולתקומתה של "יהודה חפשית", "יהודה ימית מאילת עד צור". גם דור-הגיא, דור קטן-האמנה שמאס בו לבש צורה אחרת אט"אט מול סימני מרי שנתגלעו בבחורי ישראל ערב מלחמת-העולם השנייה. והנה ראה בחזונו לוחמים לחירות ישראל שחלם עליהם זה שנים: חיילי ביתר, קנאים, סיקריקין, בריונים.

ואלה דבריו:

אני רואה בתיכלא עבים, תליות —
בירושלים, ביפו, בעכו — — —
סיקריקין יהודים נדונים למיתה.
אני רואה איך הללו הולכים לתליה
ותחרית ירושלים בשעות פניהם.

הרב פרופ' ח"ז הלוי הירשברג ומפעל חייו

(ליום הזכרון הראשון)

מאת אריה כ"יוסף

מוקדש לזכרם המבורך של אאמור
יצחק הכהן וגולדה ליבין ז"ל.

זכירה — סוד הנאולה

אור ליום ט' בשבט תשל"ו, שלשה ימים בלבד לאחר קבלו את הפרס ע"ש יצחק בן-צבי ז"ל לשנת תשל"ו על מפעל חיים בשטח מחקר יהדות האיסלם, השיב הרב פרופ' חיים זאב הלוי הירשברג ז"ל את נשמתו לבוראה במיתת-נשיקה, ובכך תמה מסכת של יותר מיובל שנות יצירה וחקירה היסטורית שבמרכזן — אמונה רבה ואהבה בלי גבול לתולדותינו ומורשתנו אשר כלכלו את מחקריו במשך כל שנותיו מבלי לקלקל את השורה של האמת המדעית וההיסטורית. הרב פרופ' ח"ז הלוי הירשברג ז"ל היה יליד טארנופול שבגליציה. בשנת תרפ"א עבר לוינה כדי ללמוד שם בבית-המדרש-לרבנים בראשותו של הרב צבי פרץ חי"ת.¹ פרופ' הירשברג חבש בעת ובעונה אחת את ספסלי בית-המדרש-לרבנים ואוניברסיטת וינה. במשך לימודיו האוניברסיטאיים היתה התענינותו העיקרית השירה הערבית-היהודית מן התקופה הקדם-איסלמית, ולנושא זה הקדיש אחד ממחקריו הראשונים שהיווה תרומה חשובה לחקר תולדות עמנו בערב בתקופה הקדם-איסלמית, וכן גם, לחקר השירה הערבית-היהודית באותה עת, הלא הוא המחקר על "הדיואן של שמואל בן עדיה". במחקרו זה הגן ביסודיות מדעית ובהצלחה על היסוד האבחנטי של רבים משירי שמואל עדיה כנגד המבטלים, שביניהם נמנה אף רבו המלומד מחסידי אומות-העולם, ת. קובלסקי.² בתרפ"ה הוענק לו תואר ד"ר מטעם אוניברסיטת וינה ובתרפ"ז הוסמך לרבנות ע"י הרב פרופ' אריה שוארץ זצ"ל בעל "הגיון אריה" על התוספתא לזרעים ומועד. סמלי הדבר שאחד ממחקריו הראשונים של פרופ' הירשברג: "הבאורים התדירים על המקרא אשר נמסרו בצורת כלים" פורסם בספר היובל שהוגש למורהו הרב פרופ' אריה שוארץ בשנת תרפ"ו.³ מחקרו זה וכן מחקרו המקיף "יחס האגדה להלכה", שכתבו יחד עם רעהו ב. מורמלשטיין ושיצא לאור בווינה בשנת תרפ"ט, מציינים את שיטתו ומשנתו הענפה של פרופ' הירשברג בחקר תולדות עמנו. הוא לא ראה כל סתירה בדיונו המדעי בנושאי המקרא, ההלכה והאגדה, שבהם באו לידי ביטוי מאורעותיה, עתידותיה ויעודיה של אומתנו, ורוחו של עמנו וכוונתו להוכיח את "הרציפות ברעיונות הרחניים-דתיים, את נצחיות תורת ה' בהשתלשלותה בחיי העם". דיונו על יחס-הגומלין שבין האגדה, אשר דגלה הוא החזון, ובין ההלכה אשר דגלה הוא הגשמה היומיומית, מציין עיקרון נוסף במשנתו ההיסטורית. אחד הרעיונות היסודיים באגדה הינו השאיפה לנאולה, ופרופ' הירשברג הצביע על כך ביחוד במחקרו: "עקבות המשיח בארץ-ערב

(1) ר' מולד, חוב' אוקטובר 1962.

(2) ע"ד מחקרו זה: Der Diwan des as-Samau'al ibn Adija, 1931

ת. קובלסקי במאמרו: T. Kowalski: "A contribution to the problem of the authenticity of the Diwan of as-Samau'al" in: Archiv Orientalni III, pp. 156-161.

מחקרו המאוחר יותר של פרופ' הירשברג:

Jüdisch im vor-und-frühislamischen Arabien. Krahow, 1939

הינו מחקר משלים, שכן בו הוא דן גם כן ביהדות ערב לפני האיסלם, ואף בתרומת היהדות והנצרות להתפתחות האיסלם.

(3) ר' "מנחת בכורים"; מאמרים של תלמידי ביהמ"ד, ראשית פרי חקירתם, מוגשים לרבם ומורם ר' אריה שוארץ ליום בואו בגבורות, וינה תרפ"ו.

במאה החמשית והששית אחב"ש".⁴ אולם הוא הדגיש כמוֹכֵן שרעיון זה לא היה בבחינת רעיון ערטילאי גרידא בשום תקופה בתולדותינו, אלא רעיון התובע את החתיירה להגשמתו במציאות ההיסטורית. הוא הצביע בכל מחקריו על כך שאומתנו ש"הינה אומה בתורותיה", אך לא זנחה עם זאת בכל תקופה מתולדותיה את חי המעשה ואת השאיפה לגאולה ולעצמאות מדינית. אליבא דחכמת־ישראל, כידוע, היו תולדותינו לאחר החורבן — תולדות עם־הספר, שאין לו בעולמו כאילו רק הספר ותו לא, וכן שכוח היצירה הלאומית של עמנו נפסק ויש רק לסתום את הגולל עליו.⁵ גישה זו היתה רחוקה כרחוק מורת ממערב מגישתו של פרופ' הירשברג שחקר והעלה את דמותו השלמה של עמנו החי חיים לאומיים, חברתיים, כלכליים ורוחניים ברוח אמונתו הנצחית ושואף לגאולה בארץ אבותינו. הוא הדגיש במחקריו ש"שאיפתם של היהודים לחופש ולעצמאות לא פסקה בשום זמן . . .". מאידך ציין את הקשר של הגאולה ואחרית־הימים במורשתנו ברעיון ההתעלות של נפש האדם לדרגה רוחנית רמה יותר.⁶

מתוך שני עקרונות־היסוד האלה שהזכרנו: עקרון הרציפות ההיסטורית ועקרון השאיפה הממשית לגאולה, נבע אף העקרון השלישי, העובר כחות השני במשנתו ההיסטורית של פרופ' הירשברג, והוא העקרון של אחדות הזמנים בתולדותינו ואחדות עם ישראל בכל אתר ואתר ובכל זמן וזמן. ג' עקרונות אלו הינם בהגותו בבחינת החוט המשולש אשר לא במהרה יינתק. פרופ' הירשברג האמין שמהותה היסודית של ההיסטוריה שלנו היא האחדות, ואמונה זו שאף בכל מאוּדו להעניק לתלמידיו, הוא סבר שההיסטוריה היהודית הינה שרשרת מאורעות הקשורה במושג האחדות הרוחנית וההמשכיות. לדידו, מסכת ההיסטוריה היהודית הינה הרכב אחד. חוט האחדות וההמשכיות מהווה את החלק החיוני של המסכת. טול את החוט הזה והינך הורס את המסכת. אם תפורר את ההיסטוריה לרסיסים, כל מה שנשאר לך, הרי הם אברים מדולדלים, ואילו בשמרך חוט זה הנך מקבל תמונת פסיפס מרהיבת עין וגדושת חיות ותוכן של תולדותינו. הוגה דעות בן־זמננו כינה את בני־האדם "מקשרי זמנים", לדעת פרופ' הירשברג, תכונה זו הינה בראש וראשונה תכונתו של ההיסטוריון ובכוחה להביא לנצחון האדם היחיד והאומה כולה, שכן האמין אף הוא כהבעש"ט כי "בזכירה — סוד הגאולה!".

דרכו ושיטתו ההיסטורית

גאמנותו לעקרון אחדות שבטי ישראל בכל אתר ואתר מתבטאת בהקדשת כל אונו ומרצו לחקר יהדות האיסלם. פרי מחקריו אלה הוא ספרו הראשון שיצא לאור בארץ "ישראל בערב", קורות היהודים בחמיאר ובחיג'אז מחורבן בית שני ועד מסעי־הצלב (תל־אביב, תש"ו), שבו הוא מביא מחקר מקיף ראשון מסוגו המתאר את החיים היהודיים בדרום־ערב בתקופה קדומה, וחוליות נוספות בשרשרת זו הינם מחקריו "בצל האיסלם" (ירושלים, תשי"ד), "מארץ מבוא השמש" (ירושלים תשי"ו), הכולל את רשמי מסעו בארצות צפון אפריקה. גולת־הכותרת של יצירתו הלאה הם שני כרכי ספרו הגדול "תולדות היהודים באפריקה הצפונית" (ירושלים תשכ"ה). יצירה זו כוללת סקירה מקיפה על תפוצה זו מימי־קדם עד ימינו, מבוססת על מקורות ארכיאולוגיים וספרותיים עשירים.

התענינותו של פרופ' הירשברג ביהדות צפון אפריקה לא היתה אקדימאית גרידא, אלא נבעה מוזיקה עזה ואהבה רבה לשבט זה של עמנו, שהוא ראה אותו "כענף רענן ופורה מגזע ישראל" והכיר "שבו גלום פוטנציאל לאומי גדול, רוחני וחמרי העולה על זה של תפוצות אחרות בארצות המזרח".⁷ היסטוריונים נודעים כמו ש. ברון ואחרים משבחים את מידת האחריות המדעית הנודעת בכל מחקריו

(4) ר' 190 הזכרון לביהמ"ד לרבנים בוניה, ירושלים, תשי"ו, ע"פ 112-124 ור' מחקרו:

"הכמיהה לחרות באגודת עשרת השבטים" מחני"ם, תשכ"ג, חוב' 5.

(5) ר' במחקרו של צונץ, אטחאס איבער די ראבינישע ליטעראטור" (בגרמנית) בכל

כתבי, כר' א, ע' 4.

(6) ר' קרית־ספר כ"ד (תשי"ז תש"ח), ע"פ 92-94, וכ"כ באנציקלופדיה העברית ערך "אחרית

הימים" (כר' ב, ע' 465).

(7) בספר מארץ מבוא השמש, ע"פ 27-28.

של פרופ' הירשברג⁹. הוא גילה הלוט מעל תולדותיהם של שבטי ישראל, שלא שיחק להם המזל ותרומתם לאוצר הרוחני של עמנו כוסתה בערפל¹⁰.

פרופ' הירשברג קיווה כי פרי עמלו יחרוג מן התחום האקדימאי בלבד ויחזק אף את ערכי ידיעת העבר, תודעת השייכות ורגש הגאווה במורשת צפון-אפריקה, וכן גם שמחקריו, וכיוצא בהם, יביאו לידי חלוקה צודקת והגיונית יותר אשר לזמן ולתשומת-הלב שניתנים לתולדות התפוצה היהודית על חלקיה השונים ולביטול קשר השתיקה לגבי קורותיהם של שבטים שלמים בלימודי דברי ימי עמנו בבתי-הספר היסודיים, התיכוניים והגבוהים. לשם הגשמת מטרה זו הוא אף ייסד את "המכון לחקר יהדות המזרח" באוניברסיטת בר-אילן, שאת תפקידיו ויעדיו סקר בהרצאתו בקונגרס העולמי החמישי למדעי היהדות והרוח של אוניברסיטה בר-אילן ז'י'ח' (בע' 420-430), ניתן לציין בסיפוק, כי שאיפתו של פרופ' הירשברג בשטח זה הולכת ומתגשמת¹¹, אם כי עדיין רחוקה הדרך להשגת המטרה בשלימותה. ספריו ומחקריו של פרופ' הירשברג שיילמדו בבתי-האולפנה בארץ עשויים להטיל שינוי חשוב בתודעתו של הדור הצעיר בישראל ובזאת תתמלא שאיפת לבו, שכן הוא לא עמל למען להגדיל מדע ולהאדירו, אלא ראה בעבודתו המדעית מטרה נעלה יותר — להעמיד את כל ישותו לשירות העם. בעת קבלו את הפרס ע"ש ליב יפה הוא הגדיר את יעודו זה באמרו:

ההיסטוריון, יותר מכל חוקר בשטח אחר, מצווה להעמיד את כל ישותו לשירות העם במחקרים שתוכנם רצוף באהבה טהורה, ולא, חלילה, חנופה, לאומתו, לעברה ולהווה שלה, ודאגה לעתידה. עליו לעורר הד בלב כל בני האומה, משורר והוגה דעות גדול אמר לפני מאתיים שנה: רק ע"י בירור העבר נוכל להבין את ההווה, והוגה שני בן-ימנו ביטא אותו רעיון במשפט: "כל ההיסטוריה (של העבר) היא בת-זמננו". בסופו של דבר, כבר הגה אותו רעיון החכם מכל אדם באמרו: "אין חדש תחת השמש!" ידיעת העבר תעורר בנו את תחושתו הנכונה של ההווה ותכוון את דרכנו לעתיד. משמעותה של המשימה להיות היסטוריון יהודי המבקש להידימות למשורר בעל לב יפה, לב יהודי טוב, נתבררה לי בזמן מסעי באפריקה הצפונית לבקש "אתונות": ספריות גנוזות ובלות, אך כנגד זה מצאתי שבט שאורחות-חייו וקורותיו הציתו בי אהבה יוקדת לעברו, שיתפו אותי בהווה שלו, והלהיבו בי את האמונה בעתידו¹².

כל מה שאמר או כתב, שהוא רב בכמותו¹³, היה נעלה באיכותו. חוש הסגנון המופלא שלו, חדירתו הנוקבת לבכתי משמעותה של תופעה ואריגתה עם המהלך ההיסטורי שלנו הם סימני-ההיכר של כל מחקר משלו, ערך באנציקלופדיה¹⁴ או אפילו רצוניה אשר כתב (ובכל השפות: עברית, אנגלית, גרמנית, צרפתית ופולנית), רבים ממבקריו ספריו ציינו את הסגנון הרהוט של כתיבתו ומציינים אף שחיבורו יכול לשמש גם חומר קריאה מעניין, ובפרקים רבים, אף חומר מרתק: כבר ציין אחד ממשוררי-ידידיו, הורצ'וס, כי "תנאי לכתיבה יפה — מחשבה נכונה", אכן בכל מחקריו ניתן להבחין במחשבה נכונה ועקיבה ובכך טמון אף סוד קסם סגנונו.

(8) ר' ש. ברון: היסטוריה חברתית ודתית של עם ישראל, כר' ב', חלק ד', ירושלים, תשכ"ח, ע' 227.

(9) ר' מאמרו "1500 שנות היסטוריה שריות באפילה", בתוך אכרי ישראלי, סיון תשכ"ג.

ע' 6.

(10) ר' הכתבה "שילוב יצירות של יהדות המזרח בתכניות הלימודים החדשות", בהד החינוך מיום י"א בשבט תשל"ו, ע' ד.

(11) ד' נאמו של פרופ' הירשברג בטקס קבלת פרס ע"ש ל. יפה, בהצופה מיום י"א בניסן תשכ"ו (66, 4, 1).

(12) בקרוב תצא לאור ביבליוגרפיה של כתביו ערוכה ע"י תלמידו, ידידי ד"ר א. בשן וע"י א. הטל.

(13) הוא כתב ערכים בעבור האנציקלופדיה העברית, האנציקלופדיה המקראית ואנציקלופדיה יודאיקה (באנגלית), שבה הוא גם שימש כעורך למדור ההיסטוריה של יהדות האיטליה.

בכל מחקריו ההיסטוריים ניתן להבחין במוזיגת אסכולת רנקה עם אסכולת דרוזין בחקר ההיסטוריה, שכן אף הוא סבר עם כל שאיפתו לאוביקטיביות שצריך שתהיה להיסטוריון "העזה להביע דעתו" ו"שמוטל עליו" להבין תוך חקירה. מתוך עקרונות אלו צמח אצלו אף העקרון של הצורך באינטואיציה היסטורית יוצרת. במיתודה זו הוא עשה שימוש נרחב ומוצלח בכל מחקריו ההיסטוריים. קשר הדוק קיים בין הדת וההיסטוריה לבין האמנות, שכן הן מצטרפות כולן לתנועת עלייה אחת ועצומה אל האור, למען תופיע זו הדמות רווית-הצער והמקרינה — האדם. שהינו יוצר ונושא ההיסטוריה האנושית.

מאידך, קיים גם שוני מהותי בין הדת וההיסטוריה (הקשורות זו בזו, שכן נקודת המיפגש שלהן — הנו מושג הגאולה) לבין האמנות. זאת משום שהאמנות יכולה להתפס ע"י מושג "ההתבוננות האוביקטיבית" הקרובה, עד כדי הזדהות כמעט, עם המושגים "סיפוק שאינו תלוי בדבר" ו"ריחוק נפשי", ואילו הדת וההיסטוריה לעולם לא יתפסו במושגים אלו, שכן אמיתותיהן ניתנות להיתפש רק מבפנים ומתוך הזדהות נפשית. בקראך במחקריו ההיסטוריים הנך חש בהזדהות הנפשית שלו, בתארו את התלאות והסבל של בני-עמנו בעבר, וכן את תלאות וסבל ההווה, שהוא חש אותם על בשרו בעת השואה שהשמידה את יהדות אירופה, והחריבה את מרכזי הרוח שבה.¹⁴

חיים של שליחויות ומעשים טובים

לא היה כמעט שדה-מחקר במדעי היהדות, ובמדעי הרוח והחברה, וכן שדה פעולה שלא ניתן לו לשפוך עליו משפע ידיעותיו, מברכת הבקיאות המופלאה שלו: היסטוריה ישראלית, היסטוריה כללית, מקרא, סוציולוגיה, פולקלור, מדעי-המזרח, שירת ממלכתי בדרג גבוה במסגרת משרד הדתות של מדינת ישראל המתחדשת, שליחות לגולה ולאו דוקא לגולתו הוא, אלא לגולת צפון אפריקה — לארצות ולשכטים שלכאורה היו זרים לו ליליד גליציה, אך למעשה היו קרובים לו מאוד, שכן למחקרם הקדיש כמעט את כל חייו. שליחותו המדעית לבריה"מ נוצלה על ידו כדי לקיים את הפסוק "את אחי אנכי מבקש . . . !" ולהזדהות עםם בכל לבו ובכל נפשו ומאודו.¹⁵

שליחותיו אלה מסמלות אף את תכונתו היסודית שייחדה אותו במשך כל שנות פעולתו בגולה ובארץ והיא — אי-הצטמצמותו בד' אמות של הלכה בלבד, ואי-הסתגרותו במגדל השן של המדע. הוא חי את חיי העם במלוא היקפם ותנופתם כנושא באחריות מפתת לגורל העם כולו, תמיד יוקד באש הקודש, תמיד חותר בעוז למען הרבנות תורה, חינוך העם, קיבוץ-גלויות ומיזוג-גלויות. בכל שטחי הפעולה האלה, לא היה רק נאה דורש אלא גם נאה מקיים. חוליות במסגרת פעילות זו הינם: כהונת הרבנות שלו בצנסטוכוב במשך תריסר שנים, מסכת ההוראה בגימנסיה בצנסטוכוב, בקרב ילדי טהראן, בעת היותו מנהל מחנה הילדים שם¹⁶ ולאחרונה באוניברסיטה בראילן¹⁷; שליחותו לגולת צפון אפריקה, חקירתו את תולדות יהדות המזרח ובפרט יהדות ערב והיהדות בצפון אפריקה. בבר-אילן ייסד את "המכון לחקר הישוב ע"ש ריבלין" ואת "המכון לחקר יהדות המזרח". בכל פעילותו ניתן היה להבחין בצירוף היחיד במינו של יחסו הער והלבבי לבני-אדם ולתופעות החיים השונות בחברה היהודית עם הלהט שהיה בו לכל רעיון יוצר. צירוף זה התגוון וקיבל מימד מעמיק על-ידי חקר העבר ותהייה על כבשונה של המגמה ההיסטורית.

מידגם לצירוף המופלא הזה באישיותו יכולים לשמש דבריו שבכתב ודבריו

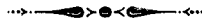
14 ר' מאמרו: "אוניברסיטה יהודית שחרכה" ב הבוקר מיום " במנחם-אב תש"ה.
 15 ר' מאמרו: "קונגרס המזרחנים ומדעי-המזרח" בכריה"מ ב הארץ מיום ט"ז ומיום כ"ג בתשרי תשכ"א ומן ההוי במוסקבה ובלנינגרד" בתוך הצופה מיום ל' בתשרי תשכ"א.
 16 ר' מאמרו "בין ילדי טהראן", הבקר מיום ט' באלול תש"ג.
 17 בזאת הנני מתכן מה שבמאמרי על ראשיתה של אוניברסיטה בראילן בתוך: "בראילן, קובץ העשור", רמת-גן, תשכ"ג בע' 30 ששם הושמט בטעות שמו של פרופ' הירשברג בין המרצים הראשונים שהכניס פרופ' חורגין לסגל ההוראה.

שבע"פ שנאמרו בהזדמנויות שונות כגון: דבריו על יחסי ישראל-ערב בהווה ובעתיד¹⁸, ודבריו הבאים על חינוך הדור:

בדרכי חינוכנו מוכרחים אנו למצוא מחדש את היסוד אשר מאחד את כולנו. היסוד הזה יכול להיות רק תרבותנו הדתית ועל היסוד הזה נקיים את בנין תרבותנו החדשה ונעצב את דמות הדור הבא. אינני מן הפחדנים היראים מפני העתיד הדתי והאומה העברית של „מחדשים“. רבות ראתה אומתנו הזקנה במשך ימי חייה. נלחמה בבעל ויכלה לו. היא התגברה על תנועת כת הצדוקים, לא נסחפה בזרם הנצרות, זו הדת אשר חפצה להוליכה בדרכים חדשות, היא שמרה על עצמאותה ביחס לדת השניה — האיסלם. נצחה את הסטיה הקראית. לא גרתעה מפני זרם המתבוללים המתקנים בדת אשר חפצו להמיתה מיתת-נשיקה . . . היהדות התגברה גם על הזרם החילוני בקרבה. ולפני המתחדשים — שתי דרכים: או שישבו אל המקור — ואני מאמין ובטוח שהשוב ישוב — וישפיעו על צורת חיינו כמו שהשפיעו כל הזרמים אשר התאימו את תכניתם ונשארו ביהדותם. כגון הזרם הפילוסופי בימי-הביניים או המתבוללים או תנועת החסידים או התנועה הלאומית אשר דבקה בציון, או שיהיו לאבר מדולדל אשר סופו להיבטל כמו שבטלו כל התנועות והזרמים אשר חרגו מן המסגרת: האיסיים, הקראים, השבתאים, הפרנקיסטים ודומיהם בזמננו¹⁹.

יקרים כמו-כן דבריו בהרצאתו האחרונה שנשא בעת קבלו את הפרס ע"ש נשיא ישראל יצחק בן-צבי (רעהו ועמיתו למחקר), על מפעל חיים בשטח מחקר יהדות האיסלם, שלוש ימים לפני פטירתו, שבהם אמר בין היתר: „ומאחר שאני במזרח ולבי ומחקרי בסוף המערב-המגרב, אמנם לא באופן בלעדי, רצוני לעמוד על התופעה המופלאה של אהבת ציון וירושלים כפי שהיא מתגלית במיגזר לא קטן ולא מבוטל, חלילה, של התפוצה היהודית בצפון אפריקה ובספרד, כאמור, כשזו היתה תחת שלטון הערבים“ . . . ועוד: „אני זורק לחלל אולם זה את השאלה הלא-ריטורית כלל, האם לא היה מן הראוי שאל ארצות הרוחה יגיעו שליחים מבני ארצות-המזרח היושבים בארץ ונאחזו בה, וישננו ליהודי ארצות הרוחה פרק במצוות ישוב הארץ ואהבת העם ציון וירושלים?“²⁰.

ייחודו וגדולתו של הרב פרופ' הירשברג לא היו רק בפילוס גתיבים חדשים במחקר והשיפת פרקים בלתי-ידועים בתולדותינו, אלא גם באישיותו המיוחדת: היה בו צירוף נדיר של ערכים יהודיים ואוניברסליים, אצילות עם פשוטות יהודית ותמימות-דרך. תלמידיו שזכו ללמוד מפיו לא ישכחו לעולם את דמותו האבהית, המקרינה והשופעת טוב-לב. זכרו יזהיר בלבי, אשר חתם בו לעד את חברית עם שבטי ישראל בכל מרחבי גכר שילבם לשמים ולציון. וכן יזכר בלב רעיו ותלמידיו וכל יודעיו כדמות יהודית ואנושית נלבבת קורנת ומחנכת.

18) ר' מאמרו „בימי הידברות וידו-שיחים“ — על בעיות הידברות יהודית-מוסלמית, בתוך: בצרון, אבאלול תשכ"ו, ע' 137-150.
19) ר' הערה 15.
20) מתוך הרצאתו ע"ד הנושא: „אהבת ציון וירושלים בקרב יהדות-המגרב“ שנישאה ביום ה' שבט תשל"ו ביד-יצחק-בן-צבי בירושלים.

על שני שירים מאת גבריאל פרייל

מאת אביבה ברזל

א

מבע פיוטי לירי עשוי להיות ישיר או עקיף. הראשון נוטה פחות להסתייע בחומר גלם שתפקידו העיקרי הוא העלאת החוויה על ידי רמז ואסוציאציה ונוטה יותר לגילוי לב, לחשיפת החוויה בבהירות. לעתים עד כדי קריאת החוויה בשמה. למשל געגועי טשרניחובסקי לילדותו מתבטאים באחד משיריו הידועים בפשטות גמורה: „גא השיבו לי ילדותי / תור השירים גיל עולמים“, השיר כולו כתוב ברוח זו של כמיהה ברורה. שירת רחל גם היא ברובה, ליריקה בלתי אמצעית, ערגונה אל האהוב מובע בפניה ישירה אליו: „התשמע קולי רחוקי שלי . . .“
אלתרמן, שרמז ואסוציאציה מרובים בשיריו, נוטה לעתים קרובות גם להתפרצות רגשית גלויה: „לילה, כמה לילה“. אפשר להרבות בדוגמאות ויש לציין שגם גבריאל פרייל מבטא ישירות את החוויה המרכזית בכמה משיריו. בשירו „חרף תשי"ח“, למשל הוא מביע במפורש את יחסו לזמן שעבר: „כי גאו גלי געגועי לזמן מפכה לאטו“, השיר אף מסתיים בבית בן שתי שורות שאינו אלא תחינה קצרה וישירה אל הזמן: „בוא זמן שהיה, החזר לי / את החלום שנגזל“. בשיר אחר שלו „כמסע יאוש“, לזכרו של נתן טרוב, קורא פרייל לרגשותיו בשם פעמים אחדות במשך השיר: „אביב זה הוא בשבילי כמסע יאוש“ או „ובהתגבר בי צער הפרידה מהם יש ואכמה אור חג“: כלומר הוא מצהיר במפורש על רגשותיו ומשתמש בשם המקובל, ואפילו היומיומי, (צער פרידה, יאוש, כמיהה) כחלק מתאורם. מבע לירי ישיר נוטה, לעתים קרובות, להיות חסר מעצורים ושוטף, הוא נוטה להפגנת הרגשות, להחדרת יסודות הימנוניים או קינתיים ולעתים קרובות אף נתפס לפאתוס.

השירה הלירית העקיפה עצורה יותר ועל כן, לעתים, ברורה פחות. היא נוטה להעלות את החוויה על ידי רמזים ואסוציאציות העולים מתוך העולם הפנימי של השיר — עולם הדימויים, העובדות והמטפורות — מבלי להתייחס אליה ישירות. בשירי פרייל, באחרונים יותר מאשר בראשונים, יש נטייה לליריקה ציורית עקיפה. פרייל משתמש בעובדות יומיום כבדמויות מעולם הספרות והאמנות, בתמונות ריאליסטיות של הסובב כבתמונות סוריאליסטיות שהוא עצמו מציירן במלים ויוצר אפקט של קולג' ציורי-ספרותי בעל תפקיד אמנותי כפול; אימפרסיוניסטי מחד, תיאור רישמי „האני השר“ מן הסובב ויחסו אליו, ואקספרסיוניסטי מאידך, ביטוי עולמו הפנימי של „האני השר“ דרך אותן התמונות עצמן, וכמובן ששימוש כפול זה במרכיבי השיר מעלה את המתח הפיוטי שלו. לדוגמא נביא שני שירים קצרים משלו: „ניו־יורק: פברואר 1965“ ו„מצהרים עד ערב קטן“ ונעמוד על כמה מתכונותיהם הפיוטיות המשקפות את המבע הלירי העקיף הטיפוסי לפרייל.

ניו־יורק: פברואר 1965

אולי מפני מחלה

אמרה לפזר עלי כנהמה

העיר הכפורית

שֶׁלָּג רִיחָי שֶׁל שְׁקָדִים —

אם גם אי־שם

זית כנביא הססן

נענע בראשו,

סרב לגלות דבר.

היום היה שקוף אור

כתמונה של מונה.

ילדותי הפציצה

מעירה יהודית,

החליקה על קרה

מכהיל מרהוק —

ובי עצמי, עכשו,

רהפה עב קטנה

כזו שבסוגיה שקספירית.

הדימוי הפיזי בשתי השורות הראשונות הוא בעל גוון אבסטרקטי-חלומי, בעל תכונת שקיפות האור של תמונת מונה (Monet). האור בתמונת מונה איננו חזק, מסנוור, המשבש מראות בעוצמתו ומוסב את תשומת-הלב בעיקר אל עצמו. האור של תמונת מונה הוא מסך אוורירי המאפשר התגלות מראות שונים דרכו ולאותו יום בפרואר היתה שקיפות אור כזו. אבל רק תכונת שקיפות האור של אותו יום דומה לתכונת הציור של מונה; המראה המתגלה מבעד לשקיפות זו אינו קשור בעולמו של הצייר הצרפתי אלא דוקא בעולמו של "האני השר". הוא חוויה אינטימית ביותר שלו, זכרון ילדותו במזרח אירופה והזכרון עצמו עולה מרחוק כקרן אור ואף בו משהו מן השקיפות, מן המופשט והמוחש כאחד: "ילדותי הפציעה/ מעירה יהודית/ החליקה על קרח/ מכחיל מרחוק —".

בקונטקסט השירי הכללי של גבריאל פרייל, כחול הוא בדרך כלל צבע אהוב, וכך גם בתמונת מונה; כלומר יש הנאה בזכרון ימי הילדות העולים כאן על מצע של חורף רחוק המקביל לאותו יום חורף בניו יורק. אך אף על פי שהקרח "מכחיל" מהנה, יש אפילו בשורות הללו כאב סמוי. ראשית הקרח "מכחיל מרחוק", התמונה הנעימה העולה היא רחוקה, חלקה וקשה להיאחו בה ונראה כי בשיר זה הצבע הכחול האהוב אוצר בתוכו גם את המשמעות העממית האנגלית של עצב. אך במיוחד השימוש בפועל "הפציעה" מרמז על כך. לפועל זה יש משמעות חיצונית אחת ומשמעות-לואי פנימית אחרת. מצד אחד נאמר על קרני-אור שהן מפציעות, והילדות, אמנם, בוקעת כאן כקרן אור מיוחדת אותו יום שקוף אור. אך מאידך שורש המלה הוא פ צ ע וקשה להימלט מן המשמעות של פציעה החבויה בתוך המלה. זכרון הילדות אינו רק מהנה אלא גם מכאיב. פוצע (לא רצה המשורר לרמזו רק על הנאה יכול היה להשתמש בפעלים כ"עלתה", "האירה" וכו'). הרגשה זו של הנאה המלווה בכאב מתחזקת, אם כי בעדינות האופינית לשיר, בשלוש השורות האחרונות של הבית הנאחו הפעם בדימוי מעולם הספרות האנגלית:

ובי עצמי עכשו/ רחפה עב קטנה/ כזו שבסונטה שקספירית".

זכרון הילדות העולה מתוך אותו יום שקוף אור איננו מבהיר לגמרי את עולמו הפנימי של "האני השר". באחרון מרחפת עב קטנה, עב ספרותית מטפורית שמשמעותה עצבות קלה. אך למטפורה זו יש גם כן משמעות כפולה של עצב מהול בהנאה. מה סונטה שקספירית מעלה הנאה ועצבות באותה מידה כך גם זכרון הילדות.

בבית השני חוזרת ההרגשה של הנאה מועבת, אך הגורמים לכך שונים וכמובן שהמבט הפיזי-ציורי שונה. בשורה הראשונה נזכרת המלה "מחלה", אין המשורר מפרש איזו מחלה ושל מי המחלה אך מן השורות הבאות מסתבר שזו מחלה שלו משום שניו-יורק הכפורית אמרה לפור עליו "כחמה" "שלג ריחתי של שקדים". השוואת השלג לשקדים ריחניים והפירוש האישי הניתן לו — מתנת נחמה, מעיד על ההנאה שהעיר מעניקה לו באותו יום ולו רק בכונתה הטובה בלבד. אך עצם הופעת המלה "מחלה" ועצם הרמז שהוא זקוק לנחמה מחדירים אי שקט לבית הזה, מעידים על עצב מוקדם, תשתית של כאב סמוי שאיננו חולף; המחלה אולי כבר חלפה, או עומדת לחלוף, אך עצבה נשארה. יתר על כן, סיומו של השיר איננו בבחינת "סוף שמח". השיר מסתיים במתח של ספק וסודיות ובקונטרסט אסתטי-ציורי. בקצה המארג השירי מתגלה תמונה של עץ זית החותמת את השיר:

"זית כנביא הססן/ נענע בראשו/ טרב לגלות דבר".

הזית איננו פריט טיפוסי מתמונת מונה, מעירת-הילדות היהודית ואף לא מניו-יורק הכפורית ואיננו שייך כלל למחזור תמונות החורף העלות מן השיר. הוא פריט מן המזרח התנכ"י הקדום ("כנביא") ומישראל החמה; הוא, איפוא, הניגוד הציורי של התמונות הקודמות דימוי הזית לנביא הססן המנענע בראשו ומסרב לגלות דבר חותם את השיר באווירה של סודיות והיסוס שהם יסודות רגשיים נוספים לעצב, להנאה ולגעגועים לילדות העולים מן התמונות הקודמות. כמובן שתמונה זו במערך הפיזי עשויה להתפרש באופנים שונים וכל קורא ימצא בה את סמלו אך לי נראה כי בקונטקסט זה, ובמיוחד מתוך מיקומו של הזית בסוף השיר, מייד לאחר נסיון העיר להעניק נחמה, הריהו מופיע כעדות חיה לחוסר אפשרותו של "האני השר" היהודי להגיע לידי נחמה מלאה בעיר

ניו־יורק על אף השתדלותה הכנה לנחמו. הזית אינו אומר זאת במפורש. הוא רק מנענע בראשו בהיסוס ואינו מגלה את האמת החבויה בתוכו, ככנביאים לשעבר, שנחמה מלאה לעולם לא תבוא בארצות השלג הקרות אלא בארץ הזית החמה. כמוכן שיש בהופעתו גם משום סמל לגעגועים לעבר ולמולדת הלאומיים ומבחינת התוכן הרגשי ומבחינת מיבנה השיר יש בכך הקבלה לגעגועים לעבר ולמולדת האישיים המתבטאים בבית הראשון. עץ הזית אוצר, איפוא, בתוכו הקבלה וניגוד כאחד.

שיר מעודן זה מעלה חוויה המרכבת מרגשות מעורבים; הנאה מיום נאה ומזכרונות, אך גם עצב, כאב וגעגועים לעבר אישי ולאומי, היסוס בזכות להנאה וספק ביכולת להיות מנוחם. הרגשות הללו אינם מובעים במפורש, אך עולים, בדרך האסוציאציה, מתוך הפריטים והמוצגים הפיזיים השייכים לעבר ולהווה של "האני השר" והשאובים מן התרבות המערבית והתרבות היהודית כאחד. הם מקיפים שלוש יבשות: אירופה המערבית והמזרחית (מונה — צרפת, שקספיר — אנגליה, עירי יהודית — ליטה), אמריקה (מקום המצאו של המשורר בהווה — ניו־יורק) ואסיה (עץ הזית — ישראל). אך הריבוי הזה מייצג אחדות אחת — עולמו הפנימי העשיר, המגוון אך גם הקרוע של "האני השר" ובה בשעה הוא גם מציג הווי של יום חורף בהיר ונאה בניו־יורק.

ב

התכונות הנזכרות של ליריקה ציורית עקיפה מצויות גם בשיר "מזהרים עד ערב קטן" המתאר, גם הוא, יום אחד בחיי המשורר, אלא שכאן החוויה שונה במהותה מזו המתוארת בשיר הקודם.

מְצַהֲרִים עַד עֶרֶב קָטָן

בְּצַהֲרֵי יוֹם־רוּחַ פְּתָאוּמִי
מְצַלֵּף בְּשִׁמְשׁ יִרְחִית
שׁוֹרֵק כְּרוּעָה לְעֵדְרֵיו
וּמְעֵבִיר בְּאֶפֶר הַשָּׁעִיר
סָכֵן אַחַר סָכֵן —

נְתִילִי בְּעַנְפֵי עֵץ הַשֶּׁנֶה הַגְּדוֹלָה
וּבְצֵלוֹ אֲמַרְתִּי לָטֹחַ — אֲבִשְׁלוֹם חֶדֶשׁ
יְדוּעַ אֲלֵם פּוֹרַח, מְחַסֵּל כָּל עֵבֶדָה.

וְדָאֵי הִיָּה מִי שְׂרָאֵנִי מִנְצָחָה שֶׁל יִקְצֶה
עַד שְׁקִיעָה־שְׁעִמּוֹם יְרֵדָה מֵעַל הָר.
הִיָּה עֶרֶב קָטָן, עֲלָה
כּוֹכֵב בְּלִמִּי מִזְמָן. —
וְאֵנִי פִקְחָמִי אֵת עֵינַי.

מתוך שם השיר ניתן היה לחשוב כי הצגת שני חלקי היום זה ליד זה באה, בין השאר, על מנת להעלות את הניגוד, את ההבדלים החזקים שבין צהרים לערב ומייד עולה הדמות המקובלת של צהרים — זמן של אור חום. אך תיאור הצהרים בבית הראשון של השיר חורג מגבולות המקובל. צהרים מסויימים אלה הם חסרי אור, השמש "ירחית" ומוצלפת על ידי יום רוח פתאומי, השורק כרועה לעדרים ומעביר בעולם סכין אחר סכין. הדימוי האוקסימורוני "שמש ירחית" איננו רק סמלי אלא גם ציורי־ריאליסטי. ביום רוח וסערה כשהעננים

מכסים את השמש מתעמעם אורה והיא נראית לעתים כמו ירח. כמובן שמבחינה סמלית הדימוי מייצג אזלת-יד, אפרוריות של כשלוך. אין השמש, איתן הטבע העצום, מסוגלת למלא את תפקידה ולהביא אור וחום, אין היא שווה בכוחה לאיתן הטבע האחר, לרוח (או ליום הרוח) המצליף בה, שורק כרועה לעדריו (בקונטקסט זה עשויים העדרים להיות העננים) ומשתלט עליה ועל כן יותר משהיא שמש היא ירח. התיאור המטפורי של העולם במלה "אפר" ולא "שדה" או "אחו" מחזק את הרגשת הכהות משום שיש למלה זו משמעות הלוואי של הצבע האפור המקבילה במצב רוחה ל"שמש ירחית". אפר זה הוא, במידה רבה, גם בעל אופי סוריאליסטי, הוא איננו אפר רגיל, הוא "שעיר" ושם התואר "שעיר" מתייחס בדרך כלל, לבעל חי, אדם או חיה, ועל כן הרוח "המעביר באפר סכין אחר סכין" איננו קוצר צמחים בשדה אלא דוקר בבריות חיות. האפר השעיר הוא, איפוא, עולם המציאות של "האני השר" והרי שהוא עצמו בין הנרדפים העשויים להתדקר על ידי אותו יום רוח. פתאומיות הופעתו של יום הרוח, השריקות, ההצלפות והדקירות מעלות בבית מתח של חרדה. מתח החרדה מתעצם גם בגלל משחק הניגודים בין האסוציאציות השונות שמעלות פעולות הרוח באותו יום. מצד אחד הוא מתואר כרועה השורק לעדרים, פעולה המעידה, בדרך כלל, על דאגה ומסירות ומצד שני הוא מתואר כמי שמצליף בשמש ודוקר אפר חי בסכינים, פעולה סדיסטית ביותר.

הבית השני מתאר ניסיון, שלא הצליח, להימלט מן החרדה של צהרי יום רוח פתאומי אל ממלכת השינה. הניסיון נכשל משום שהשינה לא המעיטה את החרדה אלא רק שינתה את דמותה, לא את מהותה. הדימוי "נתלית בענפי עץ השנה הגדולה" והעלאת דמותו של אבשלום מייד לאחריה, מעלים אסוציאציה של כשלוך, של מי שניסה להמלט ולא הצליח. הביטוי "השנה הגדולה" מרמז על מוות; "המלים "אמרתי לנוח" מבלי כל רמז למנוחה והעלאת דמותו של אבשלום אשר נדקר למוות בהיותו תלוי על עץ (עובדה זו איננה נזכרת אלא עולה כאן אסוציאטיבית) מעידים כי היתה זו שנת ביעותים שפחדי מוות בה. "האני השר" הוא: "— אבשלום חדש / ידוע אלם פורח מחסל כל עבדה." מה אבשלום התנכ"י לא היה רגוע בהיותו תלוי בשערותיו על האלה כך גם "אבשלום חדש" זה איננו רגוע. אמנם שני האבשלומים השונים תלויים על שני עצים שונים, הראשון על עץ אלה ממשי והשני על עץ שינה מטפורי אבל האלם שלהם דומה. הוא איננו אלם-שלוו אלא אלם של פחד עצור, שהוא מעבר לכל צעקה, וביטוי מפני עובדות שמתחסלות — מפני היים שקיצם מתקרב, יוצא, איפוא, שאף על פי שהבית השני מתאר בריחה מפני יום רוח פתאומי דוקר, אין הוא ממעיט את הפחדים אלא מגביר אותם. מצב החרדה אינו נעלם עם השינה באמצע היום אלא רק משתנה והרמוזים השונים על מוות מעצימים את המתח המגיע בבית קצר זה לשיאו.

הרפיית המתח ניכרת רק בבית השלישי אך גם כאן אין בבחינת הקלה מוחלטת. שנת הביעותים נמשכה זמן רב ומסתכל מן הצד עשוי היה לחשוב כי המשורר נרדם לעולם. בכך הפך ל"מנצחה של יקיצה" ובכך פתר את כל בעיות החיים המתעוררות עם יקיצה, אבל לא כך הוא. "שקיעה שעמום" ירדה מן ההר. התואר הזה הניתן כאן לשקיעה הוא ההיפך המוחלט של התארים הרומנטיים שנהגו להצמיד אליה ושהעידו על ערגה, יופי וציפיה לבאות. כאן השקיעה היא "שעמום" ומעידה על עייפות רוחנית של "האני השר" המתעורר, אי-הנאה ואי-ציפיה לבאות. כאשר הוא פקח את עיניו היה כבר "ערב קטן" המיוצג בבית זה על ידי "כוכב בלתי מומן". התואר "קטן" בקונטקסט זה אינו מעיד על חביבות הערב אלא על חוסר חשיבותו. התואר הניתן לכוכב שנתגלה מייד עם פקיעת העינים מאציל ממשמעות זרותו גם על "האני השר". עצם קרבת השורות: "עלה כוכב בלתי מומן, / ואני פקחתי את עיני" מעידה על זדהות עם הכוכב. מה הוא מרגיש בלתי קרוא, בלתי רצוי, בלתי שייך כך גם "האני השר". אין, אם כן, הרגשת רוחה עם הקימה לקראת הערב. "האני השר" לא ניצח את היקיצה, היא ניצחה אותו ואם כי אין בשעות הערב אותו מתח טראומתי של חרדת-עימות עם יום רוח מצליף, או חרדת התמודדות עם שנת סיוטים טרופה שכל טעמי המוות בתוכה הרי שגם רוחה מוחלטת אין כאן. הרגשת הפחד החדה של הנירדף כהתה אך הרגשת הזרות המדכאה עדיין שרירא וקיימת; הרפיית המתח יש כאן, שחרור ממנו אין.

בשום מקום בשיר אין המשורר מבטא ישירות את פחדי היחיד, סיוטיו, בדידותו וזרותו. נאמן למבעו הלירי העקיף הוא מבטא אותם על ידי ציורים מטפוריים של מזג האוויר, השינה והיקיצה. השיר מצטיין בגיוון מטפורי ישן מטפורות ריאליסטיות — אימפרסיוניסטיות (שמש ירחית), סוריאליסטיות (אפר שעיר), ואבסטרקטיות (עץ השינה הגדולה). כמו כן נרמזו הרגשות מתוך העלאת דמיות ספרותיות ומציאותיות ומתוך מיקומם של התמונות השונות בתוך השיר, במיוחד שיזור דמותו של אבשלום ורצף שתי התמונות האחרונות: פקחת עיני הישן ועליית הכוכב הבלתי מוזמן.

השיר הוא, איפוא, תיאור חווייה ביום סגריר והוא מהנה כמוצג פיוטי אמנותי של אותו יום מסוים והשפעתו המיוחדת על "האני השר" אף שהוא עשוי גם להתפרש פירוש מייצג יותר אוניברסלי. הוא סמל לפחדיו היותר כמוסים והיותר יסודיים של "האני השר" מעימות עם העולם האכזרי (המיוצג בשיר זה ביום הרוח), סמל לפחדיו ובריחתו מן החיים ומן המוות כאחד, אך מאידך גם סמל לכמיהתו הניסחת אליהם (למוות — השנה הגדולה, ניצוח היקיצה; לחיים — בריחה מדקירות הרוח ופקחת העיניים עם שוך הסערה) ואף סמל להרגשת הזרות המעיקה שלעולם אינה מניחה לו ומלווה אותו "מצהרים עד ערב קטן".

בשני השירים המובאים, כבשירים ליריים ציוריים אחרים, חבוי פרדוכס מהותי להבעה הלירית העקיפה. אותם המוצגים הפיוטיים המבטאים את החוויה הם גם אלה שמסתירים אותה ו"האני השר" מתחבא מאחריהם באותה מידה שהוא מתגלה על ידם. בשירים מסוג זה יש ענווה מסוימת, החוויה אינה ערומה ומופגנת בפרהסיה, כבליריקה ישירה, אלא מצטנעת ומתגלה חליפות. ליריקה ציורית עקיפה מחייבת את הקורא ביתר ריכוז ואת המשורר בעין אמן הכוחרת ובוררת את חומר הגלם הפיוטי כך שמצד אחד יהיה השיר נאה ומושך כמוצג פיוטי-אסתטי ומצד שני יאצור בתוכו מימד נוסף של עומק שיהפוך אותו ממוצג למייצג.

כל שירי פרייל המצוטטים במאמר זה נלקחו מתוך ספרו מתוך זמן ונוף בהוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, תשל"ג.

אורי צבי גרינברג — פייטן הציונות המשיחית / סוף מעמוד 63

ואני רואה כבר סיעת אירוני במחוג
על פני הר־הבית חגה ביום חג.
אני רואה המוני חוגגים, עת יורים
אל נחל קדרון אלפי ירות,
כמספר שני הענות.
אני רואה הר־הבית כסיני בוער
ורוכב שותת־דם בחצוצרה מחצצר
ודגל דויד — במגדלו של דויד.
(יהודה היום, יהודה מהר, תרצ"ו —
מתוך ספר הקטרוג והאמונה, תרצ"ו)

* * *

אכן זכה אצ"ג לראות כל אלה כמו עיניו. שירתו לא היתה עוד קול קורא במידבר. בתקופת המאבק עם הכובש הבריטי קם הדור שחלם עליו המשורר המשיחי ביותר בספרותנו החדשה. "האמת האחת" — כוח הזרוע לשיחרור לאומי — עמדה הפעם גם לנו. לוחמי החירות לתקומת ישראל בוודאי הוכנפו ממשב שירת הגאולה של משורר "הגברות העולה" שהגיע לגבורות אחר תקופה מפוארת של יצירה עתירת להט לאומי, שבמוקדה בער תמיד הלפיד של מלכות־ישראל. אשריו שזכה לראות את ירושלים המאוחדת תחת שילטון ישראל, ירושלים זו אינה "מנותחת" עוד.

ועתה שמדינת ישראל חוגגת את יום־הולדתו השמונים מחזור לו כתר־השירה שהועם בעבר ע"י משמיציו. הכנסת תכבד אותו בקרוב ובבתי־הספר יוקצה מקום מכובד ללימוד שירתו.

מִשִּׁירֵי יְרוּשָׁלַיִם

בִּימֵי חַיֵּי

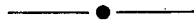
מאת ראובן כדיוסף

וְלָדִים וְיִלְדוֹת מְשַׁמְקִים בְּרַחֲבוֹתֶיךָ
בִּימֵי חַיֵּי
זִמְנִים וְזִמְנוֹת סוֹמְרִים אֶת תְּרַבְּוֹתֶיךָ
בְּעֵינֵי בְּנָאֵי.

מְלֻמֵּדִים וְתַלְמִידוֹת מִתְּכַנְּסִים בְּאַבְנֵיךָ
בְּסוֹד הַחַיִּי
אַבְאִים וְאַמָּהוֹת מְקִימִים אֶת זֵיו בְּנֵיךָ
מֵעַל לְבָנָא.

סְלָעִים וּמִדְּשָׁאוֹת מִתְּלַכְּדִים סְבִיב הַזְמוֹתֶיךָ
וְרַב הַשִּׁי
עֲדָנִים וְשִׁלְל עֲדוֹת שְׂכִים לְשֵׁרוֹת בְּמִקְוֹמוֹתֶיךָ
אֵה לֹא בִי.

כִּי וְשׁ עֲדָן אֶחָד שָׁאִין בָּהּ וְלֹא בָּא
עוֹד לְמִקְוֵמִי
וְיֵשׁ עֲדָה אַחַת תְּמַמְלֵאת תְּבַל רְבָה
אֵה לֹא יוֹמִי.

לקראת בחירות חדשות לכנסת

מאת יצחק ארנ

„מאחורי הקלעים“ התנהל זה כמה ימים מו"מ בין נציגי שלוש הסיעות הגדולות בכנסת בנוגע להבאת הצעות חוק על פיזור הכנסת השמינית ועריכת בחירות לכנסת התשיעית. אלמלא המשבר הנוכחי היו הבחירות נערכות ב-2 בנובמבר 1977, אך עתה המדובר הוא בהקדמתן בחמישה חדשים בקירוב. „הליכוד“ הציע במליאת הכנסת לערוך את הבחירות ב-3 לחודש מאי, המפד"ל — ב-17 בו ו"המערך" (מפלגת העבודה ומפ"ם) ב-31 למאי ואילו „מוקד“ (המהווה מיוזג בין המפלגה הקומוניסטית הישראלית וקבוצת „תכלת אדום“) ורק"ח מציעות את ה-12 באפריל כיום הבחירות. לפי כל הנתונים תערכנה הבחירות בחודש מאי, שבוע קודם או שבוע מאוחר יותר. מערכת הבחירות כבר החלה למעשה ובעוד שבועות אחדים היא תכנס ל„הלך גבוה“. ועדת החוקה, החוק והמשפט של הכנסת דנה עתה בקביעת המועד המדויק של הבחירות.

מבין 5, 3 מיליוני התושבים החיים כיום בישראל, שבתחומי „הקו הירוק“ (כלומר בגבולות שהיו לנו עד ה-4 ביוני 1967) מספר בעלי זכות הבחירה לכנסת החדשה הוא 2,172,000 גברים ונשים (לעומת 2,037,000 בבחירות הקודמות, שנערכו בסוף דצמבר 1973). מאחר, שמספר בעלי זכות הבחירה גדל משך תקופה זו ב-135 אלף הרי המודד להשגת מקום בכנסת יגדל אף הוא במקצת. באם אחוז ההצבעה בבחירות הקרובות יהיה זהה לאחוז שבבחירות לכנסת השמינית (או הצביעו 82 אחוז מבעלי זכות הבחירה) צפוי, כי ידרשו כ-13,500 קולות לבחירת חבר כנסת ואחוז החסימה (המינימלי) יעלה אף הוא מ-16 אלף ל-18 אלף. הכנסת מורכבת ממאה ועשרים חברים ואילו אחוז החסימה נקבע בשעתו לאחוז אחד מכלל המשתתפים בבחירות. רשימה שאינה מקבלת אחוז מבעלי זכות ההצבעה — קולותיה הולכים לאיבוד והיא אינה זוכה לייצוג כל שהוא במוסד הפרלמנטרי שלנו. אלמלא הגבלה זו ייתכן, שמספר הרשימות העומדות „לרוץ“ לכנסת היה עוד יותר גדול מכפי שהוא כיום.

עריכת בחירות לכנסת כרוכה בהוצאות כספיות גדולות ואכן בתקציב המדינה לשנת 1977/78 המתחילה ב-1 באפריל הקרוב כלול סכום של 125 מיליון ל"י בקירוב למטרה זו. חוק מימון המפלגות, שאושר בכנסת לפני הבחירות הקודמות מבטיח, שאוצר המדינה יממן חלק ניכר של הוצאות המפלגות המיוצגות בכנסת ולאותן הרשימות שיעלה בידן לעבור את אחוז החסימה ולזכות בייצוג בכנסת החדשה. החוק קובע, שכל סיעה בכנסת זכאית לקבל מימון להוצאותיה השוטפות מקופת המדינה לשם ארגון פעולות הסברה ותעמולה, קיום קשר ארגוני ורעיוני עם הציבור משך כל ימות השנה וכן לכיסוי הוצאותיה המיוחדות בשנת בחירות.

מובן מאליה, שמצב הרשימות המופיעות בבחירות זו הפעם הראשונה היא בנידון הרבה יותר קשה ממצב הרשימות הוותיקות, באשר הללו חייבות לגייס את הכסף הדרוש לבחירות ממקורות עצמיים ורק לאחר פירסום התוצאות וכאיות הרשימות, שתוכינה בנציגות לקבל מקופת המדינה את דמי ההשתתפות, שיגיעו להן. יחידת המימון לחבר כנסת כיום הנה 520 אלף ל"י, אך בשנת הכספים הקרובה היא תגיע, לפי האומדנה, עד לשש מאות אלף לירות.

זיבות המשבר הממשלתי

סיבות שונות גרמו להתפטרות הממשלה בראשותו של מר יצחק רבין במחצית חודש דצמבר 1976 וקצרה כאן היריעה מלפרט את כולן. הבה נסקור ראשית כל את השתלשלות העניין מבחינה כרונולוגית. אכן כעילה ישירה לכך שימש חילול השבת בפרהסיה שנגרם בשל עריכת טכס חגיגי באחד מבסיסי צה"ל עם הגיעם לאחד משדות התעופה בישראל של שלושה מטוסים אמריקנים מסוג 15 פ. ביום ששי ה-10 בדצמבר 1976 בהשתתפות ראש הממשלה, שרים, ראש המטה הכללי של צה"ל ועוד. בישיבת הממשלה מיום א' ה-12 בדצמבר מחו שרי המפד"ל על חילול השבת, ראש הממשלה התנצל ודומה היה, שהכל נגמר „בכי טוב“, כי הרי תקדימים מסוג זה כבר היו לנו בעבר והכל בא על מקומו בשלום.

אך לא כך היה הפעם. «החזית הדתית התורתית» (כלומר אגודת ישראל ופועלי אגודת ישראל) המיוצגת בכנסת ע"י חמשה חברים בלבד הכניסה באמצעות חברה, הרב קלמן כהנא, הצעת אי-אמון לממשלה. ביום שלישי, 14 בדצמבר הובאה הצעה זו להצבעה וזכתה בקולותיהן של כל סיעות האופוזיציה, מימין ומשמאל גם יחד בעוד שתשעה מבין נציגי המפד"ל נמנעו מהצבעה ורק שר-הפנים, ד"ר יוסף בורג, הצביע עם הקואליציה הממשלתית. הצעת אי-אמון לממשלה גדחתה ברוב קטן בלבד; 55 מבין צירי הכנסת הצביעו בעד הממשלה 481 צירים — נגדה.

חלפו ימים אחדים וראש הממשלה בעצת אחדים מבין השרים המקורבים לו, ובעיקר שר המשפטים, עוה"ד חיים צדוק, גמר אומר להפעיל נגד שרי מפד"ל את סעיף 11 מחוק המעבר תש"ט — 1949, על התוספות השונות שחלו בו משך השנים, ושגממתו הנה לשמור על עקרון האחזיות הקואליציונית המשותפת של הממשלה לבל יעשה כל שר כעולה על רוחו תוך כדי היותו חבר בממשלה. חוק זה אף מחייב את הסיעה, שעליה נמנה השר להצביע עם הממשלה.

בהסתמך על חוק זה הודיע ראש הממשלה לשרי המפד"ל, שהם נמצאים מחוץ לממשלה. למחרת ישיבת הממשלה מסר מר רבין הודעה על כך בכנסת ובערב הגיש את התפטרותו לנשיא המדינה לאחר שכשעה לפני כן הודיעו לו שני שרי «הליברלים העצמאיים» בממשלה על התפטרותם. לפי סעיף 23 מחוקי היסוד של המדינה, התפטרות ראש הממשלה הנה התפטרות של הממשלה כולה ועד להרכבת נומשלה חדשה הופכת להיות, זו הקיימת, ל«ממשלת מעבר».

במצב קשה, שכמוהו טרם ידענו במובן תחוקתי מאז קיום המדינה, הועמדו בעטייה של התפטרות הממשלה שני השרים של «המפלגה הליברלית העצמאית» בממשלה ה"ה משה קול וגדעון האחנר. זה כמה חדשים, שבין «מפלגת העבודה» ובין «הליברלים העצמאיים» עבר «חתול שחור» ושני השרים גמרו אומר להתפטר לאחר שקיבלו לכך את אישור ההנהלה הארצית של מפלגתם. בחודש ינואר עמד להתכנס המרכז הארצי של מפלגה זו ומאחר שלא היו סיכויים ממשיים שמפלגת העבודה תקבל את תביעותיה היתה צפויה התפטרותם הקרובה מהממשלה, אך מר רבין «הקדים» אותם.

לפי החוק נכנסת התפטרות שר מהממשלה 48 שעות לאחר שהודיע על כך ומאחר, שההודעה על ההתפטרות באה רק כשעה לפני התפטרות ראש הממשלה, שכתוצאה ממנה הופכת הממשלה ל«ממשלת מעבר» הרי לדעת היועץ המשפטי שלנו, התפטרות זו אינה תופסת. ממשלת מעבר הנה כעין מוסד סגור, שאין לצרף אליה שרים חדשים, אך אלה היושבים בה אינם יכולים להתפטר ממנה. שני השרים, שבהם המדובר, הפסיקו אמנם מלהשתתף בישיבות הממשלה, אך הענין כולו מתברר עתה בפני בית-הדין הגבוה לצדק. ברור הדבר, שמבחינה ציבורית אי-אפשר להכריח מישהו להיות שר בממשלה, בעיקר שעם התקרבות הבחירות לכנסת אין מפלגתו מעוניינת בכך כלל ועיקר.

רשימות חדשות בזירה הפוליטית

מספר המפלגות, הארגונים והתנועות, שיתמודדו על קולו של הבוחר הישראלי יהיה בבחירות אלו גדול יותר מאשר בבחירות של שלחי שנת 1973. את מספרן המדויק נדע רק בחודש מארס או אפריל. בימים אלה נתבשרנו, ש«הפנתרים השחורים» (בני עדות המזרח), «העולם הזה — כח חדש» (בראשות העתונאי, אורי אבנרי, שהיה כבר בעבר חבר כנסת בשתי קדנצרות) ו«התאחדות בעלי הבתים» עומדים להופיע בבחירות ברשימות משלהן. כן מתנהל מו"מ בין «הליברלים העצמאיים», «המרכז החפשי» (שפרש מ«הליכוד») ו«התנועה למען זכויות האזרח» בנוגע להקמת «מרכז ליברלי» משותף לקראת הבחירות אם כי אין עדיין בטחון מלא, שאכן תמצא לשון משותפת לכך בין ה"ה משה קול, ח"כ שמואל תמיר וח"כ שולמית אלובי.

ברור הדבר, שבאם כל אחת מהרשימות הללו תופיע בבחירות באופן נפרד צפוי להן מאבק קשה מאד וזאת ראשית כל בשל הופעתם בזירה של «התנועה הדימוקרטית לשינוי» בראשות הפרופ' יגאל ידין ו«שלומציון» בראשות האלוף הצבאי הנודע (עתה במילואים) מר אריאל שרון.

פרופ' ידין, שהיה ראש אגף המבצעים של צה"ל בתקופת מלחמת השחרור והרמטכ"ל השני של צבאנו, הוא כל השנים פרופ. לארכיאולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים ולא עסק בפוליטיקה, אם כי הוא אדם ער מאוד לבעיות הציבור. הוא נכנס לא מכבר לזירה הפוליטית וריכוז סביבו מספר אנשים, אשר שמותיהם

מוכרים לציבור הישראלי, מהם שמילאו תפקידים חשובים בצה"ל, באדמיניסטרציה ובממשלה. רשימת 77 מייסדי התנועה, כפי שפורסמה ברבים, כוללת בתוכה בין האחרים את האלוף (עלה במילואים) מאיר זורע, האלוף (במילואים) דן טולקובסקי, איסר הראל, גב' רננה לשם-בן-גוריון (בתו של דוד בן-גוריון וז"ל).

לאחר שתנועת "שינוי" בראשותו של פרופ. אמנון רובינשטיין החליטה להתמוג עם "התנועה הדימוקרטית" בראשות פרופ. יגאל ידין הרי יש לה כל הנתונים לזכות במספר ניכר של מנדטים בכנסת התשיעית וזאת למרות העובדה שבכל הנוגע למדיניות החוץ שלנו טרם ברורה העמדה שלה, ובצמרתה נמצאים "יונים" (כלומר כאלה המוכנים לויתורים טריטוריאליים מצד ישראל) ו"ניצים" (המתנגדים לויתורים) גם יחד. רשימה זו עתידה לקבל קולות בעיקר מאותם החוגים שנתנו עד כה את קולותיהם לרשימת "המערך" בעוד שרשימתו של אריאל שרון (שהפופולריות שלו גדולה בעיקר אצל הנוער) תמסוך אליה מצביעים מבין אלה הקרובים ברוחם לגוש "הליכוד".

ראש הממשלה, מר רבין, מכריז בכל הזדמנות, כי המאבק העיקרי יהיה נטוש בבחירות הקרובות בין "המערך" לבין "הליכוד" ודומה הדבר, שהוא מתעלם מהופעתן של כל הסיעות המתאימות עתה לראשונה בזירה ואשר עצם יצירתן באה כתוצאה מכך, שהאורח הישראלי רחוק מלהיות שבע-רצון מניהול עניני המדינה, בעיקר בכל הנוגע לבעיות הפנימיות שלה כלומר משק וכלכלה, פער חברתי וכו'.

אכן אלמלא הופעת רשימותיהם של פרופ. יגאל ידין והאלוף אריאל שרון היו סיכויי האופוזיציה, כלומר של "הליכוד" בבחירות הרבה יותר טובים, מכפי שהם נראים כיום. פרישתו של מר שרון מ"הליכוד", שהוא היה מחוללו הראשי, וכן של "המרכז החפשי" בראשות מר שמואל תמיר, אם כי יש לו עתה בכנסת שני צירים בלבד, פגעו לא במעט בתדמית "הליכוד" בעיני הציבור הרחב. המועמד של "הליכוד" לכהונת ראש הממשלה הוא מר מנחם בגין, שהיה בשעתו שר בממשלת הליכוד הלאומי.

המאבק הפנימי במפלגת העבודה

"מפלגת העבודה" ערכה בחדשים האחרונים מפקד חברים בו התפקדו רבע מיליון חברים. הבחירות לוועידת המפלגה נועדו ל-1 בפברואר וב-22 בו. תפתח הוועידה ברוב עם ב"בניני האומה" בירושלים ואחר כך תמשיך בדיונים ב"היכל התרבות" בתל-אביב. בוועידה יבחר מרכז ארצי חדש בן 601 חברים, והוא גם שיקבע את מועמדי המפלגה לכנסת, לממשלה ולשורה של תפקידים ציבוריים חשובים אחרים.

המאבק על המועמדות לכהונת ראש הממשלה כבר החל למעשה ואין ספק, כי פיתורי שרי המפלגה והתפטרות הממשלה הנה חוליה חשובה במאבק זה. מר יצחק רבין רוצה, כמוכן, להשאיר ראש הממשלה גם בעתיד, אך קם לו מחתרה רציני והוא שר-הבטחון, מר שמעון פרס ואף שר-החוץ לשעבר, מר אבא אבן, שאינם מחמיץ שום הזדמנות לתקוף את מר רבין ואת המצב הפנימי ב"מפלגת העבודה", הכריזו על מועמדותו. מר רבין נתמך בעיקר ע"י ותיקי מפא"י עם גב' גולדה מאיר בראש וכן ע"י אנשי "לאחדות העבודה", שמקרבם הוא יצא בעוד שמר פרס יקבל בוודאי בהצבעה במרכז מפא"י את קולותיהם של אנשי רפ"י לשעבר, מזכירי מחוזות מסויימים במפלגת העבודה וכן חברים בעלי דעות ניציות, שאינם מסכימים לעמדתו ה"פשרנית" בעניני מדיניות החוץ של מר רבין.

מר אבא אבן, שסיכוייו קלושים לזכות במירוץ הקרוב — השקפותיו בעניינים המדיניים רחוקות מאד מאלו של שמעון פרס, אך הוא מעתיר עליו שבחים ומוכן לסייע לו ובלבד כדי לסלק את רבין מכהונת ראש הממשלה. היחסים הקשים בין אבן לבין רבין קיימים עוד מאותם הימים, כאשר הראשון שימש כשר החוץ והשני — כשגריר ישראל בוואשינגטון. בהגשת ההתפטרות שלו לנשיא המדינה רצה מר י. רבין "להפתיע" לא רק את האופוזיציה, אלא גם את חבריו הוא בצמרת המפלגה ולהוכיח להם, שהוא כבר מוכן להתמודדות.

מועד הבחירות מתקרב והולך ומשרד הפנים כבר ערוך לקראתו. נוכח המאבק המדיני המחכה לנו בחדשים הקרובים והמצב המיוחד בו אנו שרויים עתה היו בוודאי כל הכוחות במדינה ובעם חייבים להתאחד כדי להיות חזומה בצורה לקראת העתיד, אך מה לעשות ולכך טרם הגענו. הבחירות לכנסת התשיעית והרכב הממשלה הבאה יוכיחו לנו לאן פני הציבור בישראל מועדות ולקראת מה אנו חותרים בעתיד הקרוב בעניני חוץ ופנים גם יחד.

על עולמנו המשתנה

מאת ישראל ט. נעמני

א. שינוי — טיבו ותכליתו

מאז ומעולם התחבטו הבריות בבעייה מה עדיף: נצח רוגע או עריגה חדש? גבוני-היסטוריה וחכמי-חברה רבים לא היססו לכנות שלילת-שינוי-ושינוי כ"אטימותה של בלות" (obstinacy of obsolescence). אפילו בלות, נקטו המדענים, מעידה, על שינוי: התיישנות, הסתאבות, גיוון. לפיכך שינוי פיסי, כמוהו כשינוי מטפיסי (המקופל ברעיון "המניע הראשון"), הוא אמת שלעולם עומדת. אם כי תמורה, בייחוד שינוי צורה, גרה את סקרנותו של האדם ולפעמים אפילו הילך עליו אימים, לא התחילו המדענים לחקור ברציפות וברצינות את עצם המושג של שינוי כלכלי-חברתי, פוליטי-התנהגותי עד ימינו אלה. חקר פוליטי אבחנתי לכשעצמו, דיווחה "אקדמיה למדעי המדינה" ב-1962, הוא מותנה בזמן. קודם-כל, אמרה האקדמיה, אנחנו מבויקים תצלום של איזושהי יחידת זמן. אם, למשל, אנחנו "מצלמים" את החלטותיו של הקונגרס האמריקני ה-85, הנקבל אותה "תמונה" גם מהחלטותיו של הקונגרס ה-91?

הבעייה היא כמוכר בזה, ששעה שמשגיגים, אחרי עמל עיוני רב, את התוצאות הרצויות של איבחון התצלום הראשון שוב הן אינן הולמות את מצב העניינים החדש, כיוון שבינתיים "נעו" התנאים או הנתונים ליחידת-זמן אחרת. עתים התווה היא פתאומית וחבלנית — כדור-מועד או כדור-שוטה, שפולח רקתו של ראש-ממשלה. כך צמח מקצוע-לווי חדש, העתידנות. (מלומדים רבים בארצות דוברות-אנגלית קוראים למדע הזה futurism וטעות בידם, המונח המתקבל על הדעת הוא futurology כי ל־futurism יש משמעות אחרת: אמנותית-ספרותית). מקצוע זה מטפל בהתפתחויות נראות לעין ובהתפתחויות בלתי-צפויות ע"י תיכנון "עתיד חזוי", "עתיד משוער", "עתיד ברירתי", "עתיד כבול", "עתיד בדוי", וכו'.

שינוי על שום מה? על שום שיחזור העבר? כמה וכמה מן המדינות חדשות לא רכשו את עצמאותן אך ורק מסיבות כלכליות — שיפור איכות החיים — אלא גם מתוך הרצון העז "להחזיר עטרה ליושנה", לפצות "פ" (פתוחה) גאוה לאומית מתעוררת ומתמרדת. "רשויות וזכויות האזרח" במשמעות המערבית אומרות מעט למרבית תושבי הארצות האלה. "חירות" לגביהם פירושה פשוט מאוד: הידיעה ששוב אינם חייבים לציית לזרים, ששוב אינם חייבים להכפיף עצמם בפני אזרחי מדינות אחרות.

שינוי ע"י מי? ע"י רשות חילונית או רשות משיחית, דמוקרטית או שרירותית? ע"י חובשי-ספסל וממללי-מלל אידיאלוגי שלא התנסו בעמל גופני ממש ומושך ובזיעת עובדים בשדה ובחרושת, אבל מדברים בשם "הדיקטטורה של הפרולטריון"? ע"י ראשי-שבט אפריקנים ואסיינים? ע"י פרנסי-מדע, שלמרות "ניגודים עקרוניים", "התכהשות איכותיות" ו"מס־שפתיים" לתרבויות-אם במזרח-הרחוק, חברו יחד לשמר את המיסד האינטלקטואלי העכשווי ולהחפזו את קצב המיעורב (Westernization) בעולם כולו?

שינוי בשביל מי? בשביל כושים אמריקנים שמכשירים אותם ל"מקצועות חופשיים" (דוקטורים ופרופסורים לסוציולוגיה, פילוסופיה, חינוך וכו'), בעת שהעתיד רומז לפחות בעידן זה, לפועלים כשירים ולחוקרים בשטחי המדע המדויקים? בשביל לבני-עור דלי-אמצעים החוששים להסגת גבול ולנישול ע"י שחורי-עור, שחומי עור או פוזלי-עין? בשביל אותו אב ביישוב נידח בתיילנד, שעדיין אינו רואה או חש את זעזועי החברה ושעודו חושב שהוא יודע מה שבנו יעשה כעבור עשר שנים?

שינוי ע"י הגירה ממקום למקום או ע"י קיעוקע סביבה זהומה וערפיחית (ערפלי-פיח smog) לבנין-אווירה חדשה? שינוי מציאותי או מוסוזה? אנגי או עקרוני, מימסדי או מוסרי?

ב. דימוקרטיה, תרבות המערב ו"מדינות הפיתוח"

כאן מופיעה הבעייה המעיקה — הסתירה שבין התהליך הדמוקרטי לבין פעולות-בזק, הניגוד שבין מתינות והסתערות. לואיס הקר, הוגה קונסרבטיבי

ולשעבר דיקן בקולומביה, תהה: הייתכן שדמוקרטיה תיסוג בפני פעולות-חירום: אם אנו מאמינים בזכות-יזכות, בדיקת-ברירות, רצון שידול-ושיכנוע ובתמיכה מלאה בדת הרוב — הנוכל איפֿעם להסכים למשימות-פתע?

התשובה להקר היא חבויה בשאלה. הסתערות לכשעצמה איננה מחללת את קדושת ההתחייבות הדמוקרטית. האזרח המודרני יגיב חיובית לפעולות-בזק ויקבל עליו אחריות משמעותית בשעת חירום, אם הפעולות מחזורות לו, או אם לפחות ידע מלכתחילה את הכוונות ואת התוצאות המשוערות. אמנם בתקופות טרומיות עוררו סטייה מן הרגיל, הסחה מן המסורת, חשש ומורא באדם המצוי, ברם בימינו אלה החליפות והתמורות בדרכי התרבות ובנוסחי החיים נעשו על פי רוב דברים של שיגרה. התינגודת לנוהגים חדשים ולאורח-מחשבה מוזרים לא נעלמו, אבל הבריות הצניעו אותה, „הפנימו” אותה. עדה נוזמן בספרה „Politics and Culture in International History” קובעת, שתרבות המערב היא רק שמיכה דקה הפרושה על העולם. בעצם, היא אומרת, הכסות הזאת אף פעם לא עטפה כהוגן את אפריקה ואת אסיה. מיד כשהארצות החדשות בחלקי-תבל אלה מימשו את עצמאותן, ניערו מעליהן, עד כמה שניתן, את השמיכה. לדוגמה, הבע”ת, התנועה הסוציאליסטית הערבית. לכששומטים ממנה את „הערביות” כמעט לא נשאר ממנה שמץ של סוציאליזם.

מן הנאמר כמוכן אין להסיק שהמדינות המתפתחות זנחו לחלוטין את תרבות המערב ושתושבי הארצות האלה אינן ניוונות יותר מהאמצאות והתגליות של הטכנולוגיה האירופו-אמריקנית. כשם שאמצאות מכונת-הכתיבה במאה התשע-עשרה שיחררה (ואחרי-כן שיעבדה) את האישה וזימנה לה עיסוק מחוץ לכתלי ביתה, כך נתגלו, למשל, אפקים חדשים לערבי במדבר סחרה ע”י הרדיו-טרנזיסטור. אפילו נווד במדבר יכול לפתוח את תיבת-הקסמים שלו ולהאזין לרדיו אלג'יר או לוב. עם כל הסילופים והבדיות שבתוכניות אלה יש לו לערבי הגלמוד קשר עם כל העולם כולו.

כאן אנחנו מבחינים שינוי נוסף ב„הקצאת ערכים” (value allocation) לפתע אנחנו מגלים שההפרדה המנוסחת בין מדינות „מפותחות” (תרבותיות) ומדינות „מתפתחות” היא מלאכותית ושרירותית. חשוב חשבנו שפריחה כלכלית, עוצמה תעשייתית, קידמה חברתית, ליבולב חינוכי יצעידנו בביטחה ובצהלה לקראת דמוקרטיה — לפחות ל„קפיטליזם עממי” (זכות והזדמנות שוות לכל אורח „להשיג ולרכוש”). בתומנו חשבנו שאם התל”ג (תוצר לאומי גולמי GNP) וההכנסה לגולגולת (per capita income) יעלו וישגשגו יחול לא רק שיפור ברמת-המחיה, אלא גם באיכות החיים. מה רבחה האכזבה בעשור השבעים של המאה הנוכחית ומה רב המחיר ששלמנו. משלמים ועוד נשלם בעקבות האשלייה הזאת. כהכללה — בהתחשבות בתלות ההדדית שבין המדינות השונות במשפחת-העמים — ייתכן לומר, לפחות בשעה זו, שמדינה מפותחת היא מדינה המסוגלת לנהל את ענייניה בלי שים לב לרמת התרבות או לדרגת ההשכלה של תושבי הארץ. הנה כייכן, לפי הגדרה זו חוף-השנהב באפריקה, המאונת בעקביות את תקציבה שנה-שנה, היא-היא מדינה מפותחת ולא איטליה!

עימות והזדהות

ככל „כחון מקצועי” במדעי-החברה, גם רושם-רשומות אלה היה „נדיב עד כה בהעלאת שאלות ו„קמצן” במתן תשובות. אף אחד ודאי לא יטען ש„החחן דגן” ניחן בכוחות-איבחון עילאיים ושהוא מדבר מפני הגבורה. כל מה שיש לו לומר הוא רק קורטוב של אמת, שאולי אפילו איננה מתקבלת על הדעת. יתר-על-כן, זוהי שאלה של העדפה פרטית ולא חיוני-עתידי.

כל ימי חלדנו צימצמנו את יכולתו של אדם להזדהות עם זולתו. בעצם מה כוחו של היחיד בפני בעלי הסמכות והשררה המעניקים לו או שוללים ממנו (חוקית או לא חוקית) מקום-פרבודה, מקור-פרנסה, אורח-חיים, מימוש עצמי? מה הם הערכים שהוא יכול לשמר בחברה משתנית ומתערבת? איך יתמיד בביטחון עצמי שעה שהוא לא-עוד חרד על יכולתו לספק את צרכיו החיוניים בלי פגוע בזולתו, אלא שהוא כבר אינו יודע כיצד לספק את צרכיו בלי פגוע בו בעצמו?

הצרה הממאירה היא, שתמיד מימי יושבי המערות עד ימינו אלה, הדגשנו עימות במקום היזדהות. מהי היזדהות? אם ואב מזדהים עם ולדם, ומספקים את צרכיו וכל הנדרש לו, תגובות אלה הן טבעיות. לא טבעית היא התאוזה לרווח, התשוקה לרכוש, לדווקנים הנקטים ש„היצר לצבור”

(צ' שוואית") הוא הייצר הטבעי. יש לומר שפעם היו אטומי-מוח, שפסקו בשם ובמלכות, שעבודות היא דבר טבעי, שלא יכלו להעלות על הדעת שיחסי אדון-ועבד הם תועבה. גם בעידן זה מרבית הברייות עדיין מביטים על מעביד-ועובד, שולט-ונשלט כדבר טבעי לחלוטין ושאיפילו אינם מסוגלים להעלות על הדעת הסדר שוויוני אחר. (אגב, שלילת מישטר מעביד-ועובד אינו המונופולין של קומוניזם או סוציאליזם). זאת ועוד. מושג "הקצאת תפקיד" לאישה עדיין רווח בעולם, למרות הפירכוסים הסופיסטיים, צעדות-המחאה וההחלטות החגיגיות.

המרד נגד המימסד בשנות ה-60 וה-70 ותוצאותיו

כאן השאור שבעיסה. בסוף שנות הששים ותחילת השבעים פרצו ועלו לפתע ולרגע קט הדחפים הטבעיים של האדם. להקות-להקות של בני-עשרה, שמאסו בזיהום הסביבה ובזיהום המוח, שבחלו בניכסונים-ארליכמנים-הולדמנים דומיהם, פשטו למצוא את המחר. פרומי-בגד, פרועי-שער, עתים לא רוחצו ולא נוגבו, אבל קורנים ותמימים ליבלבו "ילדי השדה", הנעורים הפורחים וקמשו עלי-בד מחוסר טיפוח והבנה. הם חיפשו נביא וחווה ומצאו את ג'רי רובין, את אבי הופמן ואת מרקוזה הנדוש. ואין הדברים האלה נאמרים מתוך התרפקות על העבר — נוסטלגיה — הרווחת עתה בקמפוסים.

דור שנות-הששים לא "אהד", לא "חיבב", כי אם "הזדהה" עם מה שנראה לו יפה וטוב. למרות האכזבה שנחל ולמרות כורח-הנסיבות שהחזירו למימסד, לא היה נסיונו לשווא. הוא השאיר זרעים מפרים (אין הכוונה כאן לגרעיני הסם שהיוו רק תופעת-לווי אומללה), שהביאו ועוד יביאו שינויים כבירים בחברה ובסביבה. הוא שייר זנים בעציצים שבלישכות החברות המסחריות האדירות ובמעבדות של חברי "אמריקן מדיקל אסוסיאיישן" (מי העז לפני 1968 אפילו להעלות על דעתו שביתת רופאים?), בתיקים של ה"אמריקן בר אסוסיאיישן" ושל האיגודים המקצועיים ובעיקר במשתלות של וושינגטון. 75 נבחרים חדשים ב-1974, רובם מן הדור הצעיר, כבר הראו אותותיהם בקונגרס.

הערה שולית, אישית. לפני שנתיים בערך שימש רושם-שורות אלה פרו-פיסור-אורח באוניברסיטת ניו-יורק. ביום קיץ זוהר ישב לו בגינת וושינגטון סקויר" שבקמפוס, סמוך לג'רגיני' ווילאג" והכין דבריו לכיתת-מחר. לפתע עלה קול שהיפנה תשומת-ליבו של חובש-הספסל: "היי, הנה 'המותק' מקנטוקי. הוא מכנה את עצמו 'ליברל מותנה', שלישיה של צעירים הופיעה וקנתה שביתה על הדשא ליד הספסל. אם כבר 'מותק', אז לכל הדעות הכינוי הזה הלם יותר את הבחורה שבחבורה. השני שבשלישיה היה צעיר עטור-זקן גדול ומכסיף, שנראה כאילו שאל אותו מסבא שלו. לבחור שהשלים את השלישיה היו תלת-לי-שמשון, לפני שדלילה "טיפלה" בס. אחרי דברי אקדמה של בה-בכך, התמקם בעל מאמר זה על הספסל לשוות לעצמות דמות "גורו" הודי רביתבונות ופתח בנימה מעשעותית: "הננו נתונים בשני מיספקים (dilemmas). אחד, שנעשינו אספנים מושבעים של כתבי-אישום, מעשי-עוול, תחלואי-חברה ושתירגמנו את כל אלה ללשון סטטיסטיקה, תרשימים ועקומות. המיספק השני הוא שחלמנו חלומות משיחיים ולא ניתנו בסבלנות ובכוח ביצוע. הפכנו לתבוסתנים. הירכנו ראש בפני הספסל שבחברה. שללנו שינוי."

תלה הצעיר בעל זקן-סבא בדובר עינים טובות, סלחניות, בלתי נישכחות, ובחזיר נוגה-סובלני אמר: "הבעייה היא לא בשלילת שינוי. הבעייה היא שאנחנו לא מבינים מהותו של שינוי. אגיד לך משהו מן המדרש, שרק לפני זמן-מה גליתי אותו באנגלית ושאני מקווה שאתה יודע אותו באוריג'ינל. איש אחד שאל את ידידו, 'שמע, אתה אוהב אותי?' ענה הידיד בבטיחה, 'ודאי, מה שאלה', אבל האיש הראשון היה קצת נודניק והמשיך לשאול, 'אתה יודע מה לוחץ לי, מה כואב לי?' ענה הידיד קצת מהומהם, 'בעצם... לא'. נאנח האיש, 'ובכן אינך אוהב אותי'."

בעל זקן-סבא נשתתק לרגע ואחר כך המשיך: "משמעותו של השינוי הגואל בחברת-אנוש הוא בזה שהיחיד יוכל להזדהות או לשתף את עצמו עם זולתו בכל מקום שהוא, בלי להתחשב עם מיהותו ומהותו של הזו. הוא חייב לחוש את כאבו ולחוג את שמחתו."

הצעיר בעל זקן-סבא קם והלך לו ועמו חבריו. הפרופסור למדעי-מדינה, שהתחפש כ"גורו" הבין — קצת לבשתו והרבה לשמחתו — כי שמע לקח מפיו של אחד מצאצאיהם של חז"ל.

מסע ארוך אל תוך הנפש *

מאת צ. ישי

העוקב אחרי יצירתו של ישראל אלירן, עומד משתאה נוכח הגיוון שבסוגי יצירתו. החל מסיפורת (שני רומנים וספר סיפורים קצרים), ששה מחזות, תסכית רדיו, ולאחרונה כתב גם ליבריות לאופירות, שהעמידוהו במרכז זרקורי ההצלחה של במות האופירה המכובדות בעולם: המבורג, מינכן וניו-יורק. אלירן הצליח להעלות את הליבריה לדרגה של מסר פיוטי-ספרותי ואידיאי העומד כערך בפני עצמו.

לאחרונה ראה אור ספרו "מסע" העומד אף הוא בסימן הגיוון והשינוי כהשוואה לשני הרומנים הקודמים שלו ("גדנדות פח" שזכה בפרס אקו"ם ב-1963 ו"קין של זהב"). נראה שב"מסע" השתחרר אלירן מן הסגנון של... עצמו והוא חופשי, משוחרר, קולח ושוטף ללא מוסרות, ללא מוסכמות וללא הניסוחים המאופקים והעצורים שבספריו הקודמים. השיחרור מתבטא גם בגישה האינטרוסי-פקטיבית בה בחר הפעם המצרפת אותו אל גלריה של יוצרים שהצליחו להפוך מוטיבים אוטוביאוגרפיים ליצירתיות צרופה כשכל פרט, ואפילו הטריביאלי ביותר (כמו תיאור סודות המטבח הבאווארי או דיאלוג של ארוחת בוקר), מצליח לבנות עולם שלם. רוב הרשמים החיצוניים מתאחים עם מערכת-חוויות פנימית של הסופר, ואם נוסיף לכך את השזירה והקשירה של עבר עם הווה תתקבל שלימות אחת של זמן היוצר גם שלימות של חוויה.

אובייקטיבית, ניתנת עלילת הספר למיזוי במשפט או שניים. הגבור, שהוא הסופר והאני המספר, נשלח מטעם מוסד רשמי ישראלי להשתתף בוועידת סופרים המתקיימת בברלין שבגרמניה המערבית. לאחר סיום הוועידה מארח אותו היו"ר הגרמני של הוועידה בביתו שבבוואריה. משם נוסע הסופר לעיירת קייט באיטליה וחזרה ארצה, על רקע זה נרקמת מסכת הסיפור ללא עמוד-שיריה עלילתי, אלא תוך צלילה אינטנסיבית לתוך אישיותו המורכבת של המספר כשעולם הרשמים החיצוני, המקומות והאנשים השונים (חשובים ובלתי חשובים), הנוף הטבעי והנוף האנושי בגרמניה ועיירת קייט באיטליה מעלים את עולם החוויות הנעוצות בעברו המתוסכל של הסופר.

אחד ההישגים הבולטים ב"מסע" נעוץ בעובדה שאלירן לא התפתה לטפל באירועים ההיסטוריים דרך הפריזמה הטראומתית של השואה. נהפוך הוא, למרות שהוועידה מתקיימת למרבית האירונים בבירת הרייך השלישי מסייע אלירן רק במערכת של רמוזים דקים ועדינים כדי לשקף את העבר המחריד שההווה אינו משוחרר ממנו. למרות ההתעלמות החיצונית מתודעת השואה נוצרת עימות מדהים וחשוב-נפש הרבה יותר נוקב מאשר "הטיפול הישיר" שנקטו סופרים הרבה בנושא. גרמניה והגרמנים של היום משתקפים בבירור מול ישראל והישראלים של היום. שכן, מיטען הזכרונות וההרהורים של הגיבור אינם מניחים לו לשנייה, לכן כל המראות משם מתעמתים באופן חריף עם המראות שבכאן. מול תיאורי הנוף הגרמניים הבאווריים — נופים ירוקים של שלוה פסטוראלית: יערות, אגמים, נהרות, אכרים, ירק ופריחה לכל מלוא העין — מעלה הסופר לעומתם באופן מודע הרים קרחים, מדבר, מעינות, צחיחות, חום — וכל המאפיין את נופי ישראל על כל סמליהם.

או ברלין, השלווה, השביעה, המשוקמת להפליא עם קצב-חיים חסר-דאגות ושיגרה המעוררת קנאה. אפילו וועידת הסופרים המתקיימת בה אינה חורגת מהתחום האינטלקטואלי הקר, השיגרת, המייגע והרצוף סיסמות מתחסדות. נדמה שהאירוע יוצא-הדופן היחיד בוועידה אינו נאומו של הסופר, אלא נאומו של נציג אפריקה השחורה, המנצל את הבמה להשמעת הערות אנטישמיות ודוקא בברלין (איזה צירוף אירוני!).

אירוע יוצא-דופן אחר מחוץ לכתלי הוועידה אינו אלא מיבצע של ליכלוך קירות בסיסמות של חבורת נערים גרמנית המתיימרת לבטא "מחאה חברתית", וזוהי האדווה היחידה שעל פני רוגע הבריאות, הדשינות והשלוה.

* בעיקבות "מסע" לישראל אלירן, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 219 עמ', 1976.

מעולם הנוער אתה מפליג אל עולם המבוגרים שנדמה לך כאילו המלחמה פסחה עליהם ולא הותירה בהם שום עיקבות או צלקת . . . גם חייהם מתנהלים בסימן של שיגרה שביעה כשהבעיות העיקריות מתמקדות בסודות המטבח הבאורי, בגובה העוגות, בבעיית הציידים החדשים שאינם שומרים על כללי הצייד או בהתפעלות מהחזירה הוולדנית.

בעולם זה מתארח אלירז אצל יו"ר הועידה והוא מצליח לרקום את כל האווירה המתלווה לאיתו אירוח המתמקד ב . . . ארוחות, טיולים, ו . . . שכיבה מסעירה עם אורסולה הגרמניה היפה הנשואה. מוטב לפסוח על כל התיאורים המיחזיים והצבעוניים ונסתפק דווקא בתיאור טריביאלי ביותר כדי לשקף דרכו את הקפה שלאחר ארוחת הבוקר בבית המארח הנדיב בבאאוריה.

„קפה?”

„עוד?”

„אז תה.”

„הו, כן תודה.”

„עם סוכר או דבש?”

„בלי”

„גם לימון.”

„כן, מצוי”

„היפה, זהו”

„תודה אורסולה”

דרך תיאור טריביאלי זה, כרבים אחרים בספר מתכוון אלירז לשקף את: השלווה הזאת, שדבר אינו מתחייב להתרחש בה, הנפי יד המחליקים ברכות באויר. הימים הריקים הללו, בו אינך מעדיף אירוע אחד על פני אירוע אחר. על כל אלה מנצח כמובן המארח הגרמני הנדיב מולר שאפילו אביו הספיק למות עוד לפני המלחמה . . . (שם עמ' 111).

מול כל אלה מעמיד אלירז בצורה „טבעית” ביותר את האנטיזה המוחלטת ונראה שכאן טמון הישגו העיקרי והגדול משום שכאן רוקם אלירז את כל המאפיינים של חברה במצור, חברה במלחמה הנמצאת במצב של התכנלות מתמדת. מכאן גם אוירת המלחמות, מילואים, ובתוך זה ויכוחים נוקבים וסוערים על דמותו הרחננית של הישראלי. עקבות האימים של השואה בולטים לצערנו הרב רק כאן, המנוצחים האמיתיים רק כאן, הכל בסימן של פגימה, הכל שסוע וכאילו אינו ניתן לשיקום, מכל מקום השיקום עוד רחוק רחוק:

אם חוק הוא כי אב מנחיל את בנו ובן נוחל את אביו, הנה בארצי המלחמה משבשת את חוקי הטבע ואין משפחה שלא הוטל בה פגם . . . ספרתי על דודי שנסע לאמריקה לאחר שפורעט שפכו את עינו בשלושים ושש ועל דודי האחר שנשרף במכונתו בדרך אל הר שקוראים לו הר הצופים ועל שניים מבני דודי השלישי שנהרגו במצור ירושלים. שוב נענעו לי בראשם וחרו אל החזירה שהמלטותיה קלות . . . (שם עמ' 110).

אין צריך לומר ששום דיאלוג אמיתי לא נוצר בין הסופר ובין מארחיו הגרמניים והם מעמיקים את הניכור ומגבירים את הרגשת הבחילה המתבטאת בהקאות חוזרות ונישנות.

מול המארח הגרמני המבוגר, האינטלקטואל הכריזא, המדושן, הנהנתן שהמלחמה לא הותירה בו שום צלקות, עומד הסופר הגבור כשהוא פצוע ומצולק, הפציעה היא מאחת המלחמות האחרונות והצלקת שבה ומציקה לו לעתים רחוקות ונוטלת ממנו את שמחת חייו, שכן אינו מסוגל ליהנות מכל המזומן לרבות ארוחות גרמניות דשיות אותן הוא מקיא בבחילה. הגבור כמובן אינו רק פצוע פיזית, אלא בעיקר פציעה נפשית מורכבת ומסובכת שאחד הגורמים העיקריים לה מתמקד בבריחתה של אשתו הצעירה ואהובתו מימי עם מישהו אחר. על רקע זה עולה גם פרשת יחסיו עם כל מיני נשים אחרות אלא שמימי זועקת מכל שורה, מכל תיאור של הספר ומכל חדר בלבו של הסופר, על מימי עצמה אין תיאורים רבים אולם מכל המתואר מסתבר שמימי אף היא דמות מורכבת ביותר ומסובכת, בניגוד משוער ובלט לבריאותה הנפשית והגופנית של אורסולה הגרמניה

(סוף בעמוד 85)

תלמוד - מהדורת הרב עדין שטיינזלץ

מאת י. זמורה

א.

„יס־תלמוד“, צירוף, שכוונתו הפלגה מירבית על מנת להמחיש מה רתב, מה עמוק, מה מגוון הוא — התלמוד.

ואולם, מי שזכה ונכנס לתחום זה — בכל כוחות־רוחו בכל מאווי־נפשו, במלוא כובד־הראש, בהיקף כל כוונותיו, בכל כשרון־סקרנותו, מי שהתחיל ולא רפה עוד — יודע־כמו, כי הפלגה זו — „יס־תלמוד“ — אינה הפלגה, ושמא אפילו המעט מושג. גם אם נעזי פנים ונשנה מן המטבע המסורתי ונאמר — „אוקינוס התלמוד“, גם אז, ודאי לנו, לא מיצינו את גדלות היצירה היהודית, שאין דומה לה בין היצירות הרוחניות בהיסטוריה של כל הזמנים וכל הלשונות. אילו ידע המתחיל לתלמוד גמרא ידיעה־כמו מה קשים יעמדו לפניו, מה רבים המכשולים, מה מקיף — בזמן ובנושאים — בריבוי דעות וסברות; מה מורכב ומפולפל הפולמוס — ודאי שהיה נרתע מלהתחיל, כי מי בעל־רצון ובעל־יכולת, גופנית ורוחנית, לצלול בתהומות כאלה ולא יחשוש? איזה תחום של חיי־אנוש, חיי גוף וחיי נפש, חיי הגות וחיי רגש לא נשתקף בתלמוד?

איזה תחום מן הטבע — אקלים, תופעות, מזג אוויר, חקלאות, אילנות, פירות וכו' וכו' אין לו זכר בתלמוד?

איזה תחום של חיי אומה ואומות, חברה, כלל, פרט, משא־ומתן, סיכסוכים, שמחות, חגים, מעשי־חסד וצדק, מעשי רשעות וכו' — לא נזכרו ולא נידונו בתלמוד? אילו דעות של אמונה ושל אפיקורסות, של יאושים ושל תקוות, של מחלות ושל מיתות, של רצח ושל גול — לא נידונו ולא באו לידי ביטוי בתלמוד? אילו אהבות — אהבת הבריות, אהבת ה', אהבת ישראל, אהבת אבות ובנים, אהבות בינו לבינה וכו' — לא נחקרו ולא נשקלו בפלס הידיעה והחכמה, שאין אתה מוצא בתלמוד?

כל מצבים, — מצבי־רוח, מצבי נפש, מצבי שלום, מצבי מלחמה — הכל הכל תמצא בתלמוד.

אלו נתחבר מלון שמות, או מלון שמות־עצם, או מלון ענינים, או מלון דעות, — מלון חקלאי, מלון פילוסופי, — לא יספיקו כרכים לכך. מאות של חכמים, מלומים, בעלי מלאכה, יודעי חוק ובקיא־תורה — נחלקו בדיעותיהם, התפלמסו והתפלפלו על כל הנ"ל — וכולם יחד הברו ליצירה גאונית, מונוליטית, מונומנטלית זו, שהמה „התלמוד“.

מה מקיפות הידיעות בפלורה של א"י, בפאונה שלה לסוגיהן ולמיניהן, לתאריכי גידולן, לנבילתן, לפריחתן, לריחותיהן, לטעמיהן, למקומות גידוליהן — הכל משתקף בתלמוד, על הכל מדובר בכובד־ראש, בחכמה, באהבה. יש חילוקי־דעות, אך אין מריבות, יש כבוד ואין זלזול, יש התנגדות חריפה, אך אין ביטול הזולת.

בעיני כולם יש ערכים חשובים וגדולים: הקב"ה, האומה, הארץ; חשוב הכלל, ואותה חשיבות מייחסים גם לפרט, יש שהכלל חייב למען הפרט, ויש שהפרט חייב למען הכלל ושום ענין של מה־בכך, כביכול, אינו מוסח־מן־הדעת.

* * *

רבים מחכמי התלמוד היו לא רק חכמי הלשון העברית, אלא גם חכמי לשונות המזרח; ומה רבה הבקיאות בתרבות הגויים והבינה באורחיהם ורבעיהם, בנימוסיהם והליכותיהם; רובם ככולם אנשי־מעשה ואנשי־דעת, אנשים מנוסים בנסיונות, יורדים לסוף דעתם של דברים, שעליהם הם דנים זה עם זה והו לבין זה.

* * *

יצירה גדולה, ענקית, באיכות כבכמות, יצירה של רבים בבת אחת ולסירוגין.

(* תלמוד בבלי, מבואר מתורגם ומנוקד ע"י הרב עדין שטיינזלץ, הוצאת המכון הישראלי לפרסומים תלמודיים, ירושלים.)

יצירה שארכה תקופה ותקופות; ואעפ"כ — שום יחיד מן הרבים־רבים לא ניטשטש חלקו ולא הומעט דיוקנו. והכל אחד — מוזיאון של חיים ושל מוות, טבע ושל דומם, חכמה ודעה, מונולוגים ודיאלוגים, של סיפורים, אגדות והלכות — הכל־בכל־מכל־כל, זה — התלמוד.

התלמוד — הוא גם ספרות; גם פרוזה, גם שירה גם אידיילית. והוא גם בלדה, מדע, מחקר, חוק ומשפט; ועוד ועוד; ולא פירטנו אפילו חלק האלף ממה שיש לפרט. אילו נתאפשרה יצירת התלמוד בזמננו — כהייתו וכטעמו וכהיקפו — היה העולם נרעש, היה מרעיש את העולם; והיו מחקים, והיו פלאגיאטים — וכדומה וכדומה.

ב.

עכשיו, שהתלמוד חי וקיים, בשתי לשונות „נידחות“, אעפ"י שעמד כנגד הזמן והזמנים, ואעפ"י שהוא ידוע ומפורסם — אין הדבר מספיק, ואין הכל יודעים ומבינים, גם בתוכנו אנו — מה הגדלות, מה היחודיות, מה מוחלטת הגאונות הזאת. והנה קם מתוכנו בזמן הזה, איש אחד ויחיד, איני חושש לומר בפה מלא, בכל האחריות של מבקר מנוסה ובקי, איש הגיל המכובד, לכל הדעות, כי האיש — גאון, ושמו — הרב עדין שטיינזלץ, והוא עשה והוא עושה לתלמוד, מה שלא עשה איש לפניו. הוא ממחיש את גאונות היצירה, מבליט את היקפה, הוא מסביר אותה לדור הזה ולדורות הבאים. הוא מעמידנו על הכמות ועל האיכות, ונוטע בנו גאווה צודקת, מוצדקת ומוסברת, הייתי אומר: גאווה שכמוה כענווה, כצניעות.

הרב עדין שטיינזלץ צלל, כאמודאי, לתוך „ים־התלמוד“ („אוקינוס־התלמוד“), דולה אותו — ראו זה פלא! — בכוסות אלגביש ומגיש לנו — כוס כוס לעצמה; ואנו שותים בצמא, נהנים, מתענגים ואסירי־תודה.

הרב שטיינזלץ — מתרגם את הצריך תרגום, כדי שכולנו, כל הרוצה בכך, — ומי לא ירצה? — להבין כל דבר לאשורו; ואין הדבר פשוט ולא קל, אך הרב שטיינזלץ עושה זאת בידיעה, בחכמה, באמנות. ולא די גם בכך, כידוע הדבר, כי המתורגם ניתן לצערנו, לקריאה שונה; והרי הרב שטיינזלץ — מנקד הכל, ואין כל מקום ואפשרות לטעות, חלילה.

והרב שקל ומצא לנכון — כנכון היום — שפירוש רש"י — אורגני לתלמוד, והריהו מעניק לנו גם פירוש זה, מפוסק פיסוק מלא; פענוח ראשי־התיבות והלעזים, מלאכת מיוחדת־במינה וכאילו דרר־אגב, מעין „תבלין“ הכרחי. והרי הפרט זה כשלעצמו — פינומנלי; גם פירוש רש"י — יצירה גאונית, ומי חכם ויסיח דעתו הימנה? וכן הדבר גם לגבי ה„תוספות“, באר צלולה ועמוקה, ואשרי השוחה והנהנה.

ועיקר העיקרים — פירוש חדש, פירושו של הרב עדין שטיינזלץ עצמו, המבאר כל פרט, מסביר את כללי המשא־ומתן שבתלמוד; הכל מלווה תרשימים וטבלאות.

זאת ועוד: בראש כל פרק — וגם בסיומו — „מבואות וסיכומים“, „עיונים“ — בירור מושגי היסוד, וביאור „דרכי מחשבה“.

ועד מה חשוב, שגיתנו גם „גירסות“, שינויי נוסחאות, מקבילות וכו' — ואתה רואה כי בתלמוד עסקו רבים וחשובים, הוסיפו והסבירו; קומה על גבי קומה — בנין גבוה להפליא!

ומעשה גדול לעצמו, ממש יצירה לגופה הוא המדור: „אישים“ — „ביוגרפיות קצרות של האישים המוזכרים בתלמוד“; וראוי מדור זה — להיות מוצא לאור לחוד ומופץ ברבים, להגדיל ידיעה בתורה.

תלאה העט להוסיף ולפרט מעלותיה הטובות והחשובות של מהדורת הרב שטיינזלץ של התלמוד, אך אין להימנע מזה, שכן כל מעלה ומעלה חשובה לעצמה, יש להרימה על נס מיוחד, כדי לפרסם ולהוסיף לפרסם מהדורה זו, המסוגלת להחזיר עטרה ליושנה, לחבב על כל אחד מאתנו את לימוד התלמוד, שכן עכשיו הזדמנות נדירה להבין, להשיג מה גדולה היצירה, וכי לא יתכן לאיש עברי משכיל בלעדיה.

ובכן, — להלן אנו מוצאים במהדורה זו מדור „לשון“ — המסייע להבנת מקורותיהן של מלים משפות זרות, ומקנות לנו ידיעה נכונה בכך.

מדור „חיים“ מתאר חפצים שהשתמשו בהם בימי התלמוד, והארתם על פי מחקר, המדור „עיתורים“ — מפרסם ציורים, תרשימים ותצלומים — בשטחי

הארכיאולוגיה, הבוטניקה והזואולוגיה, כדי להאיר עינינו ולהסביר נושאים שמדובר בהם בתלמוד. ולבסוף — ניתנים לנו מפתחות של נושאים, של אישים, של מושגים, של עניני לשון, מלים זרות, לוח היסטוריה, לוח עתיקות, לוח בעלי חיים ועוד.

ובסך הכל: — במהדורת התלמוד של הרב עדין שטיינזלץ יש לראות מאורע ספרותי וספרותי-היסטורי ממדרגה ראשונה. אם נזכה — יהיה זה מעתה ספר הנמצא בכל בית יהודי לא פחות משנמצא התנ"ך. מהדורה זו עשויה לחולל תמורה גדולה בהבנת ערך התלמוד, תמורה במושגים ספרותיים, תמורה בהשגת ההיסטוריה הרוחנית של עמנו.

ועוד: מהדורה זו של התלמוד העשירה את פמליית אישי הרוח, החכמה והתורה של ישראל בזמן הזה, שכן הרב עדין שטיינזלץ מתגלה לנו במלואו-שעורו של איש האשכולות, בעל ידיעות רבות ומפליאות, בעל בקיאות פינאומגלית, בעל הבחנה מופלאה, בעל טעם דק-מך-הדק. ואין ערוך לכל הענינים הקשורים בכך, וגם מעבר להם.

מסע ארוך אל תוך הנפש / סוף מעמוד 82

הנאה המתמכרת לאהבה גופנית שלימה נועזת וסוערת עם הסופר. עובדה היותה נשואה אינה יוצר לדידה שום תסביכים, מעצורים או רגשי אשמה והכל פשוט וחלק. כאן מסתיימת לה גם פרשת גרמניה והסופר לוקח לעצמו "פסק זמן" בעיירה איטלקית ובאזרייה ים-תיכונית כדי לשוב לאותו חשבון-נפש שלמעשה לא יסתיים גם לכשיושלם המסע. יכול שיש לו לסופר לאן לשוב, היינו לישראל, אך אין לו אל מי לשוב, שכן אותה מימי היא בבחינת אבידה עולמית וכאן מן הראוי גם למצות את דין הביקורת בכל הכרוך במימי שעל דמותה מרמו הסופר בלבד, מראשית הספר ועד סופו, ובכך מעורר ציפיות מרובות וגדולות בקורא, המצפה שדמות זו תחשף ותצדיק את השפעתה העצומה על חייו של הסופר. דא עקא שאין ציפיות אלה מתממשות, ומימי נשארתי במישורי התיאור החיצוני והאינפורמטיבי בלבד, לכל היותר על הקורא להשתכנע ולהאמין לסופר שמימי היא דמות מורכבת ומסובכת לא פחות מן הדמות של הסופר עצמו. החמצה זו מצערת במיוחד ובוטלת במיוחד על רקע ההצלחה של הסופר לחשוף את עצמו בצורה אכזרית ונדירה ההופכת את הספר לאחד הדוקומנטים הפסיכולוגיים המעניינים ביותר בספרות העברית החדשה.

עם סיום הקריאה בספר, מסתבר שהמסע אינו אלא בריחה מן המציאות שפצעה מעכה ופוררה את זיהותו של הסופר והביאתהו אל סף משבר ואכזבה תהומיים. דא עקא שהרגשת האכזבה רק מתעצמת תוך כדי המסע המגביר את תסכולו ויאשו. אלירז עשה בספר זה שימוש בשני מוטיבים: מוטיב היציאה ומוטיב השיבה העומדים לה לספרות מאז הומירוס ועד עגנון בימינו. אדיסיאוס ואנשיו השבים לאתיקה אחרי נדודיהם מוצאים הויה שונה בתכלית משהשאריו והמסקנות ברורות. עגנון החוזר לעיירת מולדתו («אורח נטה ללון») מוצא אותה הרוסה ושונה והאלגיה המבצבצת מכל דף ודף מעידה על עוצמת האסון. דומה שהאלגיה אצל אלירז נוגעת ללב במיוחד דווקא משום שההויה אליה חזר אחרי המסע נשארת ללא שינוי, אותה הויה דחוסה ולוחצת היא למעשה חזרה סיופית כמעט אל אותו עולם ממנו נמלט. לא זו בלבד שהסופר לא נושע מן המסע אלא רק הגביר את מבוכת תעיתו.

עכשו איני יודע למוז את הנטע, לראות כמה רחבו וכמה תהומו, נעשה לי נס או חלום ונתארכה הדרך. השב ממנה והמטע בתוכו הוא לא יחדל לתעות בו . . .

הרגשת היאוש מסתיימת בקולות ענות דקים של פעמונים קטנים שיוסיפו לזמזם ולגקר את ראייתו של הסופר:

גם לאחר ימים רבים עוד תעלה באזני מנגינת הפעמונים הקטנים שהיו תלויים מעשה רקמה, מסביב לסוכך המרכבה הרפוד בקטיפה ארגונית מטולא בפסי כסף, והם מתענבלים בקצב צניפתו הקלה של הטוס המקומטש אל עבר תחנת הרכבת . . .

ד"ר ישראל גולדשטיין בהגיעו לגבורות

מאת יצחק איזנברג

כבר ב"דרשה" הראשונה שלו בפני בני-עדתו, זמן קצר בלבד לאחר מלחמת העולם הראשונה, עמד ד"ר ישראל גולדשטיין על בעיות הזיהות היהודית ורגשות ההזדהות של יהדות ארצות-הברית עם יהודי העולם כולו. הצורך לדאוג לנוער וכו'. הוא תבע באומץ-לב יהדות ממשית מלאה חיוניות, שיהיה בה כדי לענות על בעיות השעה ועל השינויים שחלו בתקופת המלחמה בחיים היהודיים בכל אתר ואתר. הוא הסביר לקהל שומעיו את משמעות הפסוק "כל ישראל עריבים זה לזה", והדגיש ש"האחריות המשותפת שלנו כיהודים חייבת לשמש אותו הקשר המאחד את כולנו".

לפי "מקצועו" היה ד"ר גולדשטיין משך כל השנים הללו רב בישראל ואילו את כל התפקידים הציוניים והציבוריים, שמילא או עשה שלא על מנת לקבל פרס. אכן כל שעה פנויה שלו הקדיש לעבודה ציונית ובה הוא הלך "מחיל אל חיל". הפעולה למען התנועה הציונית ומדינת ישראל היתה תוכן חייו, אך יחד עם זאת ידע גם להעריך כדבעי את צרכיה הלאומיים והתרבותיים של יהדות ארצות-הברית. הוא אף השקיע ממיטב מאמציו על מנת לקרב אנשים צעירים, כדי שיתגייסו אף הם לעבודה וימשיכו בדרך של הדור שקדם להם. במקרים רבים הוכתרו מאמציו אלה בהצלחה ולא מעטים הם העסקנים, שד"ר גולדשטיין נתן להם את הדחיפה הראשונה בכיוון זה ודירבנו אותם לפעולה.

תפקידים ציבוריים רבים

רבים ומגוונים הם התפקידים, ש-ישראל גולדשטיין מילא משך ששים שנות עבודתו הציונית בארצות-הברית ובמדינת ישראל, בתנועה הציונית ובמוסדות יהודיים אחרים. הוא שימש בשעתו כנשיא קה"ק ואחר כך כנשיא "קרן - היסוד - המגבית המאוחדת" באמריקה, כנשיא ההסתדרות הציונית של ארצות-הברית ("או. או. איי"), נשיא הקונגרס היהודי ה-אמריקני, נשיא הקונגרס היהודי העולמי לחצי-הכדור המערבי (ארצות צפון-ודרום-אמריקה), נשיא הקונפדרציה

בראשית הקיץ שעבר בסוף חודש מאי, נערך באולם תיאטרון ירושלים טקס הענקת עיטורי "יקיר ירושלים" ל-12 איש מחוגים שונים על "חלקם בבנינה ובחיודש תפארתה" של בני-רתנו הנצחית. בין המוכתרים בתואר זה נמצא גם העסקן הציוני ורבי-הפעלים, ד"ר ישראל גולדשטיין, שהגיע בימים אלה לגבורות. הוא עצמו נעדר מן הטקס מאחר שיצא לארצות-הברית כאורח האוניברסיטה של פנסילבניה בפילדלפיה, כדי להרצות שם על מאתים שנות עצמאותה של ארצות-הברית ולקבל את התואר דוקטור-כבוד של אוניברסיטה זו, בה קיבל את התואר האקדמי הראשון שלו לפני למעלה מששים שנה. עובדה זו לכשהיא לעצמה מסמלת באופן בולט את העובדה שד"ר גולדשטיין הוא אדם של "שתי ערים": פילדלפיה, בה ראה את אור העולם; וירושלים, זו העיר בה הוא חי מאז שנת 1960 ושאליה הוא קשור בלפני נים מאז ומתמיד.

ד"ר ישראל גולדשטיין נולד ב-18 ביוני 1896 כבן למשפחה יהודית מסורתית, שהיגרה לארצות-הברית מיטא בלהי בשלהי המאה הקודמת. לאחר שקיבל את התואר הראשון במכללה פילדלפיה הוא יצא לניו-יורק ושם סיים את חוק לימודיו בסמינריון התי-אולוגי ובאוניברסיטת "קולומביה". בהיותו בן 22 בסך-הכל נתמנה כ"ראב"י של הקהלה הקונסרבטיבית "בני-שורון", שהנה הקהלה ה"אשכנזית" הוותיקה ביותר בתחומי ניו-יורק רבתי (היא נוסדה בשנת 1825). משך ארבעים ושנים שנים רצופות הוא שימש כרבה וכמנהיגה הרוחני של קהילה ידועה זו, והודות למאמציו האישיים נעשתה משך השנים למרכז ציוני נכבד בתוך הכרך בן המיליונים. הן אין לשכוח, ש"בימים הרחוקים" הם" עמדו הן הקונסרבטיבים והן ריפורמים מנגד לכל פעולה ציונית ו"נותני הטון" בקהילתו של ד"ר גולדשטיין עצמו היו בחלקם הגדול יהודים חצי-מתבוללים (או כפי שכינו אותם אז "יאהודים"), שהרעיון ה"ציוני-הלאומי היה מהם והלאה.

על כן לארצות-הברית, אך כעבור תריסר שנים הגשים את שאיפתו ויחד עם רעייתו העסקנית הציונית, הגב' ברט, בא אלינו. הוא בנה את ביתו הקטן ברחוב פינסקר (אשר בשכונת טלביה לשעבר) בירושלים ולאחר ש־פרש לפני שנים אחדות מהעבודה הציוברית היומיומית מקדיש הוא את זמנו בעיקר למחקר ולכתיבה ויושב כל היום "על התורה ועל העבודה".

השד"ר הציוני-לאומי

פרשה בפני עצמה מהווה ד"ר ישראל גולדשטיין השד"ר והשליח הציוני-הלאומי הנאמן מזה עשרות בשנים. משך שנות חייו הרבה ד"ר גולדשטיין לנדוד ברחבי תבל בשליחויות מטעם המוסדות הציוניים, הקונגרס היהודי העולמי וגם באופן "פרטי" כלומר מבלי לקבל התחייבות ציבורית מוגדרת מראש. הוא ביקר כמעט בכל ארצות יבשת דרום-אמריקה וכן במספר ניכר של ארצות אפריקניות ואף עד יפאן וארצות אחרות של המזרח הרחוק הגיע במסעותיו. וכמובן, שאף לא פסח על רוסיה הסובייטית וארצות "הדומיננט" רטיה העממית" שבמזרח-אירופה.

בכל מקום הוא חיפש קהילות יהודיות ויהודים בודדים, זאת מתוך מגמה ברורה להדק ככל האפשר את הקשרים בין הישובים הרחוקים והנודחים לבין יהדות העולם ומוסדותיה המרכזיים. הרבה אור גילה ד"ר גולדשטיין ב־מסעות אלו ולא פעם שמעתי על כך מפיו במסיבות עתונאים ובשיחות אישיות, אך במקרים מסוימים הנחילו לו ביקורים אלה לא מעט מפח־נפש. זה היה בעת שראה במו עיניו ישובים הנאבקים קשות על קיומם הלאומי, שלמרות מאמציהם עוד מעט ולא יישאר מהם שריד ופליט בתוככי הסביבה הזרה והמתנכרת. משך כל השנים הללו, וכך עד היום הזה ד"ר גולדשטיין הנו אחד המקשרים הנאמנים ביותר בין מדינת ישראל והישובים היהודיים בעולם כולו.

ד"ר ישראל גולדשטיין הנו אחד ה"מוהיקנים" האחרונים של בוני ה־תנועה הציונית העולמית המשקיע את כל חייו — מאז ימי שחרותו ועד היום — במאבק למען האחדות ה־יהודית ובנין המולדת העברית. יבורך לנו בהגיעו לגבורות וכך עד מאה ו־עשרים. כה לחי!

העולמית של הציונים הכלליים, חבר ההנהלה הציונית ויושב־ראש קרן ה־יסוד, נשיא ברית עברית עולמית וכו'. הוא היה גם המייסד למעשה של "אוניברסיטת בראנדייס" בארצות־הברית בשנת 1946 וספק הוא הדבר, אם בלעדי מסירותו לענין היתה קמה אוניברסיטה זו ומפלטת לעצמה את הדרך בתוך מציאות האמריקנית.

זוכר אני את אותו קונגרס ציוני, בשלהי שנות החמישים, עת שנתגלו קשיים רציניים ביותר בבחירת יושב־ראש חדש להנהלה הציונית. ממש עד הרגע האחרון לא ידעו למי יימסר תפקיד נכבד זה, וכמובן שב"קולואריס" היו בנידון שמועות משמועות שונות. עיני כולם היו אז מופנות לד"ר גולדשטיין וזאת מתוך הכרה, שהוא הנו האיש היחיד שלמועמדותו יסכימו כל הצדדים. ואכן נשיא ההסתדרות ה־ציונית דאג, ד"ר נחום גולדמן, בא דברים בנידון עם ד"ר ישראל גולדשטיין.

להפתעת רבים דחה ד"ר גולדשטיין את ההצעה והעלה שמות של אישים אחרים כמועמדים לכהונה זו. הוא עצמו קיבל או לידי את תיק "קרן־היסוד" כמנהלה ועד פרישתו ממנה לפני חמש שנים החזיק בו ומילא את המוטל עליו בהתלהבות נעורים. במלוא האחריות וידיעת הענין קובע אני, שלמנהל מעט שנות פעולתו של ד"ר גולדשטיין כראש "קרן־היסוד" היו ה־פוריות ביותר בדרכו של מוסד זה. הוא עבד ללא ליאות יומם ולילה וידע גם להעביד אחרים "בפרך". פרטים מאלפים על עבודתו זו נודמנו לי לשמוע לא פעם מפני ידידי מנהל מחלקת ההסברה של "קרן־היסוד", הסופר יהודה ליט ז"ל והמנהל הכללי של ה־מוסד, מר משה אוטוסקין יבדל לחיים, שעברו או במחיצתו של ד"ר ישראל גולדשטיין.

יש לציין, כי עוד בשנת 1948, כלומר בשנה הראשונה להקמת המדינה, היה אדיר רצונו של ד"ר גולדשטיין לעלות לישראל ואכן הוא עשה או בתוכנו כנזכר ההסתדרות הציונית משך שנה תמימה. קהילת "בני־שורון" לא רצתה אז לוותר על שירותו, ובנוסף לכך יותר מדי שקוע היה בכל רמ"ח אבריו בחיי הציבור של יהדות אמריקה כדי שיוכל לצאת מהם במהרה. הוא חזר

גלויות-אור מִיִּשְׂרָאֵל*

מאת י. ד. אברמסקי

רגלסון בן שמונים**

אנכי לאברהם, אנכי לרגלסון אשירה.
הוא בן שמונים, ומהן ששים שנה, בערך, הוא סופר עברי. ואין רגלסון נמדד לפי שפעו ויבולו. הן כה יאמר בסיום לפואמה „עקדת שלמיהו“: לא בגודל — גדולה. כלומר: לא לפי רוב כמות — הגדולה, בשיר אינו עשיר-צורות, אבל הוא בעל-צורה: שיריו לפי צורתם פשוטים. אף לא סונט אחד, למשל. מכל צורות השיר לא הכניס לתיבתו אלא את הצורה הפשוטה ביותר, אבל יש לו צורה משלו, חיתוך-שפתיים שלו, יש קול ומראה משלו, הרגשיות שלו. הוא כתב שירות יותר משירים. השירות, הפואמות, הן יסוד ושרש הספר „חקוקות אותיותך“, והן רובו של הספר. הוא משלושה-ארבעה הפואמאים הדגולים והסגולים של העברית.

והוא גם מאמנייהמסה. מלוא הטלית עלים כינס רגלסון, והן „מסות ושיחות“. יש גם עלה נובל. כי רגלסון גם איש-פולמוס ואיש-ריב. איש-מצוק היה רגלסון מעודו. ועל כן גם היה לפרקים איש צר ואויב לרבים. ואולם, עלהו לא יבול. כי עלהו אוצר בו אגלי-טל וגונו בחובו קרני-שמש, הומור והן ושאר-רוח ומשובה, יש במסותיו כובד-ראש וחכמת-לב, כי הוא גם „מוראליסט“, איש-מוסר, אבל גם שבט-מוסר שבידיו הוא שבט-סופר, שכתבתו — זיקוקין דינור, ונוגה לה וברק לה. הוא תירגם שירה לעברית, וגם בתירגומיו הוא ממצווי-חסדה של העברית, מבנייהתשוקה הגדולים, שנשיקתה-העברית טבועה בהם, אות על מצחם.

אני טרם אכלה אומר משהו בפואמה „חקוקות אותיותך“. לא אנמור עד אם דיברתי בהוריההר של הפואמה העברית בומננו ובדורנו. בן דלת-עם הוא רגלסון, ודלת-ראשו — זהב מסונן. יבוא יום ובכל בתי-הספר, למקטנם ועד גדולם, ילמדו את הפואמה הזאת. עוד אין השעה כשרה לזאת. אין הכלים המתאימים, וכשהיה מתקנים, ילמדו וילמדו את הפואמה הזאת, אצילת הניב העברי: חקוקות אותיותך, פואמתי, בספר-החיים של העברית. עוד ילמדוך ותלמדי, עוד יקראוך ונקראת, הנפלאה בפואמות העבריות של דורות האחרונים: כתר-מלכות לראש המלכה העברית. ועוד יציץ נזר זה שכולו זוהר וכולו נוצץ.

אלישבע

מן התוכנית ששודרה בשידורי-ישראל שוב צפה ועלתה העובדה: אלישבע חיתה ומתה ברעב, כן, בפשיטות. היא אלישבע המשוררת הרוסיה אשר אמרה: עמך עמי ושפתך שפתי (ולא אמרה: אלהיך אלהי, כי לא נתגיירה כדת לכל דבר-דת; את דתה לא המירה!) עשרה קבין יסורים ירדו לעולם. תשעה מהם נטלה אלישבע, וגם את הקב האחד נטלה, לא קב-חרובין: אפילו קב-חרובים לא היה לה. אבל קוב קבוה בני-בליעל: כתובים-של-פלטין כתבו בה. פליסתרזה בפליסתור של לב רע ועין צרה. שופמן הנערץ עליה (שלוש נובילות משלו תירגמה לרוסית בקובץ „ספרות“ שהוציא לאור ל. יפה) כתב: „אל נא תירא, בן אדם, בצאתך: באשר תיפול להקימך יחושו . . . השניים“. ואילו היא, אלישבע, אפילו שניים בעיר תל-אביב ואחד בארץ-ישראל לא חשו להקימה ולקיימה קיום אנושי. היא הלכה אחרינו ובהא אלינו ובתוכנו ושא ואלא נמצא לה „בוועז“, ולא היה מי שיצוה את הנערים לבלתי נגעה: גם הכלם הכלימה ושול לא שלו לה. שלו כל בוגדי-בגד וכל מועלי-מעל. אלישבע לא ישבה בשלוה, לחם לא אכלה, אף לא לחם-עוני. לחם צר, לחם מידי צר ואויב, ניתן יותר משינתן לה. כוס-הקידושין שהוגשה לה לאלישבע היתה כוס-לענה. המר שדי לה, כולנו המרנו לה.
ובדבר אנדה עמיר-פינקרפלד בתכנית-הרדיו שיוחדה לאלישבע (ביזמת ישראל הר, משורר ועורך, שעתה זה הוציא לאור ע"י „תרמיל“ מיבחר סיפורי

(*) ראה בצרון, תשרי-חשון, תשל"ז.
(**) קצרות ששודרו בשידורי-ישראל במדור לספרות.

אלישבע), בספרה את כל יסוריה של אלישבע, בכו רבים, וגם אני אל אלישבע בכיתי. אני נשקתי אותה. משה בן-אליעזר הביאני אליה, והיא יושבת או על קורה בכפר, שם נערכה ועידת-סופרים. בכיתי עם הבוכים, על כל ההשפלות אשר השפילהו על שפלותי שלי: מאום לא עשיתי להחיות ברעב נפשה ולשובב נפשה. (אנדה פינקרפלד-עמיר ביקשה להסביר זאת במצוקה הכללית, בימי-המשבר של אז).

בשנת 1919 יצאו במוסקבה שני ספרי-שירה של אלישבע, שירתה הרוסית, שם האחד "רגעים" ושם האחר "שירים נעלמים", בית-ההוצאה של האחד הוא "הצדה" (אותה שעה עסקה בתירגום "הצדה" של גנסיין לרוסית) ובית-ההוצאה של האחר נקרא "קרן אור".

ובשבתה בישראל הוטלה הצדה בלי כל קרן אור. ובקראו האמנית הדגולה רמה סמסונוב משירה ברדיו (אחרי אנדה עמיר) — בקעה ועלתה לא קרן-אור אחת בלבד מתמונתה הקודרת של אלישבע.

בעצרות-שו"ך

במלאת שנתיים לפטירתו של שו"ך נערכו שתי עצרות-זיכרון, האחת במישכן-נשיאי-ישראל, האחרת בחוג מצומצם. בשתי העצרות סופר ודובר בשו"ך מכל הבחינות, כפי שהיה.

לא כאחד האדם היה שו"ך, ואנו צפינו לראותו עולה בסופה השמימה, כעמוד אש. ואולם, הוא מת כאחד-האדם: על ערש-דו"י, זקן ותשוש. הוא היה חלק מן ההווי ומן ההווייה של ארץ ישראל, חלק מן הפולקלור. איש רחבי-ידיים היה, ובדברו נעו ידיו, עלה וירוד. מה נהדר היה מראה כהן הדיבור בדברו! לפני שנים רבות אמרתי לו: ומה עתה, כשאתה שוחה בזרם, מה נהדרת ומה נעמת, על אחת כמה וכמה לו אתה שוחה נגד הזרם, ובפרשך כפיך לא לכיוון הזרם — מי ידמה לך! בהרימך ידיך — וגבר הלהט הגדול, ממש "אזור ישראל בגבורה"!

אבל הוא לא "מנגד" ראה את הארץ, לא היה בו משום "נגד" ולא מכוח "נגד" עלה והתעלה. כל תנועה משלו לא חרגה מן "התנועה". אף הוא קיבל דין "התנועה".

הוא היה איש רחבי-ידיים, והכל בידיו: יהדות פרושית וביקורת-המיקרא, משיח-שקר והגרא"א, התניא וברוכוב.

ומן הפיקחים שבדור. הוא ידע לשאת את פניו, את הפנים ששיוה לעצמו, כל ימיו נשא את פניו, ולא נכשל. לא ראה אותו איש פושט את צורתו שעטה עליו. הוא עלה לבמה ובתפקידו החזיק יפה, בחן ובכבוד.

איש חי, נשמה ממללה, הוא היה חפץ חיים ובחר בחיים. הוא אמר "הן לחיים. הוא היה מספיד בחיות, בחפץ-לב. דמעתו היתה נלהבת. מעשה היה: הוא נאם בעצרת-עם, ולפניו היתה ערוכה שורה של צנצנות ובקבוקים, כל רגע גמע מים וחזר להצית אש וידיו מתנפנות. כתום גאומו ניגש אליו יהודי, לחץ ידו וכה אמר לו: ראיתי וגם שמעתי בימי חיי את כל הנאמים והמטיפים, ואולם כמך לא ראיתי. לבש שו"ך ענווה ושאל: מה ראית בי? תחילה סירב היהודי: אין הפה יכול לאמור זאת, אבל סוף שאמר לשו"ך בזרנון: לא ראיתי טחנת-רוח ההולכת על מים רבים . . .

המים הרבים הגיעו טחנת-כות, את החשמל שהיה בו בשו"ך, שידע לחשמל את שומעיו.

וזכרנוהו בחיבה ובגעועים.

נתן ביסטריצקי (אגמון)

כשהיה ר' לוי יצחק הקדוש מגיע למעשה באותו כהן ששמונים שנה שימש בכהונה וסוף נעשה צדוקי, להט ואמר: ריבוננו של עולם! הבט משמים וראה: כמה נפלא אדם זה: שמונים שנה סבל ונשא משא זה!

מלאו שמונים שנה לנתן ביסטריצקי (אגמון). שמונים שנה הוא סובל עליו את עצמו, ולא לאונסו, אלא באהבה וברצון, בחום ובששון!

הוא, נתן, חכם. ואולם הוא לא הסתפק בכך. אלא ביקש יותר מזה: להיות "נתן החכם" כנגד אותו "נתן החכם" שהוא אידאה של יהדות מופשטה, אשר

אין לה גוף, יהדות-רוח השוללת את הארציות וממיתה את „החומר“. ביסטריצקי מעודו ציוני של ציונות יצרית, ציונות ארצית. ואולם חכמתו נפלאה ממנו: הוא שר-המוג, לא יחסר לו המזג המהול, אשר אליו אשתאה תמיד:

אש עצורה בעצמותיו, ולא כיבתה האש את הפיקחות. לבו עולפה, ועומד. „נופל“, וגלוי-עיניים לתור אחר כל דבר ולראות הכל, ובהיעצם העיניים מרוב דביקות — העיניים העצומות שפויות בכל וחודרות. עם רוחו ישוחח ואל תוכו יביט — וכל כך „חוקי“ יש בו, עד כי דומה: כולו פורץ חוצה, בלי שייר. זה ששים שנה סיגל לו את „נוסח ביסטריצקי“, ואז כן עתה: בן שמונים כבן עשרים ושמונה לאותו „נוסח“: הוא פרץ בלהט לתוך המעגל (עד היום עוד לא ספו יודע-נות ריקודי ביסטריצקי וזימרתו). הוא עבד בלי מנוחה, אבל מיד בא אל המנוחה. מאנשי-המסד, ונתמסד, ויהי בונה בית, בית וגם „אהלים“ (ככתוב: „ויבא באהל . . . ויצא מאהל ויבא באהל“). על „האהלים“ כתב „ימים וילות“. והיתה הבלורית מתנפפת והגוף להט ורקד עד כלות-הנפש ועד התעלפות. וחזר חלילה. ועודו נאמן גם עתה לחזון „ראשית הימים“ של המהפכה הרוסית וסטאלין.

והוא, נתן, חכם: הוא ניצל מפגיעת „להט החרב המתהפכת“ של סטאלין, אף לא נפגע ממתנגדי-סטאלין-ראויביו. ועתה הגיע, שלם, בגיל ובחזרה לגיל השמונים. והוא בנה בית בישראל, והבית „יש בו ספרים הרבה ו„כתבים“, והספרים „לכתבים“ — כמים לים מכסים . . .

וכבר לפני שמונים שנה יצאה בת-קול והכריזה:
יכול היה ביסטריצקי להיות שלי, הספרות העברית. נענתה בת-קול אחרת ואמרה: יכול היה להיות שלי, התיאטרון העברי. נכנסה בת-קול שלישית לתוך דיברי חברותיה ואמרה: יכול היה להיות שלי, המנהיגות המפלגתית, איש אשר על „העדה“, על „העדה“ שעליה כתב „ימים וילות“.
נכון: יכול היה להיות.

* * *

ובו בעיני: סטאלין, הרבה נשמות בישראל שחק הדק היטב וטימא אותו שחיק טמיא. רבים חללים הפיל אותו מאורר-העמים בחייו ובמותו. כמה אגדות, מ„אגדות ישראל“, נופצו בגללו. רבים בישראל מועמדים היו להעשות „אגדה“ בעודם בחיים. ואולם נכנסו למעגל-הטומאה של סטאלין, ולא יצאו עוד. משה סנה, רבים רבים אהבוהו. הוא היה מוחזק חכם ומופלג, וכמעט כמעט הגיע למלכות. ביסטריצקי הוא רק „מסכה“, אולם סנה הוא „פנים“, דמות, מ„פני“ הציונות. נכנסה בו רוח-שטות, ובשטות זו עמד כל שנותיו היפות: נתקשר בסטאליניזם. כל שנותיו הבשלות היה סרוק מיצירה ומנוגב ממחשבה: כמה דיות שפך וכמה קולמוסין שבר כדי „להוכיח“: אין עם ישראל כלל. היהודים אינם אומה וכו'.

ביסטריצקי הוא „מסכה“, סנה — „פנים“, אבל נתן ילין-מור הוא „מסכת“: מסכת-מלחמות-ישראל, מסכת-נפתולי-אדם, עליית-רוחו והסתלקות-הרוח. עליה אידאליסטית וירידה אידאית. נתפס נתן ילין לסטאליניזם והחליט שקיעה על עצמו. כל ימיו נלחם בבריטים, הרוסים סיעו להכרזה על מדינה יהודית. אותה שעה היה עליו גאותו, נתבהל ונתבלבל והתחיל רץ „שמאלה“, ונשאר בחוץ: ה„שמאל“ בישראל כל עצמו אינו אלא רשימה ארוכה של עומדי-בתור להכנס ל„כנסת“, זה הים הגדול, המלא „פלגים“, הזורמים אליו ואינם מגיעים, כי זה הים אינו רחב-ידיים והוא מלא מלא . . .

הוא חייל גדול, נתן ילין. את מלחמת-ישראל לחם בכישרון ובכבוד. לא אסקל את אירונו. איני דן אותו על שם סופו: סופו שלא קם בו רוח להודות ולהתוודות ולשוב בתשובה שלימה ולהתנער ממורד-הלב. איני דן אותו אלא על שום תחילתו וראשיתו: ראשיתו איש כבוד, איש מלחמות-ודעות, דעות אחרות. במלחמות ההן עמד בכבוד. דוקא בצאתו ממערכות-המלחמה כרע, נפל, ובאשר נפל שם הוא . . .

הדים ובני הדים

„ישראל אקספרס“

מאליו ולא ענין של אידיאל ואינה קשורה בערכי תרבותנו דוקא.

„ישראל אקספרס“ — בשמו, בתכנו ובמגמתו — מתכוון לקורא הבינוני, שירד ממדינת ישראל בשנים האחרונות, ולפני כן, ושםספרו מגיע לרבבות. אף „תעודתו“ של העתון מכוונת ב־ עיקר להגיש לקורא יום־יום חדשות ממדינת ישראל ומן „העולם הגדול“. כך גם הוגדרה מטרת העתון במאמר הראשי בגליון הראשון:

„ישראל אקספרס“ נועד לשרת אוֹכֵּי לוסיה גדולה של קוראי עברית, בהם ישראלים יהודים או אמריקאים, אשר אינם קוראים בבהירות את השפה ה־ אנגלית, או שהינוכם וזיקתם לשפת עמם, מעודדת אותם לשפר את השפה העברית“ . . .

אמנם, באותם דברי המערכת (ש־ שיפור לשונם וסגנונם לא היה מזיק להם: „מה כמו עתון יומי, המביא חדשות שהקורא חפץ בהן, כדי לתרום לכך“ . . .) מכירים המוציאים לאור גם בתפקיד הציבורי־התרבותי של ה־ עתון ב־מקום בו העברית משוועת ל־ תמריץ כדי לכבוש את מקומה בקרב העם היהודי — וכן גם הודגשה ב־ צורה ברורה יותר „היעד“ הרעיוני ב־ פיסקת־הסיום במאמר ה־פרוגרמטי: „גרצה יותר מכל — ובזאת דרוש לנו הסיוע שלך, הקורא — להיות ה־ עתון שלך, המוקד שסביבו יתגבש חוג גדל והולך של דוברי עברית, בעלי רוח ציונית, אהבת ישראל ואהבת ה־ אדם.

„בשפה שהעניקה לעולם את ה־ תנ״ך — אפשר לקוות להשיג זאת“. כיצד תרגם רצונה „ישראל אק־ ספרס“ למעשה רעיוני זה? לפי שעה אין כמעט הד ותגובה בעתון למתרחש ביהדות אמריקה. בגליונות העתון ש־ הופיעו עד כה לא בא אף דיון רציני אחד על בעיות החברה, התרבות וה־ רוח של היהדות הזאת, מלבד ידיעות מקוטעות המתייחסות בעיקר לפעולות בקשר למדינת ישראל. בגליונות של יום שישי אין זכר לדברי ספרות ול־ פעולות תרבות, לידיעות מעולם הרוח, המדע, מחשבה ועיון, עתוני הארץ קובעים בגליונות יום שישי מדור ל־ ספרות, תרבות ואמנות, אמנם מדור

לפני כשישה שבועות, ב־”ח כסלו, ש. ז. (12 / 10 / 77), הופיע הגליון ה־ ראשון של היומון העברי „ישראל אקספרס“.

עתון עברי יומי היה חלומם של מחנה העברים באמריקה מאז נפסק ה־ נסיון הרציני החשוב להוציא בשנת 1921 את „הדאר“ יום יום. „הדאר“ היומי הופיע בזמן פריחת העתונות ה־ אידית, שהיו לה אז מאות אלפים קוראים והשפעתה היתה גדולה ורבה. היו בין העתונים האלה שקבעו מדור עברי. אף־על־פי־כן היו סיכויים גם לקיומו של עתון עברי יומי אילו הצליחו יוזמיו „בימים הטובים ההם“ לגייס את האמצעים הכספיים כדי ל־ הבטיח את התמד הופעתו. האמצעים הדלים שהיו ברשות עסקני העתון הספיקו ל־”הדאר“ לשמונה ירחי קיום כיומון והוא הפך לשבועון „לפי שעה“ ולאחר מכן — באורח קבע.

מאז — מי ימנה כל התמורות ב־ חיינו? מעטים מבין הקוראים והסופ־ רים של ראשית שנות העשרים נותרו בחיים. ממילא חלו שינויים גם במערכת העברית כאן.

ל־”ישראל אקספרס“ אין כל יחס ו־ זיקה ל־רעיון ולמסורת העברית ב־ אמריקה. קהל הקוראים שאליהם פונה היומון העברי החדש שונה הוא ברקע ובמיטען התרבותי שלהם, בהלך־רוחם ובהשקפותיהם מן הקוראים העברים שלפני יובל שנים, ששידידי אתנו ב־ חיים. רובם של הקוראים האלה התחנכו בישיבות באירופה וניזונו מספרות ה־ תחייה, הושפעו מרוחה, ערכיה ושאי־ פותיה. מהם שהגיחו את היסודות ל־ חינוך העברי השלם באמריקה והיו מפעילי תרבותנו כאן, ועדיין רוחם שולט, או „מרחף“, בכמה ממוסדות היהודים בארצות־הברית.

אפשר לומר, שהמחנך הוא שהיווה את הדמות המובהקת של העברים ב־ אמריקה, שרובם יוצאי ארצות מוצר אירופה. „ישראל אקספרס“ הוא פרי השינוי הגדול במערכת העברית כאן. היומון הזה אינו פונה ל־חובבי שפת עברי, ל־נאמני העברית — שהלשון המתחדשת היוותה ערך עיקרי בעולמם הלאומי־הציוני — אלא לקוראים שה־ עברית שלהם היא דבר טבעי ומוכן

להגשים היעדים שהוא מציב לעצמו? עול כבוד נטלו עליהם יוומי העתון הזה (העורך: אברהם פז; המנהל: יעקב נחמן). אין בכונת הערותי ללמד חובה על העתון, אלא לברר מה מקומו במציאות היהודית כאן. איך יכול "ישראל אקספרס" להצדיק את קיומו? — בהגברת התודעה היהודית של רבבות "היורדים" באמריקה, בטיפוח זיקתם למדינת ישראל, בתגובה ערה לבעיות בית ישראל כאן והוקעת ה"פרצים בו, ביהודי בחינוך היהודי — ובשקידה על תקנתם.

יש לציין, שבגליונות האחרונים נת" פרסם בעתון מאמר מאלף ונוקב ב"שאלת הירידה מאת גד נחשון: ישראל בארה"ב" («מעגל הקסמים של ה"יורדים"»). מאמר ב" (גליון כ"ט טבת, תשל"ז), פותח בדברים על הישר"אלים הרבים «המנסים לטשטש את מוצאם... מסרבים להזדהות כ"ישר"אליים, מסרבים לשוחח בעברית", והוא דן ב"שאלת השאלות של כל יורד, שאלת החינוך של הילדים, שאלת יחסי הורים ישראלים וילדים אמרי"קניים". והמספרים מזועזעים: בניו-יורק בלבד מספר הצברים וממוצא צברי — 22,411; בקליפורניה — 10,230 — והרשימה ארוכה ומקיפה כל מדינות ארה"ב והמספרים משנת 1970! (מספרים מעודכנים יותר באו בעתון הסטודנטים היהודים בבוסטון «ג'נסיס 2» ו"בניו-יורק טיימס מא"גאזין" 1/16/77). מאמרים אלה ו"כיוצא בהם ראויים לדין מיוחד. ח. ל.

צר ומצומצם על-פירוב, בכל זאת יכול הקורא המעונין בדבר להתחקות בו אחרי המתרחש בעולם הספר. נראה הדבר, כי "ישראל אקספרס" מתעלם מן העברים הוותיקים כאן, גם מן הישראלים שירדו מכבר והספיקו להשתלב בחיים היהודיים ואף במוסדות עבריים כאן. והרי מצב העברית פה בבתי-הספר היהודיים היסודיים, ה"תיכונים והעליונים "משווע לתמריץ"; העברית נלחמת על קיומה, או שכבר אין לה כח להחזיק מעמד. הזלזול ב"עברית במוסדות החינוך דורש מאמצים גדולים לעצור בתהליך דירדרה. מובן מאליו, שיש לעמוד על התנאים והגורמים לדלדולה ועתון עברי יומי חייב קודם-כ"ל להיענות לבעיות שהן חיוניות ביותר לגורלה הרוחני של התפוצה ב"אמריקה, שטובתה ושלומה של מדינת ישראל תלויים בה.

לפי שעה אין רושמו של העתון ניכר בציבוריות היהודית באמריקה. אין בו, כאמור, הד לבעיות החברה והתרבות ואיננו משקף את ההווייה היהודית בארה"ב. העתון מקדיש דפים שלמים לספורט ול"הורוסקופ". יתכן שרוב ה"קוראים של "ישראל אקספרס" מוצאים ענין בהם, אך כלום צריך העתון ל"הגיש במידה גדולה "כל שנחוץ ואפשר לך לשקול ולהבין דברים כפי שהבנתך שלך ונטייתך שלך יקבעו" (מלשון מאמר המערכת) — או להרחיב דעתו ולהעמיק הבנתו — אמנם לפי המיג"בלות של עתון, שצריך לדאוג להפצה מירבית ולביסוסו החמרי כדי שיוכל

על חובתם של יהודי אמריקה

(מכתב אל המערכת)

על ממשלת ישראל לווייתורים, להחזרת שטחים, למו"מ על שלום בג'ניבה, ו"אולי גם על הצטרפות אש"ף לג'ניבה, אבל לחץ זה לא יהיה כל כך בולט ומאיים כזה של מימשל פורד וקיסנינג'ר. החובה עלינו, על יהודי אמריקה (ז"א הציונים הפעילים), לעמוד על המשמר כדי להגן על ישראל ובטחונה, כדי לא לתת למימשל החדש ולקונגרס החדש להסתבך במו"מ של שלום לפי פירושו של סאדאת ואסאד. עלינו ל"הזכיר, בבוא השעה המכריעה, לקארטר את הבטחותיו והצהרותיו שמלפני ה"בחירות ואת הפלטפורמה הדימוקרטית. אריה פאנונו, נשיא ההס" הציונית בדיטרויט לשעבר

בנוגע להצטרפות אמריקה «להצהרת הג'ניו של מועצת הבטחון המוקיעה את מדיניות ישראל כ"מכשול לשלום" עליה נכתב בטור מ"חודש לחודש" בבצרון, כך ס"ה. הנני מצרף תשובה חשובה ממשרד החוץ האמריקאי על הגבתי ומחאתי לנשיא פורד על ענין זה. ציינתי את הסעיפים החשובים מדיניות אמריקה ביחס לישראל, אשר — לפי דעתי — לא יבוא בהם שינוי במימשל החדש של קארטר. הסעיפים המבארים מדוע אמריקה השתתפה ב"הצהרה מדיגשים את הצד השני של המטבע — היחס של המדיניות ה"אמריקאית בענין השטחים; גם זה לא ישתנה. מימשל קארטר ימשיך בלחץ

פרופ' שניאור זלמן צייטלין ז"ל

של הנצרות. לפני כן הירבה לכתוב על ריב הפרושים והצדוקים והוכיח שהראשונים היו המפרשים והממשיכים הנאמנים של מסורת ושלשלת היהדות. מחקרים אחרים משלו מוקדשים לחתימתם של כתבי הקודש, לבידור המושג „עם הארץ“, והספר „מי צלב את ישו?“, שבו הוא מוכיח כי אבות ה' כנסייה הראשונים לא האשימו מעולם את היהודים בצילוב ישו. בספרו על הרמב"ם הוא מוכיח כי הרמב"ם היה יהודי לאומי וכתב את הספר משנה תורה כחוקת המדינה, בקוּתו לשיבת היהודים לא"י. הוא נלחם גם בפרופ' טויבני וגילה את בערותו של האחרון במאמרו „זכויות היהודים בא"י“.

פרופ' ש. ז. צייטלין השתתף בקביעות ב„בצרון“ ופירסם בו מספר מאמרים חשובים, ובתוכם מחקרו הגדול „מיהו יהודי? (כרך ס"ג חוברות א"ב, ד"ו). על מצדה הסיקריקין ועוד. פרופ' ש. ז. צייטלין היה איש רעים להתרועע והסביר פנים לכל דורשיו על אף קפדנותו ועתים עוקצנותו בשיחיו־שיגו המדעי. הוא היה ער לבעיות ההווה, ובפרט למתרחש במדינת ישראל ומסביבה. קנאתו לדת ישראל ולעם ישראל ועתידו — היתה קור־מנחה בחייו. שלום לעפרו!

בז' טבת, ש. ז. הלך לבית עולמו פרופ' שניאור זלמן צייטלין בגיל של 84. יליד עירה קטנה, טשאשאניקי, בפלך ויטבסק למשפחה אשר ל"בית השר ר' יהושע צייטלין", קיבל חינוך מסורתי ועוד בצעירותו בא ב"דברים בענייני הלכה עם העילוי ה' רוגאצובי, ר' יוסף רוזין, ועם הגאון ר' מאיר שמחה מדווינסק. בשנת 1907 התחיל את לימודיו במכון לחקר מדעי המזרחי מיסודו של הבארוך דוד גינצבורג בסט. פטרסבורג, והיה אז חברו של זלמן רובאשוב (שור), אף הוא ממשפחת חסידי ליובאוויץ. עבודת ה' גמר שלו במכון היה על מגילת תענית. ש. ז. צ. המשיך בלימודיו בפאריז.

בביה"מ לרבנים. בין מוריו היו ישראל לוי ותיאודור ושלמה ריינאך. מאמרו הראשון בצרפתית פירסם ב־1917 בירחון Revue des Etudes Juives על „גזירות י"ח דבר“ (המאמר הופיע בתרגום עברי ב„בצרון“, אייר־סיון, תשכ"ד, בחוברת שניאור זלמן צייטלין ליובל החמישים לעבודתו בשדה חכמת ישראל). בשנת 1915 בא לאמריקה. בין מוריו היה פרופ' צבי מאלטר, אשר קירב את צייטלין, לאחר שנתייב הוכתר מטעם המוסד בתואר דוקטור ל־פילוסופיה על עבודת הגמר שעסק בה בפאריז ואשר הרחיבה בשם „מגילת תענית כמקור לכרונולוגיה יהודית“, חיבור ששימש יסוד למחקריו „על הלוח היהודי העתיק“, בשנת 1918-1925 עסק בהוראת תולדות ישראל ב־ישיבת ר' יצחק אלחנן. מאז עד יום מותו שימש פרופסור לספרות רבנית במכללת דרופסי. החל מחודש יולי 1940 היה צ. לעורכו של הרבעון Jewish Quarterly Review.

שדה חקירתו של פרופ' צייטלין היה בעיקר תקופת בית שני. הוא הוציא שני כרכים של ספרו „עלייתה וירידתה של ממלכת יהודית בזמן הבית השני“ (בעברית: „קורות בית שני“, הוצאת מ. גיומן, כרך א', תשכ"ח, כרך ב', תשל"ל). לפני מותו עסק בחיבור הכרך השלישי. מלבד הספר, פירסם חיבורים למאות (ביבליוגרפיה מוערת של כל חיבוריו הופיעה בשנת 1971 בעריכתו של ד"ר שמחה ב. הויג בצירוף הקדמה מאת זלמן שור). צ. היה חוקר פולמוסן. הוא כתב הרבה מאמרים שבהם ביקש להוכיח, שמגילות ים המלח הן מתקופה מאוחרת מזו שקבעו חוקרי המגילות בא"י ובראשם פרופ' יגאל ידין, על כל פנים לא נכתבו בתקופת הופעתה

for your information

FREEDOM OF CHOICE.

Some organizations which provide death benefits for their members appoint an "official" funeral director. It should be understood, however, that the family is *not* obliged to use this so-called "official" director in order to receive the organization's death benefits. Under New York State law, the family may make arrangements with any funeral director of its choice. The law is quite specific: freedom of choice is always the family's prerogative.

Riverside guarantees that families will receive any and all legitimate Society benefits.

RIVERSIDE

Memorial Chapel, Inc./Funeral Directors

MANHATTAN: 180 West 76th Street (at Amsterdam Avenue)/EN 2-6600

BROOKLYN: 310 Coney Island Avenue (Ocean Parkway at Prospect Park)/UL 4-2000

BRONX: 1963 Grand Concourse (at 179th Street)/LU 3-6300

FAR ROCKAWAY: 1250 Central Avenue/FA 7-7100

And Westchester Riverside Memorial Chapel, Inc.: 21 West Broad Street, Mt. Vernon/(914) MO 4-6800

Chapels in Miami, Miami Beach and Hollywood Florida.

Carl Grossberg/Andrew Fier/Leo J. Filer

ידיעות

כרך ג', פגישות ודברים עם סופרי הדור", מכיל שיחות, רשמים ומאורעות בעולם ספרותנו ותיאור דמות-דיקונם של גדולי היצורים העבריים כת. ג. ביאליק, שאול טשרניחובסקי, יעקב שטיינברג, ז. שניאור, יעקב פייכמן, דוד שמעוני, אשר ברש, יעקב רבינוביץ, ג. שופמן, פ. לחובר, דבורה בארון, ש"י עגנון, יוסף קלוזנר, רחל, אלישבע, אביגדור המאירי וכן גם דוד בן גוריון. בפרק האחרון של הספר רביהענין הציב ברוידס "ציונים לתולדות אגודת הסופרים העבריים".

למאמר "הרעיון והמעשה"

את המאמר שלח אלינו מחברו, מר אליהו אילת, השגריר הראשון של מדינת ישראל לאמריקה, טרם הופעתו כפתח-דבר לספר "חלוצים היינו ברוסיה".

אורי צבי גרינברג וגרשום שלום — חתני פרס ביאליק

המשורר אורי צבי גרינברג והחוקר פרופ' גרשום שלום נבחרו כחתני פרס ביאליק של עיריית תל-אביב. טקס הענקת הפרס התקיים בבית ביאליק בת"א בכ"ב טבת, ש. ז. למשורר אצ"ג, שהוא גם אורח כבוד של עיריית תל-אביב, הוענק הפרס לספרות יפה על מפעל חייו בתחום השירה העברית, לפרופ' שלום הוענק פרס חכמת ישראל על מפעל חייו בתחום מדעי היהדות.

כתבי אברהם ברוידס

בהוצאת "מסדה" הופיעו שלושה כרכים מכתבי המשורר הנודע אברהם ברוידס, שני כרכי שירה וכרך זכרונות ורשמים — "פגישות ודברים עם סופרי הדור". בהקדמתו לכרך הראשון מציין המשורר ש"בשני כרכים אלה כלולים ספריה-שירה שלי על מדורותיהם השונים, שיצאו לאור מאז נעורי, והם בבחינת יומן חיות בתחום היחיד והדלמאבקי קיומנו בארץ. כן נאספו בהם פזורים שירי מתוך כתבי-עת שלא זכו לבוא במ"קובץ".

בכרך א' החלקים: א. גם בארצי, ב. בברית המצוק, ג. מגבול אל גבול, ד. מבית, ה. לבוקר דרך, בכרך ב': א. בקום ישראל, ב. לארץ המוקד, ג. בין המצרים והקצוות, ד. שירים לדרך השירה, ה. מן הארץ היחידה, ו. אל שורש הקץ, ז. בדרך החותכה והלוהבת, ח. כל עוד עודי.

THIS **PASSOVER**

FEEL LIKE A KING

ג' לאט כשר

PUERTO RICO	From
EL CONQUISTADOR	\$549
FLORIDA	From
DIPLOMAT HOTEL	\$525
ACAPULCO	From
PLAZA INTERNATIONAL	\$509
HYATT REGENCY	(plus airfare)

RABBI B. LEVY Ⓢ SUPERVISION

All rates are per pers. dbl. occ. Special rates for children under 12 in same room.

Over 10,000 people have enjoyed our previous Passover Tours... Now it's your turn

 ATLAS INTERNATIONAL TOURS

580 5th Ave. New York, N.Y. 10036
Tel. (212) 582-1545
Out of Town (except N.Y.)
Call Toll Free (800) 223-7542
Book early to insure choice accommodations

See Europe on your way to Tel Aviv.

Israel is a long way off so it makes sense to make a stop on your way to Tel Aviv. And there's no better place to stop than in the heart of Europe—Frankfurt, Germany. You can rest, relax, shop, do a little business or rent a car and do some sightseeing in Europe's most beautiful scenery: the Rhine Valley, the Black Forest, the majestic Alps.

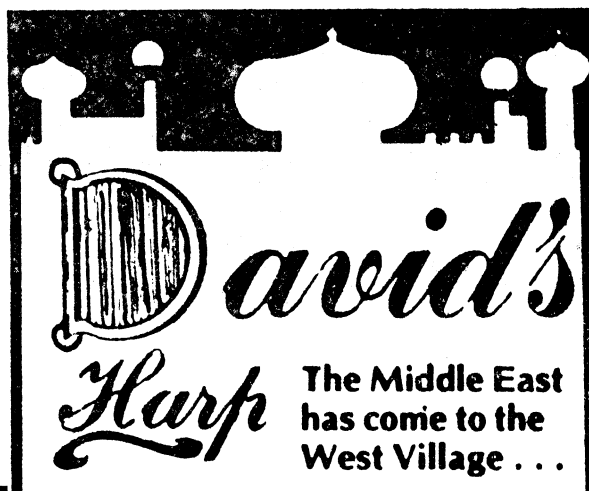
Lufthansa's fast comfortable jets leave from New York, Boston, Philadelphia, Chicago, Los Angeles and Anchorage. If you prefer kosher meals, please order them when you make your reservation. Call your travel agent or Lufthansa German Airlines.

Lufthansa
German Airlines

680 Fifth Avenue, 52 Broadway,
New York, N.Y. 10019—Tel.: (212) 357-8400

BITZARON, DECEMBER, 1976

— in a cavelike setting, the mood music of the **DAVID'S HARP ENSEMBLE** and the unique voice of the ever popular **SHLOMO HAVIV**

Enjoy the delectable delights of Mid Eastern specialties prepared as they should be

DAVID'S HARP — a world all to its own! Come in for a drink and you'll stay the night

**IDEAL FOR FAMILY SIMCHAS
GREAT FOR FUNDRAISERS**

group rates \$8.50 — \$15.00

**KOSHER — UNDER
RABBINICAL SUPERVISION**

for catering information call "PARTIES":

Weekdays — noon to 5 P.M.

(212) 688-1236

Sundays 3 P.M. to 7 P.M. and Weekday Evenings Call

982-0328

131 West 3rd Street
(Off Sixth Avenue) in Manhattan

you are invited to
Share A Simcha
with **SABRA EAST**

- ★ first class ISRAELI revue ★
- ★ featuring Israel's top names ★
- ★ And succulent middle eastern cuisine ★

All You Have To Do Is Give Us A Reason

Whether it be a Bar Mitzvah, Wedding, Anniversary, Synagogue or Temple affair, lodge gathering, engagement party, farewell party, hello party, graduation, birthday, Sweet Sixteen ...

For catering information call "Parties" :

Weekdays Noon — 6 P.M. 688 - 1236

Weekdays Evenings and Sundays

3 P.M. to 7 P.M. 661 - 1450

FREE PARKING

SABRA EAST נשר

232 East 43rd St. New York City

ברשותך הכנסה לכל ימי חיידך וקשר עם ארץ ישראל

פקדונך להכנסה שנתית של הקרן הקימת לישראל

היום אתה יכול ליצור קשר חי עם ארץ ישראל ולהבטיח הכנסה לכל החיים על-ידי פיקדון לקיצבה שנתית של הקרן הקימת לישראל. תן דעתך על העתיד, עתידך ועתידה של ישראל. מענקך יסלול דרכים וייבש ביצות, יטע עצים, יגאל אדמת שממה ויכשיר את הקרקע לכפרים וקיבוצים חדשים. ובעת ובעונה אחת... תבטיח לעצמך הכנסה קבועה לכל ימי חיידך. תשלום שנתי לפי הגיל והמין. כל שהגיל גבוה יותר כן יגדל התשלום. למשל, גבר בן 70 : 11.5% ; אשה בת 70 : 9.5% ; גבר בן 80 : 19.25% ; אשה בת 80 : 16.5%. וכמו כן תהנה מיתרונות מס הגונים. תנהג בחכמה כאשר תזהה את עצמך עם ישראל ותקבל ריווחה הגונה על-ידי מענקך. נא להחזיר את התלוש שלנו לשם אינפורמציה מפורטת יותר.

פיקדון להכנסה שנתית של הקרן הקימת לישראל מענק המבטיח לך הכנסה לכל ימי חיידך

Mail to: DR. ARON WEINBERGER, Director, JNF Foundation
42 East 69 Street, New York, N.Y. 10021

Yes, I am interested in helping the land of Israel while obtaining an income for life. Please send me more information about the Jewish National Fund Annuity Trust.

Name

Address

City

State Zip Code

Date of Birth Bitz

JEWISH NATIONAL FUND

42 EAST 69th STREET / NEW YORK 21, N. Y. / TRAFALGAR 9-9300